ԳՈՐԾ

ԱՄՍԱՆԳԱՓԵՆԻՆ

ՅԱՆՈՒԷԼ, ՌԱԲԲԻ ՀՐԷԻ

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ

ԿՈՍԿԻԼԻՍԵԱՆ ԱՐՈՍՈՑ Ի ՅԱՍԱՎԱՐԵՍՆԵՔ

ՑԵՐՈՒՍԱՂԷՄ

1867

ԳՈՐԾ
ՈՍԿԵՊԻՆԻԿ
ՍԱՄՈՒԷԼ ՌԱԲԲԻ ՀՐԷԻ

ՀՐԱՄԱՆԱՒ

Տ. Տ. ԵՍԱՅԻ ՍՐԲԱԶԱՆ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ
ԵՒ ՊԱՏՐԻԱՐՔԻ Ս. ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԱՅ

A I 7506

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ
ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ԱԹՈՌՈՑ Ս. ՅԱԿՈՎԲԵՆՇԵՑ
ՅԵՐՈՒՍԱՂԷՄ
— 1867 —

ՀԵՍԿ ... ԳՐԱԴԱՐԱՆ
ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ
ԳՐԱԴԱՐԱՆ № 2

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

ԿՐԻՍՏՈՍԱԿԱՆ հաւատոյս և կրօնից հիմք նոյն իսկ Աստուածաշունչն է. նոյնպէս Աստուածաշնչեան օձեալ միակ կրօնին մէջն է մարդկային հոգւոյն փրկութիւնը և անոր յաւիտենական անմահութիւնը։ Ճշմարիտ հաւատացեալ մի այս ճշմարտութիւնս լաւ ընդունած, և իւր բոլոր վախճանական յոյսը անոր վերայ դրած՝ լաւ ոյնմ՝ և իւր ընթացքն ու գործքերը կը կատարուին։ Այլ հնչպէս որ ցորենն ու գարին առանց ոչ լոսի և ուրիշ ինաստակար հաւնուրուշքներու ու միասին կը սերմանուին մի և նոյն արտին մէջ, այսպէս Աստուծոյ եկեղեցւոյն մէջ ալ՝ անոր հաստատութենէն սկսեալ ճշմարտութեան հետ միկտեղ ստութիւններ ալ սկսան սերմանուիլ, այն է տեսակ տեսակ մոլորութիւններ ու հերետիկոսութիւններ,

ամ փարգամամբ ֆիւնեներ. և ա-
մէնք անամարակոյս ամամ ածայնն ֆոյլ-
ամ ամ ֆեռանքն են միջամ, որպէս զի ձրշ-
ճարամ ֆիւնքն ամ ելն փամամարամ և
յայտնի ցլոց արեգական նեռնն։ Ամ
ճարամ ֆիւնեներն ամ հերամիկամ-
ֆիւնեներն ամ բոլոր բան չէին, եթէ ոչ
Յիսուսի Քրիստոսի ամամ ածամ ֆեռա-
նքն զեմ բարբանջմունքներ, որոնք շատ
անգամ չէ ֆեռ մայ կամ ֆեռանն
այլ ամամ ել որոնք կամենարամ ֆեռանն և
ամբարամամ անամ ֆեռանն արդիւնքն էին,
և որ շարադրեն է՝ շահասիրամ ֆեռանն
արամ։ Ամ այս խոսքիս համամամ-
ֆեռանն համար հեռամ որ գարերամ մէջ
մէն օրինակ բերերամ ամեղ, մեր օրերը
ապրող անձը մէջ բերեմ համ, այն է
Արտեան Դարբինցին, որ իւր Վարք
Յիսուսի անուն գրքամբ յայտնի է ա-
ամ անամանան աշխարհամ, և գամ էլ մեր
ազգի երիտասարդաց ամանոց ար ան-
ձանքն ծանօթ եղած է գէր ի արեւելք
գրած ձանամարդիցդ ամ ֆեռանն արամձա-

ուս։ Վասնզի թէ որ աստուածային պատ-
ուիրանքներ մէջ կը ներկայացնէ զՅի-
սուս Քրիստոս ոչ իբրեւ որդի Աստու-
ծոյ և Աստուած Հշմարիտ, այլ մարդ
սերեալ ի մարդոյ և իբրեւ փրկագործ
և աւետարար կրօնքին մի. արդ և ինք-
նին կը ջնջի բոլոր այն նախապատրաստ-
ութիւնները, որոնք մարգարէից ձեռօք
աստուածաշունչն ներշնչմամբ տրուեցան
յաւուրս արդարոյն պատմութիւն։

Այն զիրս զոր նոր ուսումնարանս ի-
մարդմանուեցաւ, և օրինաւոր պա-
տասխանները զրուեցան անոր զէմ
Աբրոսիոսի աստուածաբանից կարգէն։
Այնոր մեր ի լեզուին մէջ ոչ մարդմա-
նելու փորձ մի եղաւ, բայց բարեբաղ-
դաբար մեզ Պատրիարքական բարձր
Հրամանատուն մի արդիւեցաւ, և մեզ
թիւ շատ նոյն մարդմանութիւն պատ-
ճառաւ բուն Հերձմանիս մեր-
բուութիւնը և անձնական կարծիքնե-
բուն զէմ պատասխան մի տրուեցաւ
Հրոյնեց բարձրագոյն Յանձնակա պա

տուելիս վարժապետն Ներսէսը գրչաւ-
ը, որոյ շնորհակալութիւն և երախ-
տագիտութիւն կը պարտուորմի Հայ
եկեղեցին։ Վասն մարդ գիտցաւ ու-
խնդացաւ որ Արեւմտեան Ազգն ու այս օրի-
նակ աշխատասիրութիւնքը ընդունուն-
ցան ու տուուածներն կրնան մի գէմ
մարտուելու երեսը ուրիշ նպատակ չու-
նէր, բայց եթէ անձին շահը և աշ-
խարհական ուռուն փառքը՝ եթէ փառք
կրնայ սեպուիլ մարդուութիւն մի։

Եկեղեցին այս առաջին անգամը
չէ, այլ հինգերորդ բանիցը՝ ուստր հասուա-
ուութենէն ի վեր սկսած է այս օրինակ
հարուածներ ընդունել հերետիկոսաց
և անկրօն քրիստոնէից կողմէն։ Բայց
նոյն իսկ եկեղեցին ալ զանց բրած ու-
բուած չէ, և ոչ երբէք ալ կրնայ բուէ
անկրօն գաղափարներու և մարդ վար-
գապետութենաց գէմ. այլ եթէ բա-
նին քարոզութիւն և եթէ գրով միշտ
ամրացուն կանգնուած է իւր հարազատ
արդարոյն արարչին վարդապետաց ձե-

ռաք, որք առաջ Կիրքը ձեռնարկեին զինք առած և ողջախոհ արամաբանութիւն շնորհիւ յաջողած են զեղջն Նիկեզեցին իրրեւ կոյս մի անարատ միանալու մեր ձեռքն Հայրենեաց։

Այսպիսի զարմանալի թիւն մի ենթադրոյց գտնելով մենք ալ, ուզեցինք այս անգամ նորագոյց ու շարադրուած գրքերու գէմ հանել ոչ Սկիզբեանն մի, ոչ Շնորհալի մի և ոչ Նարեկա մի, այլ ըսկ Հրեայ ռաբբի մի, և այն ալ աշխարհիս անշուք և փոքրն մեր ազգ մի մեծցած ու սնած. հրեաներն նոսխապաշարմունքներով ապարեալ միտք մի, որ առանց Սրբոցն ձեռնարկին մէջ մտնելու, նոյն իսկ Սրբոցն ասուածաբանեալքը զարմացուցած է՝ ճշմարտութիւն մի յերեւան հանելու համար իւր բանեցուցած ճարտար ու անդիմադրելի հարցումներուն ու առաջարկութիւններուն, զոր գրեալ է առ Խասիակ ռաբբի սիմեակիայն Սուվիրմէդ քաղաքի

կայսերութիւնն Պարսից։

Սամուէլ Պարբի ծնաւ Պարսից կայսերութեան երկրին մէջ մեսոպոտամիոյ գաւառն սիրիոնեանց։ Իւր հին կերպ գաստիարակութիւն ընդունելը մեզ յայտնի չէ, բայց սա սոյգ կ'իմացուի իւր գրուածքէն՝ որ խարհելաւորութիւն և ազատ գաղափարներ իւր մտքին մէջ յարատեւ կարդալութիւն սուցած էր. որոյ շնորհիւ հին Կանակարանք, որոնց մէջ խարին հրամանութիւն ունեցած կ'երեւի, նոր Կանակարանի պատմութիւն անցից հետ համեմատելով, կ'եզրակացնէ թէ Քրիստոնէից պաշտած Յիսուսը, այն Աստուն ու Փրկիչն է, զոր մարգարէք գուշակեցին. և թէ՝ նա թէ է Դատի մարգարէին Դատուած հզօր, Իմմանուէլ բառը։ Նա որոշեաւ իւր այս ի նպատակ Քրիստոսի ատուածութիւն և քրիստոնէից կրօնին ըրած խարհրդածութիւնները մեծաւորապէս յայտնելու ըրաց, երբէք ընդունելութիւն

չարիսն գոնէ իւր ազգականներէն, իւր գաւառացիները հարցնան ձեւով մէջ բերելով իրեն պաշտօնակից Խոհակ ռաբբիին՝ որ Սուրիոյ մէջ քարոզելի սիմակոկային Հրէից վարդապետ էր, ուզելով, անոր կը թողու իւր նախադասութիւններէն հետեւութիւններ հանել, որոնք սիրոյ ըլլան Յիսուսի Խրիստոսի աշխարհ գալն ու անոր սէր սէս անօրինական խորհուրդներ կատարելն, և իւրանց Ճշմարիտ Մեսիան ըլլալը, մարդարէից գուշակածը և իրենց ապառաժը։

Սանոէլ ռաբբին գիրքը թէպէտ և առաւել Հրէից ազգին նպաստաւոր է՝ ի Ճշմարտութիւն բերելու համար զանոնք, այսու ամենայնիւ քիչ նպաստաւոր չէ նաև այն քրիստոնէից, որոնք շուկիւռթեամբ կը նային առաքելական պատմութիւն, և Աստուծոյ գաղտնարանութիւնը թողուելու համար հիմերը ծծած ըլլալով, և անով իրենց բարեպաշտական զգացմունքներն ա-

պակասելով՝ քրիստոնեական և օտար կրօնից մէջ տարբերութիւն մի չէն դներ. միայ բանիս Յիսուսի Քրիստոսի ճշմարիտ աստուածութիւնը և նորա յայտնած կրօնին աստուածայայտնութիւնը միայ երկրայելով, իսկ մարդկիզէն մասց արդիւնք կը հաստատին կրօնը, իբր բարոյականութիւն պատասխանութիւն մի, և ոչ պատճառ հոգւոյ փրկութիւն և հանդերձեալ կենաց ապացոյց։

Այն գիրքը իբր 300 տարի չափ անհետացած բրալով, հրեքստոնեներ բարդ գարուն կը յայտնուի, որ անմիջապէս բատիներէնի թարգմանելով երեք հատ անգամ տպուած է. նոյնպէս և յունարէնի Վիրիքորոս թէոդորիտի ձեռքով. իսկ Հայերէնի՝ ոչ բացու Անբիսեդեկի ձեռամբ թարգմանուելցաւ յամի 1774 թուոյն՝ Հոմանուան Պարտիրս ազգի որդոյն իրեն դրանոքն ու ծախքովը։

Տ. Հ. Թ. ՍԱՀԱԼԱՆԵԱՆՑ

ԳՈՐԾ
ՈՍԿԵՂԻՆԻԿ
ՍԱՄՈՒԷԼ ՌԱԲԲԻ ՀՐԷԻ

ԻՂԲԱՑՐ. Աստուած զքեզ պահէ ու սրտիպանէ՝ մինչև որ այս գերութիւնդ ապատիսքը մեր, ու ժարսիսքդ որ ցիր ու ցան եղած եմք, և գայ մօտենայ մեր խաղաղութիւնը, և Աստուած ցոյց տայ իւր կամքը մեր կենացը վերայ։ Այլ՝ ճանչցի ու փորձեցի որ դու մեր ժամանակի գիտութիւն ծայրն հասած ես. և մեք մեր յոյսը քու վերայդ դրած եմք, թէ դու քու սքանչելի մեկնութիւններովդ կրնաս հասատատ բուժմունքներ տալ օրինաց և մարգարէութեանց մէջ եղած տարակայսներուն։ Այս հանար քու փարդապետութիւնդ հաղորդ ըլլաս փափաքելով, օրինաց ու մարգարէութեանց գրքերուն վե-

բայց պատճառն էնչ որ կրծնէր ու կը բռնէ՝ քեզ կ'առաջարկեմ, պանեց մեզոյ Հաւնէ գերձ երկիր զոյ կը ցաւ իմ՝ ու կ'երկնեմ։ Կ'ասէ քու առաջ իմանալ իմանալ ու գիտալ իմանալ գիրքը կը փարեմ, և այս արդէն գրքու կը խրկեմ՝ յաւարով Աստուծոյ կամեցողութիւնքդ՝ որ քեզմով կը Հաստատուի իմ ճշմարտութիւնն մէջ, և իմ տարակուսանաց միտքս կը յաւարտի։

ԳԼՈՒԽ Ա.

Հրեայ՝ ինչ՞ համար Աստուծոյ Բարի-ութիւն։

Կը ցանկամ, Ցեր իմ, որ քեզմով և օրինաց ու մարգարէից և ու բոլոր գրքերու միայնութիւնք իմ միտքս Հաստատուի։ Իսկ ու մեր Հրեայութիւն ու մեր Հաստատակ պատճառներ Աստուծմէ այս գերութիւնս՝ որոց մէջ կը գտնուինք, որ և կրնայ ճշմարտապէս

Աստուծոյ յաւիտենական բարկութիւնը
ելոր կոչում էր, արմենական անխնայութիւն,
վասն զի Տէրտէր ձեռաք գործեալ
մէջ ինկեալներս հաստատ ապրիլն առելի
եղաւ։ Եւ զխոսքիդ որ մեր հայրերը
կուռք պաշտեցին, մարգարէներդ բա-
նսարկեցին, Աստուծոյ օրէնքդ մոռ զբ
իմացաւ ցին, և անոնց ոչ ամենայն յան-
ցանքներուն համար մերթ Բաբելու-
նի եօթանասնամեայ գերութիւնդ (1)
վերնոր խրատեց։ Եւ բոլոր ժանտանոցը
լցանարուն արքայեցաւ անոնց և կրկին
երեսեց հայրենիս երկիրը դարձաւ։ Եւ
այն ժանտանոց աստը զրոց մէջ անոնք
առաջ մեծաւ մեր բարկութիւնն
ներին առելի սասկաւ այն էր ոչ աստ-
ուածոգոյն բարկութիւնս, քեզ ոչ
կ'լսեն զքրիստ. ոչուս ամենայնիւ՝ քեզ
զոչ որ լսիցեր, եօթանասուն ապրիլն
առելի չտեսաւ ոչ այնպիսի մեր գերուն ամ-

(1) Ը. եւ ասորեստանի Ասուրիկն գերաց զերդ գերութիւն
ան։ Ա Երեմիա կը գրէ՝ որ ասորեստանցիներն. կամ
գերութիւնն ասորիներ ան զ փոխուելիս կը ն ամակն։

խոսքն ասաց խրատը։ Բայց հիմա, Տեր իմ, անհամեմատ է ասածդ բարկութիւնը որով զմեզ կը խրատէ. նաև ոչ մարդարէներդ ասդ քաջալերելդը մեզ կը խրատուն։ Եւ եթէ բանը բերես, թէ այս ներկայ բարկութիւնս որդ մէջն է մի, այն հօմանուն նամակդ գերութեան բարկութիւնն է որ գեր կը շարունակու ի մեր նախնեաց վերոյիշեալ մեղքերուն համար, զԱ՛ստուած ասոնոս բրած կ'ըլլամք, որ բան լեցի. վասն զի ինքը ճշմարիտ ու միաստուածն Աստուածը այն գերութեան ժամանակը մարդարէից ձեռօքը որոշեց, որ էր հօմանուն ասելն։ Սակայն այս պատասխան չէ, այլ փոխուստ ու խոյս տալ է, որ չմոլորիր ի մտանելն ու մտացի մարդոց առաջը գնել։ Եւ եթէ բանը բերես, թէ Աստուած այն պատերազմութեան մէջ մեր ապրիս մի մասին ողորմեցաւ և միւս մասին ոչ. և թէ զանոնք որոնց ողորմեցաւ՝ գարձուց վերստին Յաճարը

ունենալ, մեծագոյն կ'ըսէ Աստուծոյ մարգարէն, և մեզ մեր ոչ արդարութիւնքն եմք, այլ ժամանակ Աստուածաշունչն մեզ կ'ըսէ՝ մեզ Աստուած որ կուգայ պաշտպանելու ու մարգարէներդ կոչելու արդարացաւ, պէտք էր որ ձեզ ալ արդարի, որ չմեղանչեցիք։ Աստ և մեր մեզաւոր հայրերուն վերայ աստուածներէն վրէժխնդրութիւն պատիժը չատ ու սահման մի ունէր, ուրեմն մեր հայրերուն համար մեր պատիժը՝ որ չմեղանչեցիք, անսահման է։ Աստ գրեր ու անսահման է մեր այս պատիժը, որոյ սահման ու վախճանը ոչ օրինաց և ոչ մարգարէութեանց մէջ կը գտնենք (որ տրուած բլլայ)։ Այսուրոյ, Տէր իմ, որովհետև Աստուած մեր հայրերը խրատեց մեր նախնեաց կուապաշտութիւնքը և մարգարէներն ապաշխարելու համար, և այս մեզաց համար եօթանասուն տարի գաղութք պատժեց, և զմեզ ալ խրատեց մինչև հիմայ որ հազար տարի և քիչ

մ՝ապ աւելի է, ու ցրուեց զմեզ աշխարհիս չորս կողմը։ Սակայն Աստուծոյ եմք հիշ որ ապատահի. վասն զի հիշ որ բառ եցաւ՝ պատճառ մի չունիմ։ Պատասխանել։

ԳԼՈՒԽ Բ.

Հրէից՝ օրէնքէրը պահպանէլուն համար կը յանդիմանէ, և ինչ՝ ծանրագոյն մեղքի մի համար ցրուած էն։

Աստ, Տէր իմ, սեպենք թէ խիստ մեծ մեղաց մէջ եմք, կ՚ապաշխարեմ իմ միտքս հանդիսեցուբ հիմոց. Աստուած զմեզ Նշուսապէմէն ցիր ուցան ընելէն և այս մեղաց համար ապարիսի երկար՝ ապրիքն յաւիտեան գերութեան մատնելէն ետքը, հիշիր համար մեր յաստուկ իշխանս թեամբն ու կամքով և առանց Աստուծոյ յաստուկ հրամանին՝ այս գերութեան մէջ թշխատութիւնը, շարամը և ուրիշ կարգերը կը

պահեմք Աստուծոյ օրինաց համեմատ։
Մեք գիտեմք Տիրոջմէ սուրբ գաղտնիս
որ ժամանակ առնելոյ, Ցանգարձ ու գրքու-
սուներդ այրելոյ, և զմեզ այս գերութեան
մէջ ցրուելոյ. և այն ժամանակէն ի վեր
մեր կորսէն զանձն ու պատարագ և
ողջակէզ մատուցանելոյ դադրեցաւ։
Ի յետոյ Աստուած ոչ մարգարէ մի
և ոչ մարգարէութեան և կամ յայտ-
նութեան մի ձեռօք յայտնեց մեզ իւր
կամքն՝ թէ կրկին Աշխատիմ և մեր
առջի վիճակը դարձնեալ կ'ուզէ զմեզ
ժամանակի մի յետոյ, և ոչ բոլոր պահ-
պանութեանները պահելու համար հր-
ամայեց մեզ։ Որովհետև կը հետևի
(հետևակս կ'երևի), որ մեք միշտ
պահպանութիւնները բռնելիս Աստ-
ուծմէ չէ, այլ այն մարդոցմէ՝ որոնց
ինքն Աստուած բարկացաւ. և կ'երևի
թէ մեր հակառակորդներն ինչ որ կ'ը-
սեն՝ արդարութեամբ և իրաւամբ կ'ը-
սեն, թէ "Աւաք որ թիւրիմացութիւն
ու շարամիտ կրոնսէրք, և առանց Աստ-

ԱՌԱՔՈՒՆԻՆԵՐ
ԳՐԱԴԻԱՐԱՆ
ՀԱՅԿԱԶՅԱՆ
A 7506

առաջոյ հրամանին՝ Մովսէսի ու մար-
գարէից գիրքերը սիւնակոցին մէջ կը
կարդաք, ինչպէս զոհն ալ չէք
մատուցաներ, ու քահանայապետներ,
թագաւորներ ու իշխաններ չէք հաս-
տատեր, սուրբ օծումն և խունկ ի
գործ չէք ածեր։ Այնպէս ինչպէս
համար սեղաններ չէք շիներ, ու կար-
գելին և օրինաց մէջ միւս ամէն գրու-
ուած բաները չէք պահեր, ինչպէս որ
շաբաթն ու թլփատութիւնը և ուրիշ
շատ բաները կը պահէք ձեր աւանդու-
թեան համեմատ՝ ձեր յաստուկ կամ-
քովը և առանց Աստուծոյ հրամանին։
Արեւն երկու կողմէն ալ զԱստուած
կ'արհամարհէք, թէ Աստուծոյ կամքը
հակառակ բաներու ընելու ըլլաք, և
թէ ըսէք՝ որ բաներս Աստուծոյ կա-
մաք ու հաճութեամբն է որ կը պահէք,
չէք կրնար բնաւ այս բաս հաստատել
և ապացուցանել։ Արդեւ միւս
բաց բաներս ալ չէք պահեր, որոնցմէ
շատերը կրնաք գրուխ տանել ու կա-

տարել։ Այլ թէպէտ այն ազգերը՝ որոնց իշխանութեան տակ կը գտնուիք, չեն թողուր ձեզ թագաւոր կարգել և միւս անձինքը հաստատել, սակայն ուրիշ շատ կարգեր կան՝ զոր չեն արգիլեր ձեզ կատարելու, ինչպէս որ արգիլած չեն թրխատութիւնն ու գրքերը ու սիմեակներն և ուրիշ ինչ որ կը պահէք։»

Այս բաներուս, Տէր իմ, ինչպէս կ'երևի, պատրաստ ու բաւական պատասխաններ չունիմք։ Սակայն Աստուծոյ եմք, ինչ որ այլ պատահելու ինի։

ԳԼՈՒԽ Գ.

ԹԷ Ի՞ՆՉ ԲԱՆՎԵՐ ԵՂԵՆ ԱՍՏՈՒԾՈՅ ՀՈՎ ՀՐԷՑ ԱՄԵՆ ՕՐԻՆԱԿԱՆ ՊԱՀՊԱՆՈՒԹԻՒՆԵՐԸ՝ ԻՐԵՆՑ ՏԵՂԱՅԸ ՀԱՄԱՐ։

Կը տեսնենք, Տէր իմ, որ Աստուած Օրպարիայի բերնով խօսելով եօթներորդ գլխոյն մէջ առջի ու կարճատեւ

գերութիւն համար, կ'ասէ. «Այսպէս
կ'ասէ Տէր Աստուած քահանայներուն
ու երկրին ժողովրդներուն. երբ
պահք պահեցէք ու բարբ պոռնոց ը-
ցիք եօթանասուն տարուան ժամանա-
կին մէջ վիճերարդներուն ու եօթեներ-
բարդներուն, գիտցաք թէ պահք պա-
հեցիք ինձի, կամ ըսցիք. եւ այսպէս
պահք չաւելցի ձեզմէ»։ (2) Երբոյնշանաց
խօսքերուն, Տէր իմ. Աստուած յայտ-
նեց, թէ երբ որ մեր Հրեայքս բուռ
եօթանասնամեայ գերութիւն ժամա-
նակին գտնուած ըլլայինք, առանց օրէ-
նքի սխոտ ըլլայինք, որովհետու պահք

(2) Այսինքն թնդրին և անկէ գաղնած միւս
թարգմանութիւնոց մէջ ասոր գրոցմէ բերած վկայ-
ութիւններդ մեր Հայերէն թնդրին հետ որ է եօ-
թանասնամեայ թարգմանութիւնը. թէ կարգութիւն և
թէ խնամոյ կը մէջ բաւական տարբերութիւն ըլլ-
լայ. հոս նոյն կարգերդ մէջ կը բերեմք նոսա բա-
մէ Աստուածաշնչին։ «Խօսեաց ընդ ժողովրդեան
երկրիդ և ընդ քահանայսն և ասասցես. եթէ պահ-
ցէք և կոծեցէք ի հինգերորդս կամ յեօթներորդս
ամուց. ահա եօթանասուն ամ. միթէ պահս պահ-
ցէք ինձ։ Զաք։ Է։ Յ։

չունէին և ոչ ալ օրինաց մէջ հրամայեալ
ամենեքեան պահելու, ինչպէս և ոչ միւս օ-
րինական խորհուրդներն. նոյնպէս ա-
ռանց թիւրիմացութեան և առանց շարա-
ժամ արեան թողուին։ Եւ անապականոյ
բոլոր այս բաներն ամենեւին ոչինչ
թիւրեն չունին, քանի որ սատանայէն
բարկութիւնը ժողովրդոց վերայ կը դա-
նէ քանոյ։ Բայց Աստուծոյ այս բարկու-
թիւնը կարճ է, որովհետև եօթնա-
մեայ սարսափ տևեց. իսկ այս նեղիչին
բարկութիւնը երկար է, հարար սարսա-
փելի ատելի է։ Եւ ասոր փոխանակ Երբ
բրոնը ժողովրդոց գրքերուն մէջ նը-
շանակուած չկայ. և կը փափաքիմ, Թէ-
թէ իմ, որ ինչպէս Աստուած մեր հայրերը
առանց օրէնքի և առանց օրինաց պահ-
պանութեան խրատեց այն գերութեան
մէջ, և անոնց ոչ պահելը և ոչ օրի-
նական պահպանութիւնները բնդա-
նեց, միտեալ որ անոնց արանց ժա-
մանակը լրացաւ, այսինքն եօթանա-
սունամեայ սարսին. նմանապէս այս վերջին

գերութիւնս մէջ ալ մեր օրինաց հա-
մեմատ գործած գործերնիս չընդունիր։
Երեմն յայտնի է՝ որ մեք հինգ Դա-
բերն գնացող մեր նախնիքներէն ա-
ւելի մեծ մեղաց մէջ եմք. փոխն որոյ
անոնցմէ աւելի տառապելէն մեծ
բարկութիւն տակն եմք. և հետևա-
պէս մեր գործքերն ալ ոչ այնչափ հաճոյ
են Աստուծոյ՝ որչափ որ առաջի եմք։

Այս ոյս բառս յայտնի է, փոխն զի
ինչպէս որ անոնք մարգարէներ ապան-
նելու և կռապաշտութիւն հանար
միայն 70 տարի գերի մնացին, մեք այլ
աւելի մեծ մեղաց համար հապտոյ տա-
րիէն աւելի է որ գերութիւն մէջ եմք։
Այս գերութիւնը, Տէր իմ, անշուշտ
այն գերութիւնն է՝ զոր Դանիէլի բեր-
նամ Կատարած կ'անուանէ Աստուած՝
ըսելով հիներորդ գլխին մէջ. «Մինչև
կատարածը և փախճանը պիտի մնայ ա-
ւերութիւնը» (3)։

(3) Մինչև ի փախճան ժամանակի. կատարած
ասացի ի վերայ աւերածին. Դան. Թ. 27։

Աստուծոյ գերութիւնը պանդխտութիւն կը կոչուի, որովհետև քիչ ժամանակէն ետքը իրենց պատուոյն կրկին Աշխատաղէմ դարձան բնակելու։ Բայց այս գերութիւնս յաւիտենական աւերութիւն կը կոչուի, որու մէջ Աստուած բաներուն՝ ամենեւին մեզ շաղխը մը, ինչպէս որ մեր Հարերուն ազգութեան Բաբելոնի մէջ, զորոնք մարգարէներով կը մխիթարէր՝ ազատութիւն խոստանալով, և անոնք ամէնքն ալ ամփոփ մէկտեղ էին. իսկ մեզ բան մը չխոստանալէն ի զատ՝ միայն ուցան ալ բրած է երկրիս բոլոր թագաւորութեան մէջ։ Սակայն ինչ որ այլ պատահի Աստուծոյ ելքը ամեն պատահարներու մէջ։

ԳԼՈՒԽ Դ.

ԱԼԻՈՅԵՆԷ՝ ՐԷ ՀԻԵՍՈՅ ԿՅՐ ԷՆ։

Տէր իմ, շատ զարմանալի կ'երեւի ինձ մեր բրածը, որովհետև այս գե-

բաւականել ազգաւոր միշտ կը յա-
ռաջք, և միշտ ալ Աստուածէ՝ գան-
ձանքաւ վերայ խօսք կ'ընեմք. ասոր հա-
մար կոչ կ'ելնք, և պարզամիտ մարդիկը
կը խաբեմք։ Բանին յայտնի է, որ
Տիրոջ զմեզ ցիր ու ցան ընելէն յե-
տոյ՝ մեր մէջ մարդասէր մի շինուցա-
ր մեզ (հայրենիք) գանձանքիս խա-
ռանոյ. և ոչ այլ եօթանասնամեայ գե-
բաւականէն ետքը մարդասէր մի գտնը-
ւեցաւ որ այս գերաւականս վերայ խօ-
սի, որոյ վախճանը աշխարհիս վախճա-
նին հետ է, և ազգաս մխիթար յաւ-
ելնալուս հետ կատարածին հետ։
Արամեանս Բանիկ իմանալով գլխոյն
մէջ այն գերաւականը անվախճան կը
կոչէ, վասն որոյ կը վախենամ, Տէր իմ,
որ շարոյ մէջ Աստուած այս գերաւ-
ականը մեր բարոյ ազգին վերայ մնալ
ուզելը ուրիշ բանի համար եղած չլլ-
լայ, եթէ ոչ այնպիսի մեզայ համար՝
որ բան զմարդասէր ապանելը և բան
զկուսակցաւորը, որոնց համար մեր

հայերը խրատուելցան, աւելի մեծ բը-
ղոյ։ Կը վախնամ, կ՚ասեմ, որ ինչպէս
Աստուած այս մեղայ մէջ մեզ հրաշքներ
հանար մեզ կենդանեացս շաղրմիր,
նոյնպէս մեր մէջէն մեռնեցնէր այլ
չարիսի ազգրմի։ Սակայն Աստուծոյ եմք
ինչ գէպք այլ պատահելու բրոյ։

ԳԼՈՒԽ Ե.

Հրեայք ՌԷ՝ ՀՐԷՇԵՐԸ ԵՒ ՌԷ ՔԷՐԻՆ ԽԵԽՔԷՆ։

Ցեր իմ, կ՚ներեսի թէ զս բիշնեցնե
այլ և զմեր ուսնիքը կը խարեմք մեր.
պահելուս օրինաց և մարգարէից գրը-
քերուն մէջ շատ ուրդ մեր ազգը ա-
պատերը ու ցիրուցանուելնեն ժամ-
ակերս խօսք կա ասց Աստուած։ Այլ
ու շարդուելնեն մեռնելը մեռածոր յայտնի կը
ուսնեն, որ բարի մեզ եղած խառ-
մուներդերը կամ եօթանասնամեայ գե-
լուելնէն առաջ և կամ նոյն եօթա-

նասուն տարուան միջոցին մէջ կա-
տարուեցան. և կամ թէ եղած խոստ-
մունքներն այն մարդոց մեղացը հա-
մար էին, որոնց ամենեւին չներգոր-
ծեցին խոստմունքները, զորոնք առա-
պիկ տէր իմ, քո առաջը կը դնեմ։
Օրինակի համար, Եզեկիէլ մարգա-
բէն սա կարճ խօսքերը կ'ըսէ. «Եվ
որ իմ արդարութիւններս մեր առնե-
լու ըլլաք, ու հրամանները պահէք,
կը ժողովեմ զձեզ երկրին շորս ծայրե-
րէն ու կը բարձրացնեմ զձեզ ու կը
տանիմ զձեզ ծովով ու կը դարձնեմ
զձեզ ձեր տերը տունը (4)»։ Տես հի-
մայ որ Եզեկիէլի բերնով և այն խոս-
քերով Աստուծոյ մեզ խոստացածը
նոյն մարգարէին գրքին մէջ ուրիշ
տեղուանք այլ (5) կը ցուցնէ, թէ ա-
նոնք շատ անգամ կատարուեցան եւ

(4) Եւ առից զձեզ ի հեթանոսաց, և ժողովեցից
զձեզ յամենայն ազգաց, և տարայց զձեզ ի յե-
կեղեցի ձեր. Գ.Ա. Լ.Զ. 24։

(5) Գ.Ա. ԺԱ. 17։ ԻԸ. 25։ ԼԻ. 21։

ֆանատոսն տարին առաջ։ Եւ որոշ
ոմանք Տիրոջ բրած խոստմունքներեր մեկ
մեծ և մեկ փոքր, ուր որ կան առաջ
գրոց մէջ, ամենքն այլ մեր այս վերջին
և անխախտման գերութեան մէջ իրենք
նեց առաջ կատարուեցան. և այն գե-
րութիւնս որոշին Հայոց տարին անց
ցաւ, և մարդարէից և աչ մեկուն գրու-
թեան մէջ տարի փոխանակեր կը գտնեմք.
և աչ խոստմունք մի ունիմք Աստուծ-
մէ։ Արտեսանեա ուրանց որ ազգա-
տութիւն և ազատութիւն խոսք կ'ընեն,
այս յաւիտենական գերութիւնս ա-
մենեւին չմոռներ, այլ միայն ենթադրա-
տուն տարին առաջ եղած ներգա-
ղթութիւնները և գերութիւնը. և
սուտակեն ենթր՝ չխոստանար կրկին զմեզ
ազատելու. ուստի առանց երկրպագու-
թիւն՝ այն ենթադրատուն տարին յե-
ռաց մեծ մեզբը գործած ենք, որոց
համար զմեզ անխախտանոցին կը խրատ-
ուէ, և նոյն մեզաց մէջ ամենքնիս այլ
կը գտնուինք։ Մեմ այսպէս չբրար,

Աստուած ի՛ զարմանք մեզ, և այլազան հանդիսական բարկութիւնն մի չէր զար մեր վերայ։

Զայն որ ի գրոց մէջ կը տեսնենք որ բուռն եօթանասնամեայց գերութիւնն առաջ մեր հարերը արքան մեզք որ գործեցին, խրատեցան։ քանի մի օրինակները միայն շատերուն մէջն յիշեմ։ Զգիտցան երբոյ հարերնին եօթանասնամեայ սարսիւն առաջ մերան ելցին։ և անոնց վերայ խստութիւնքը վերայ մեր։ Սոսկաց նիւթն այլ հանդարտութիւն ջրին մտնին մերանելոց։ ու աստուծոյ երկիրը փոյթերը շարժանոցաս։ Հարան եւս մեզք գործեց ու խրատեցաս։ Հերն բանտ նայն այլ մերանելոց, ու մէջերն ոսկերը կրտրտելով հարին ուսանելոց, և ուր դատանոցս մեռնիր քանդանոցս մեռնել զրկուեցաս, մեռ եւ Աստուած յաս խնայեն խստացեր էր զայն։

Այլ այսպիսի խստութիւններս

մասին ու մասնել պէտք է միշտ թէ
իրենց մեղաց համար անարժան չափսի
ըլլալին խոստմանդիրներ փոյթերու, մինչ
պէս յոյսնին է Աստուծոյ խաղաղարար
թեւեն. զոմն զի անոր մարդոց կոչ
մամբ ժառանգութիւնը խաղաղարար
թեւեն զրկուելու։ Մեղքէս և ձշմար
իս փառաւոր Աստուածն Աբրահամ
ու անոր սերունդքը խոսք կու տայր
որ այն երկրին յաւիտեան իշխեն, ա
կայն շատ անգամներ զրկեցան այն երկ
րէն իրենց մեղաքը համար, և շատ ան
գամ Աստուած նոյն երկիրը իրենց ար
ամ՝ միտքը այն վերջին անգամն, ա
կէց որ հարար տարին ամենի է զրկ
կուած եմք, և այլ յոյս չկայ կրկին ու
ամենայն զայն, անոր համար որ ամենքս
այլ նոյն մեղաց մէջ ելեցած եմք, և նոյն
մեղաց համար մեր երկիրը կորուսին։

Ու շատ զարմանալի է, Տէր իմ,
թէպէտ և ամենքս այլ հանցաւոր եմք
ընդդէմ թէ Աստուծոյ հօրմանամա
մեղ գերութենէն յետոյ Աստուծոյ

պէտք խօսուս մեծ մեղք մի գործեցինք, ամէնն հարցրեցէք մի շաբաթ թէ այն խօսուս մեծ մեղքը որն է, որպէս պատմուս այս-քան մեծ չարեաց մէջ ինկած եմք։ Աչ-խէտ մեր մէջէն պատմողն ու մեղքը ծանեցող կայ, որպէս համար ինկած եմք այսքան մեծ թշուառութեան մէջ, ու-կայն նոյն պատմողն ու մեղքը իւր ընկերին յայտնող չկայ. և ոչ այլ պատ-մողն ու մեղքը գիտցողը կը ջանայ զիւր անձը ազատել անկէ, այլ ամէնքս այլ ինկեր ու խոկեր եմք անոր մէջ։ Աչ-յայտնի կը տեսնենք որ վերը ըսած Լօթանանամեայ գերութեան ժամա-նակ Աստուած մեր հարեւանն հեռուն էր մարգարէից ձեռաք, որ էր Աշիման և ուրիշները, և անոնց առաջնորդ-ուս Եսդրասիէլն ու գաստուորնե-րը և քահանաները, որոնց հետ ելբ օրէնքները կարգացին ու ապաշխարու-թիւնին լար, հաշտուեցաս Աստ-ուած հետերնին. եղան Նաբեքնէն, շինեցին Աշուսաղէմն ու Ցաճարը և

մեռա քաղաքները. և Աստուած թէ ո՞
ղղութիւնը ստատարէն լեցուց ա-
նոնց վերայ։ Բայց այս գերութեան մէջ
և ոչ մէկ մարդասէր մի ունիմք հեռաբ-
նիս, և ոչ իսկ Աստուած մեզ կ'երեւի։

Արեւն. Տէր իմ, քննեցէ՛ ուրքն-
նելէ չեմ գադրիր՝ թէ ո՞րն է այն մեծ
մեղքը, որոյ համար հազար տարիներ
առելի է գերութեան մատնուած եմք։
Ձուներմք և ոչ մարդասէր մի, ոչ թագա-
ւոր, ոչ քահանայ, ոչ սեղան, ոչ զոհ,
ոչ օծութիւն, ոչ խունկ և ոչ բուրութիւն,
այլ բոլոր աշխարհի առջեւ՝ ինչպէս և
Աստուծոյ դիմացն առելի ու արհա-
մարհելի եղած եմք։ Չե՞ մեր արտին
մէջ հղարտութիւնը կը թագաւորէ,
որով մեր անձինքը քան զբոլոր աշ-
խարհքը վեր կը դասեմք։ Չե՞ այն նիւ-
թիս մէջ, Տէր իմ, այն բանը որ սրաս
շատ կը համարիմ, քու դատողութեան
նրդ ներքեւ կը դնեմ։ Այլ ասկոյն Ա-
ստուծոյ եմք՝ ինչ որ այլ հանդիպելու
ըլլայ մեզ։

ԳԼՈՒԽ Զ.

Թէ որքան է այն միջոցը, որով հոգոյ Հրեշտակն գերբնական մարդ է։

Արդ կը վախենամ, Տէր իմ, զգլխոյ իմիկ այն մեղքն՝ որոյ համար կործանեցուցեր, անապատացուցեր ու գերի ինկրուցեր, այն մեղքն եղած ըլլայ՝ որոյ համար Աստուած Ամենայոյ մարդասէրն բնակութենէն խուսեցուս երկրորդ գլխոյն մէջ՝ ոգեկան բանով. «Յու զայն երեք ամբարշտութիւնքդ մեր ոյ՝ զիարդ փոխեմ Խորհրդոյն, ու շարժարդ ինն զամսոն փոխեմ զմեղքդ, անար համար որ արդարդ ասիկոմ (արծամիմ) կը ծանիմ»։ Այս մեր. Տէր իմ, մեր վարդապետաս-

---

(Գ) Ասիկոմ անէր. ի մի ոոյ երեց ամբարշտութիւնն խորհրդոյն. և ի մի ոոյ շարժիցն ոչ գտանիցի ի նմանեալ. փոխանակ զի փոխանակեցին զարդարն որ ծամիմ։ Ասմանք Գ. Ա. Ասասարկին ընդունելոյ ։։։։։ կը գնէ. իսկ մեր իմարդմանութիւնն մէջ գտանալ է և գուցէ՝ հանելոյ անուն ի խնդրոյ՝ լուսոյն իմարդմանութիւնը որ աւելի ճշդագոյն կ'երևի։

թեան հանձնաս կ'ասէր՝ թէ այն ար-
գար բանը Յովհաննու որդին Յովհան-
էր, զոր Հրեշտակս ծանուցին իւր ե-
բարձրը։ Իսկ այլ՝ շնորհին ասէ, այնպէս
կը կարծեմ որ Նոան Նաասած այս բա-
նիկով ծանեալս մեզ՝ շարժողը չը-
բաս մեզայ թեռայն մէջ, այսինքն Ա-
բրահամ ամբարշտաթեանցը. զոնս զի
քրիստոնեանեալքը, որոնք կ'երևի թէ
առաջ գրոց խոստմունքը Նասաձմ-
բնդունելցին, մեր մերը բանս փարգա-
պետաթեանը արտասանելով կ'ասէ՝
թէ Աբրահամ շատ ամբարշտաթեանց
առաջինը Յովհաննու բարեգործութիւն
քով ծանաւ նին էր։ Հրեշտակ մեզ-
այնքան ամբարշտաթիւն՝ Աստուծ ի-
բանն մեզայ որոմն արշաւն ասելն
էր։ Հրեշտակը՝ փարգապետ ասելը,
որոյ համար այլ եօթանասուն տարի
Նաբեղոնի մէջ գերի մնացին։ Հաս-
բարոյ ամբարշտաթիւնն էր, կ'ասէ,
արդարին ծանաւ-իրը, այսինքն Յիսու-
սի, որ և մեր բանս պատերազմաթե-

նէս (գերու թիւնէ) եւ թրդ ծախուելցու։ Եւ մեք, ոչ թէ իմ, թէ որ ուզենք մեր մեր յիշած մեր վարդապետութիւնք պիտոյ բռնելով զամսոյն տալ քրիստոնէից, հարկ է որ Յովհաննու ծախուելէն առաջ զանազան ամբաստութիւններ գրուած ենթադրենք Խաչատրի ձեռքով, որպէս զի Յովհաննայ այս վճռաւորի շրջրդ ամբաստութիւն եղած ըլլայ։ Խոսրոյն ասիկայ չէմք կարող հաստատել ու պետք ներհակ վկայութիւն մեզի գէմ ունենալու հանար Օրենքոյ գրքին մէջ, որ Խաչատրի առաջին ամբաստութիւնը Յովհաննայ ծախուիլը կը գնէ։ Եւ Ամենս մարդասէն այլ յայտնապէս կը ասէնք՝ թէ արդարոյն ծախուիլը շրջրդ ամբաստութիւն է, որոյ հանար գերի ինկանք, ինչպէս Ամառուն կը պատուեցոյ բանով, թէ շրխոն գարձրնէ բնաւ զմեզ Ամենայոյ երկիրը։ «Իսկ շրջրդին մեր շրխոն փոխեմ (այսինքն շրխոն գարձրնեմ) զանունք,

անար հանար որ արդարը ապրիլով ծա-
խեցին»։ Եւ ինձ ճշմարիտ կ'երևի՝ որ
այս չորրորդ մեջայ հանար, այն է արդ-
արին ծախուելու հանար՝ իրաւամբ
խրատելուն այս հարար ու աւելի
ապրանն մէջ. բայց ամենեւին օրուան
մի շատացանք զանազան ազգայ մէջ և
ոչ այլ ամենարու երբէք յոյս ունիմք։

ԳԼՈՒԽ Է.

Թէ արդարն Յիսուս՝ տրիպոնէից Աստուածը յանիրաւի ծախուեցաւ։

Կը վախնամ՝ կը զարմամ, ասէր իմ, չորայ թէ քրիստոնէից պաշտած Յի-
սուսը, Ամենայն մարդարէին ապրիլով
ծախուելու բռած արդարն եղած բլ-
լայ։ Կը ստուգիմ՝ չորայ թէ ամեն
հանար բռուած բլլան մարդարէից վը-
կայութիւններն՝ որոնց կը ստուգիմ,
զորոնք քրիստոնեայք յայտնապէս ու
պատշաճապէս իրենց վարդապետին կը

յարմարցրեն։ Եւ Հրապի մարգարէն առաջին գլուխն մէջ կ՚ըսէ. «Այս մեզաւոր ազգին՝ անօրէն զաւակներուն, զի հեռացուցին զկրնէք Աստուծմէ, և անոր սուրբ անունը հայհոյեցին, ու ետ դարձան»(7)։ Յոյն մարգարէն դարձեալ կ՚ըսէ. «Հիմարին ներսն մոլեռուս ասրուեցաւ, որ իւր բերանը չբանար»(8)։ Դարձեալ. «Հոս ու նեցաղ և տկարութիւն գիտցող մարդ»(9)։ Դարձեալ. «Արհամարհուած է, ա նոր համար ոչինչ համարեցին զինքը, ինչու որ ինքը վարեցաւ, վասն զի ինքը կամեցաւ»(10)։ Դարձեալ. «Դա

---

(7) Այս ազգի մեղաւորն. ժողովուրդ՝ որ ի մեզաք. սերնդի ժամու, որոյ քր անօրէնք. իմացին զՏէր և բարկացուցին զսուրբն Իսրայէլի։ Եբ. Ա. Ե։

(8) Երբեմն ոչխար իւրազանդ վարեցաւ. իրեն. բոլոր աստուծի կարգին անեմանէ կայ. այնպէս ոչ բանոյ զբերան իւր։ Եբ. Դ. 7։

(9) Ամբ մի իհարուածս. և գիտեմ համբերել ցաւոց։ Եբ. Դ. Ե։

(10) Ոչ ի գարձուցեալ զերեսս իւր անարգեցաւ. և ոչ ինչ համարեցաւ։ Եբ. Դ. Ե։

տատամներ նեղութիւնք հանեալ են կամ. մեռան ապրիլ ամենի պատմէ »(11)։
« Յորմէրգեանս անօրէնութիւն հանեալ գամեցին զձեռքս, ու անիրաւեալքս զերեսս ցնորեցին տեղ և մեծատունեանքն անոր մահուանէն տեղ պիտի ապրի »(12)։
Այս վախնամ, տէր իմ, որ մեր հարեալքս անիրաւ է ու մեծատուն՝ Պիղատոս ու Հերոդէս։ Ընենան ու Կայիափայն, ինչպէս կ'ըսէ Դաւիթ մարգարէն. « Չլսեն երկրի ամէն թագաւորներն ու մեծամեծներքս Աստուծոյ դէմ ու անոր Քրիստոսին դէմ »(13)։ Թագաւորս ու քահանայապետներն մեր յիշուած մեծատունեանքն են, ու մեծամեծ քահանայս ալ մեր հայրերն են։

---

(11) Ընդ խուռներեսն մեռանէր գատաստանն նորա բարձաւ։ և զարգասունսն ոչ պատմեսցէ։ Էս. Դ. Գ. 8։

(12) Յանօրէնութենէ մեռանիցէ ժողովրդեան իսկոյն ի միոյ փողոցաւ։ և տուգ զշարս փոխանակ զերեսս ցնորեսցէն նորա։ և զմեծամեծս փոխանակ մահուանէ նորա։ Էս. Դ. Գ. 9։

(13) Յանոց իսկոյն եղիցի թագաւորքն երկրի։ և իշխանքն ժողովեսցին ի միասին վասն տեառն և վասն օծելոյ նորա։ Սաղմ. Բ. 2։

Կը փափաքիմ, ասէր իմ, թէ Յիսուս այն է՝ որ ապրիլ փոխանակուելու ու ծախուելու. որոյ համար կ'ըսէ Պարպոս մարգարէն ԺԸ. 21. և Ամոս մարգարէն Գ. 6. և ուրիշ մարգարէներու։ Որոնք համար կը խօսի նաև Նոյն մարգարէն ԺԳ գլխուն մէջ. «Զխոր քակէ ամէն անօրէնութիւնները, ու զխոր ազատէ անհաւատներուն համար» (14)։ Կը փափաքիմ, ասէր իմ, թէ այն Յիսուսը նոյն արդարն է՝ որոյ համար կ'ըսէ Դաւիթ. «Արդարոյն անձին վերայ ուրախացան, ու անարիւն արիւնը արդարարար բնեն. և ապրի համար գուրս ձգեց զանոնք Աստուած. ու զխոր ցրուէ զանոնք մեր ասէր Աստուածը» (15)։ Կը փափաքիմ, ասէր իմ, թէ նա

(14) Այն վկայութիւնը Եսայիայեանց Թարգմանութիւնն մէջ չկայ։

(15) Արդարոյն զանձն արդարոյ, և զարիւն ամբիծ արդարարար առնէին։ Հարուցէ նոցա ասէր քարանձաւեանց նոցա, քարանձաւեանց նոցա կործանեսցէ զնոսա ասէր Աստուած մեր։ Սաղմ. 21. 23։

է այն արդարը, որոյ Հաւատք Յիսուսի կը խօսի Թ. գլուխն մէջ, այսպէս բան-բով. «Արդարն է, և ով է զայն միայն առնողը» (16)։ Այնպէս Ժ. գլուխն մէջ. «Եթէ գէմ ի մեզ ոմանք՝ Գլխաւոր Յուսուած, մեր անարգեսցեն Հաւատք սորա-նցուս. որոնք բանիք՝ քան շա-բաթուց ասել կենդանիք արդարոց մէջ» (17)։ Կը փափաքիմ ես, ասէր իմ, թէ ինչն է այն արդարը՝ որոյ Հաւատք բաց Յուսուած։ Պարտիս մարդարէն բերնեմ. «Այսուն զի արիւն բանեն այն օրդ, որոն են այդ վերքերդ ձեռքիդ մէջ. ու արիւն բանի՝ վերուսարեցոյ իմ ասոնս մէջ. ու արիւն վերցնիմ սուրբ իմ Հոգիս իմ վերուս» (18)։ Այնքան ԺԲ գլուխն մէջ

(16) Եբ. Դարդ է և ով Դանիցի զնա։ Եբրայ. ԺԷ. 9։

(17) Հոգի երկուց վերոյ ասէր Գլխաւոր. պատճառն զնոսա յուսալիսն եմանն ի երկանէ մինչև ի ներ խորհելոյ եմ ինչ հոգեանաւ Դորա Դատարանաց և կերպարանաց ի մէջ հեթանոսաց։ Ոգէ. Գ. 20։

(18) Եբ. ասացի զնա. զի՞նչ են վերքդ այդարիկ ի մէջ ձեռաց քոց. և ասասցի. զոր վերուսարեցայ ի տան սիրելեաց իմոց։ Զաք. ԺԳ. 6։

կ՚լսէ զարձեալ. «Պիտի նայիս ինձ այն օրը. և անոր՝ որ զամէնցին, և սիրտ լուն անոր վերայ միածին (զաւկի) լա-ցի պէս» (19)։ Կը վախնամ զարձեալ, ասէր իմ, զի զարդարեալ անիկայ էր արդա-րոյ՝ որոյ համար կ՚լսէ Ս. մարգարէն զ գլուխն մէջ. «Ընդ ձեռքին մէջ ելոց չիրենէր. հոն պահուած է անոր զա-բուածիրեղը» (20)։ Ու քրիստոնէից ազգ-ատարուն ալ կը համնայնի այն ասելը ա-ր Յիսուսի մահը կը պատմուի, ու յոյսնին կը յուսցնէ. «Ու Յիսուսի գալով մեռած գտան զանիկայ. ու ա-նոնցմէ մին իր գերեզմանը դրաւ ու խոցեց» (21)։ Կը վախնամ, ասէր իմ, մի

(19) Հայեցցիս ասա. իս փոխանակ կոպտաբերցին. և կոծեցցիս ի միոյ նորա կոծ իրրև ի միոյ սիրելւոյ. և աշխարհեցցին աշխարհ իրրև ի միոյ անդրանկանէ։ Զ՝՝՝. ԺԲ. 10։

(20) Եղջիւրք ի ձեռին նորա. և հաստատեալ զսէր տարերիկ զգրաւիչն իւրոյ։ Ամ՝՝՝. Գ. 1։

(21) Բայց իրրև եկին ասա Յիսուսի՝ և տեսին զի այն իւրք մեռեալ էր. ոչ խորտակեցին զգարձս նորա. այլ մի ոմն ի զինուորացն սրով ասա խոցեաց զկողս նո-րա։ Յ՝՝՝. ԺԹ. 33։

պատրաստեն այն բրոյ՝ որոյ հաստատ Աստուածամ Ժ.Գ գլխուն մէջ կ'ըսէ. «Նոր բարբ ստէր քու Դաղմանաբդդ քու ծառայ ձիոդ հետ ապրեցրնելու»(22):

ԳԼՈՒԽ Ը.

Թէ ի՞նչ կերպով Աստուած սպանուելն յետոյ յարուցան Հրեաներէն ետ հարգարերութեան Դանիէլի:

Այս փաստեամ. Տէր իմ. թէ ում է Նոյն մայր ծնողարարքին բուած այն արդարն ու անանունը. և ում է արքայի ծառուած արդարը, որոյ հանար կ'ըսէ Տէր՝ Աստուծոյ ծնողարարքին ձեռաք՝ ինչպէս վերն բսինք. թէ շարարդ ամբարշտութեան հանար Աստուած Աստուծոյ երկիրն երրէք չի սիսոն գարձրնէ: Կ'երեւի նաև, Տէր իմ. թէ Դանիէլի Թ. գլխոյն մէջ գրուած ը կատարուելցաւ, ուր կ'ըսէ. «Վասն

(22) Էրէր ի փրկու թեան ծառայդ նա՝ փրկել զծնեալս քո: Սաղմ. Գ. 15:

ասէ եղբայր. եւ օրհնեսցուք զՏէր. զայսոսիկ ասացեալս ի Գրիգորէ. եւ այլք ասեսցեն զայլ ինչ զոր ի սրբոյն ասացեալ ի Տեառն մեկնիչք, ասեսցուք զի. զարդարեալ ասեսցուք զանարատ զանարատութեան, ասեսցուք զանարատ զանարատութեան զանարատ զանարատութեան զանարատ զանարատութեան

կրկնութիւնք։ Եւ Աստուած մարդուն
բերիր ձեռքով յայտնի կ՚ըսէ, թէ երբ
որ ապաշխարէր Դաւիթը, յաւելուածն
կուտայ ուրեմն թէ ոչոյ, քանզի ան է մեր
ուրեմն թէ Դաւիթը ապաշխարելն
է մեր։ Եւ Աստուած զմեզ յաւելուածն
ուրեմն ուրեմն թէ այն ժամանակ
փոխեցոյց՝ երբ զԴաւիթն ապաշխարեցին։ Եւ եթէ ասէք՝ թէ Դաւիթն
մեղանչեալ է առաջ անապատն ու ուրեմն
զարձեալ զարձեալ մեր, ապա արդարութեան
կ՚ուսուցեր քրիստոնեայքս, թէ անոր մեղանչեալ է առաջ մեր ուրեմն ոչոյ
70 տարի էր, և յետոյ Աբեմեայ երբ
կերթար զարձեալ կրկին, ու Աստուած
արդարեցոյ զմեզ և իւր շնորհքը մեզ
տուաւ։ Զիարդ է, Տէր իմ, եւ այս մարդ
զարուեալ մեռանիս զէտ բնաւ զիրենք մեր
մի չէտ ուսանիր։ արդեւսն զարձրով
կ՚ապրուս ցանեն մեզ, թէ սուտարար
կրկին չիտանիր յետոյ, երբ փոխուն
երբու եօթնեակներբ բացան, այսինքն
մարդարեն թարգմանիր։

վասնզի ամենեքեան եղբարք, այն է Ադամեանք
նոյն ի օրհնութենէն ի օրհնեալ գոր-
ծոյ տարին, այն ժամանակ սպանեալ
ցին զԲրեսոս մեր Հայրենեաց, սպանիցին
Խաբելեանքն ի կլեանսն 487 տարին, ի
աշխարհին առելծանն 4036 տարին. ի
յետոյ ելեալ առաջնորդք, սպանիցին
Տիրանն ու Հռոմանոսն ժառանգաւոր-
քք. ի այս ժամանակս ոմանք մեր
ուսանելոյ մեր գրոյս բերին, որ Հա-
զար տարի է հոսեալ ի քան զ՝այ առելիս
Եւ ինչպէս Աստուծոյ բարկութեանն
ներքեւն ենք, ասեցին յոյս ոչ ունիմք
իրեն։ Եւ եթէ բանս բարեաւ
Բրեսոս գնա շնորհաւ, ոչ սիրեն զոչ,
և եթէ կրկին սիրեն առնուն Աստ-
ուծոյ ելիցիր, և եթէ քարոզիր նոցին
սիրեն շինեսն և Աստուծոյ շնորհքն
և մեր ելիցին մէջ սրտերն սիրեն ու-
նենուն, և եթէ այս առերեսութիւնդ յա-
ւիտենական չէ. կրկին սրտամտութեան մեր
քրիստոնեայք եթէ՝ ասեցին Յիսուս
Բրեսոս գնա շարանենցիք, ու Տէ-

տասին և Հռոմեացւոց ժողովրդական գաղտնարանքը կրոպատէք, և այն առ բռնաբռնեան՝ որ այս հաղար տարուանէն առելի վատ է։ Վասն որ եղուկ, Տէր իմ, վասն դի պատճառ մի չկայ, և ոչ յարմար ապաւէն ու ապաստան մի։ Այս ամենայնիւ թէպ որ այլ պատուհի Վասուծոյ ներքոյ ամէն դէպքերու մէջ, թէ որ յուսամք իրեն։

ԳԼՈՒԽ Թ.

ԹԷ ՎՐԻՊՈՒԹԻՆ ԳԱՂՏՆԻՔԸ ԵՐԵՎԻՆ։

Կը վախնամ, ամէն իմ, զբաց որ Վրիպուտս իւր առջի գաղտնարանքն ի կատարեց. որովհետև մեր գրքերուն մէջ ամոր երկու գաղտնի կը գտնեմք։ Առջի գաղտնարանքը մարգարէք կը նշանակեն երբեք ազգատոհ ու խոնարհ. իսկ երկրորդը՝ փառաւոր ու մեծամեծ։ Վասն որոյ ես այլ երկու գաղտնարանքն հանար թէպ որ պատահեցոյ

տուրբ գրոց մէջ հոս մէջ պիտի բե-
բեմ։ Աղուոյն գաղտնութիւն համար կ'ը-
սէ Աստուած Յաբաբիայի բերանով.
"Որքան եղիր դուստր Սիոնի. ահա
քու փարգապետդ կուգայ ազքատ, և
իշոյ վերայ հեծած" (24)։ Այլն գաղտ-
նութիւն համար կ'ասէ Հայրն ի Բիբլիա-
սնարդուած, ու Դանիէլ ապանեսած.
Յաբաբիա ու Սմոսի ծանուած. և ա-
սոնք ամենքն ալ կատարեցան ինչպէս
ցուցցի ու պիտի ցուցնեմ այս գրքին
մէջ։ "Յ ինքդ բանին սեղ շտապեցիք,
շմտնեցուցէք, ինչպէս Հայրն կ'ասէ. այլ
սեռեռ ըլլիք և սերմանի աւելի զօրա-
ցուցէք" (25)։ Իսկ Նորա փառքն ու մեծ-
փայլեղութիւնը երկրորդ գաղտնութիւն

---

(24) Որքան լեր յոյժ դուստր Սիոնի. քաջալերա դուստր Երուսաղէմի. ահա թագաւոր քո գայ ստ-
կեզ. արդար և փրկիչ. նոյն հեզ և հեծեալ ի վերայ իշոյ և յաւանակի նորոյ։ Զաք. Թ. 9։

(25) Ընդ վկայութիւնս չկայ մեր թարգմանութեանց մէջ։ Եւ Դ. Գ. Ն գրքերը. սա միայն կը գրա-
նեմք. "Դարձուցեալ զկրեան իւր սնարգեցաւ. և ոչ ինչ հանարեցաւ"։

յայտնի կ'ելլայ, երբ կրակ ու բոց ու
ծուխ զխնձկէն կ'երթայ ու կ'ապրէ կը
մնայ. չարս զին եղոյ ծուխս թշնամիքը,
ինչպէս որ Խամ թի և Յապէթայ մար-
զարէն բերանով բայց Աստուած.
(Սաղմ. ՃԼԶ. 3։ Լայ. ԽԲ. 4)։ Լա-
կը մտածեմ. Տէր իմ. չարայ որ Քրիս-
տոս մեղաւոր կրակով և ոչ ուրիշ
կերպով դատելու բլոյ զմեզ. մեռած
էն մեր ապրեցուցիր այն մարդարէները
որ ծուխս Հանոյ մեզ ուրախ ստիս.
ինչպէս Աստուած մեզի զէմ Լոգնա
մարդարէին բերանով կը մկայէ չարդարդ
Թագաւորս թէ զբրին մէջ (26)։ Աս-
տէս ապրեցուցիր այն արդարդը, որոյ
Հանոյ Աստուած անարատութեան բարին-
թիւնքը բարկացու մեզ։ Խանայն Ա-
ստուծոյ երբ ամէն զէպքերու մէջ,
թէ որ անոր յաստատ բրուէք։

---

(26) Ամ խոսքս Դ. թագաւորաց թիւնոց մէջ չի-
կայ։ այլ Դ. թագաւորաց թիւնոց ԺԹ. գլուխ ու 10
Հանոցին մէջ ասուած է կրակ։ « Եւ զնոցդ ասէս քո
կատարեցին ասով »։

ԳԼՈՒԽ ԺԵ.

Պրիսկոսի առաջին գլուխը։

Այս վասնզամ, ասէր իսկ, որ Աստուած Պրիսկոսի երիս զարս տայր յայտնի կը նշանակէ. Աստուծոյ մարդասիրութիւնն Ն. զրս իսկ՝ ասելով. «Արմատեցիք, ապէ իմիրեցիք ու զօրս իմիւնն Հայր իր միւսոյ՝ ոմիրոյ բազս կը (27)։ Արիս անոգամ՝ կը կրկնել. արմատեցիրը՝ անոր երիս զարս տար ցոյց տալով։ Այս ասուսարար, այսինքն յաստիրակս ու յայտնակս Ն. և ԺԳ. զրս իմանալու մէջ կը ցոյց ցրնել. Պրիսկոսի ու ասիսն զարս, այսինքն իմաստ որ անոր չարչարանքնեն ու արհամարհս իմիւնեն կը միտրարեր։ Այս ու երբ ասուսարար, այն է. ու երբ յաստիրակս կը ցոյց ցրնել՝ ասելով. «Նուանք զանիրեցց որ չու՝ նէր երեա, ոչ ասեսիր, և ոչ զերեցիս իմի (28)։

---

(27) Զարմիր զարմիր Աստուածն. և զգեցիր զզ. զօրս իմիւնն բարկի զս։ Եսայ. ԺԱ. 9։

(28) Նուանք մեր զնա՝ և ոչ զարձուցաս ասեսիր և ոչ զերեցիս իմիւն։ Եսայ. ԺԳ. 2։

Նոր առաջին գարուն քնելերդը գիտես մի կը գնեմ Շուշի բանիս. «Մեզի մնաս կ ծնաս ես. և անմիջապէս կ՚աւելցնեմ անոր երկրորդ գարուն բանիս. «Չէ կանչեա՛ ի խիստ ուժ ասա՝ հանգոյ. հզոր. Դաս քեզ ամենայն նոսի՝ որ հաստատեալ զոյն ակիզբն մինչև մինչև ցյաւ բառեան» (29). Չէ Զաքարիա մարդ գարնէ Թ. գիտես մի կը ցոյց ցրնեմ զանիկայ ազգաս ու իշոյ միրոյ նրաս ասած. և ասում ուրիշ ինչ նշանակել կ՚ուզի մարդ արնէ. եթէ ոչ՝ անոր առաջին գարուն ասելն արեան բլլոյ խանարհ. իսկ երկրորդը՝ հզոր ու փառաւոր. Այս ապէս Դանիել մարդ արնէ եւ ա. Ը գրեր-

(29) Ը. անուանեալ կոչեցաւ նոնա հրեշտակ մեծի խորհրդոյ. զրանելի խորհրդակիցն. ասասաւած. հզոր. իշխան. հայր հանդերձելոյ աշխարհին. Ը. եւ ա. ծիր զիւրազարս թիթեռն ի վերոյ իշխանաց նորա. և ա. ուզէր թիթեռն նոնա. մեծ և իշխանաւոր թիթեռն նորա. և խուզարար թիթառն նորա չիր ասեցեալն. Յանիրաւն Դաս. թիթ նոսցի. և զարդարար թիթեռն նորա յանիրաւնոցն. և զարդարարացն զնա իրաւանքն և արդարարութիւնքն. յաղարժ հեռն և յաւարտեանս ժամանակաց. Ը. Թ. 6. 7.

խոյն մէջտեղտանքը կը ցուցնէ զանխ-
կայ այսպէս ըսելով. «Կը տեսնէի գի-
շերուան տեսիլքիս մէջ, և ահա երկ-
նից ամպերուն վերայ՝ որդւոյ մարդոյ
նման կուգայր և մինչև հին աւուրց
ցին քով հասաւ. և առին զերին զին-
քը նորա առաջը, և տուաւ անոր իշ-
խանութիւն, ու պատիւ ու թագաւ-
որութիւն. և ամէն ժողովուրդներն,
ազգերն ու լեզուներ պաշտեն զանխկայ
և ծառայեն անոր» (30):

Եւ յայտնի է. Տէր իմ, որ Պրիս-
տոս երկրորդ գալուստն ժամանակ հին

---

(30) Տեսանէի ի տեսլեան գիշերոյ և ահա ընդ ամ-
պս երկնից իբրեւ որդի մարդոյ գայր, և հասանէր
մինչև ի հին աւուրցն, և մատուցին առաջի նորա։
Եւ նմա տուաւ իշխանութիւն և պատիւ և արքա-
յութիւն, և ամենայն ազգք և ազգաք և լեզուք նո-
մա ծառայեսցին. և իշխանութիւն նորա իշխանու-
թիւն յաւիտենական որ ոչ անցանիցէ, և թագաւո-
րութիւն նորա ոչ եղծանիցի։ Դան. Է. 13. 14։
Հոս լատին թարգմանիչն այն երկու տեսահատորնե-
րուն էքզայականութիւն և մոգիստայութիւն քանի մի ա-
րիշ բնագրաց թարգմանութիւններն եւս մէջ կրբե-
ք, զորոնք զանց կ'ընեմք կրկնելու։

առուցին՝ այսինքն Աստուծոյ առջեւն
նստելու է գառելու, ինչպէս որ ա-
ռաջին գաղառեանը մեր Քրիստոս Հարե-
լուն առաջը նստաւ գառելու համար։
Եւ Դաւիթ մարգարէն Մեսիայի
այսինքն Քրիստոսի երկրորդ գալուն
եւս նշանակեց ասելով. «Ասէ Կուրց,
և կուրց ամենից երկիրքը գառելու»։
ՂԵ. 13։ Առաջին գաղառեան համար՝
որ աղարգ գալուստ մի է, Հոգոյ կ'ը-
սէ, իսկ երկրորդին համար՝ որ զօրու-
թեամբ մեկուսէ ամենի ըլլայ, Հոգոյ
ԵՎԷՐԸ ԳՈՎԷԼՈՒ կ'ասէ։ Անոր երկրորդ
գաղառեան համար Զաքարիան եւս կ'ը-
սէ ԺԴ. գլուխը. «Ասելիքը՝ նշանակելիքը
նկարեն ձիմենեանց լեռան վերայ»(51)։
Եւ մեք, Տէր իմ, կ'ասենք թէ Աստ-

---

(51) Եւ կայցեն ոտք նորա յաւուր յայնմիկ ի վերայ լերինն ձիթենեաց՝ հանդէպ երուսաղէմի յարեւելից։ և պատռեսցի լեռն ձիթենեաց։ կէս նորա յարեւելս։ և կէս նորա ի ծով։ վիհ մեծ յոյժ։ և խառնարշեսցի կէս լերինն առ հիւսիսոյ։ և կէս նորա առ հարաւ։ Դ-ՈՐ. ԺԴ. 4։

ուած էութիւնքն ու բնութիւնքը
ապք ու մարմին չունի, և ոչ ուրիշ մար-
մնական իր մի. և ապք ունենալը մար-
մնաւոր առնչութեանցու կը փայլի։
Պարձեալ Պաւլոս մարգարէն նորա
երկրորդ գալստեան համար խօսելով,
ինչպէս վերն այլ բանիք. կ'ասէ. «Այ-
սու առաջը կրակ բորբոքի. և նորա բո-
լոր տեղը բոցով այրուի» (32)։ Իսկ մեք
չենք ըսեր՝ թէ Աստուած տեղ մի կը
պարապի, և թէ անոր նման հոգոր մի
կայ, որ նորա բոլորտիքը կենայ. այլ
ասոր պէս վկայութիւններն՝ ինչպէս որ
գրուած են, այն արդարը կը ճշմար-
տեն, զոր մարգարէները կը ցուցնեն.
և այս վկայութիւններն երբեմն նորա
խոնարհութիւնն և երբեմն նորա մե-
ծութիւնը ցոյց կուտան։ Այսպա հա-
մար կ'ասէ Սաղմոսերգու գրքին. «Ահա
Տէրը կուգայ, և ոմ կարէ նորա գա-

---

(32) Հաւ. առաջի նորա բորբոքեսցի, և շուրջ զնա-
զան մրրիկ յոյժ։ Սաղմ. Լ։Թ։ Ճ։

լցուսեան առաջը կենալ. փառն զի կը-
բակի ենեան ետ կը ձուլէ, և պիտի ելա-
նի արծաթէն ու ոսկին ձուլելու »(33).

Ահա ասիկ տես՝ թէ քանի կերպով
պիտի գայ յերկրորդ գալուստն այն
արդարն որ գտանցին։ Զե տես, Տէր
իմ՝, թէ քանի կերպով ելոյն մարգարէն
ելոյն Գ. գլխոյն մէջ Սաֆոնիայն կը ցուցնէ
ասելով. « Այն ատեն ես պիտի գամ
ու մոտենամ դատաստանով ատենոց մէջ,
և ճշմարիտ վկայ պիտի լինիմ շնացող
և ջադու կանանց, երդուամ բնողներուն
և վարձկանաց վարձքը կորզողներուն,
և որբերն ու այրիները կոչնչողներ-
ուն, և օտարն ու աղքատը ներգոյներ-
ուն »(34). Այսպէս կը գրէ, Տէր իմ՝, Զե-

(33) Ահա ոչիկ գայ ասէ տէր զամենակալ. և ոչ
ժամանակեն զուր մնան ելանք. և ո՞ հանդուրժեսցէ
զի յայտնելոցն ելանն ելանք. զի ելս մնացի իբրև զոչ
հաղորդի. և իբրև զանձնաւոր լուսոյ։ Եւ ելանցի որբել
և ձուլել իբրև զաղծամէջ և իբրև զոսկի։ Մաղ. Գ. Զ.

(34) Եւ հասցից ի վերայ ձեր զատաստանս. և ե-
ղից վկայ արագ ի վերայ կախարդաց և կանանց շնա-
ցելոց. և ի վերայ այնոցիկ որք երդնուցուն յանուն

զեկիել եւս, ԼԴ գլուխը, ուր ասէ որ հաղիւներու եւ ոչխարներու համար կը խօսի. «Զի զառեալ անեցցի» (35), այս ինքն արդարներէն յանցաւորներն ու անհաւատները։ Եվ Տէր իմ, ահա այսպէս յերկրորդ գալուստն պիտի զատէ անհաւատները արդարներուն մէջէն, ինչպէս որ Զեկիա և Մաղաքիա յայտնապէս կ'ասեն, (Մաղ. Գ. 18)։ Ընդ առաջին գալուստն ժամանակ մարդիկ մերիններէն մէկը չճանչեց զինքը, վասն զի գերազանց է և մարդկային բնութիւնն լերներէն կ'անցնի, ինչպէս որ կը պատմէ Ասուած Հայրապետ մարգարէին բերնով ԺԸ գլխոյն մէջ. «Ընդ անտառս Համարեցուս, և վասն այսորիկ ոչ Համարեցար զնա» (36)։ Զի Հրեաներն

իմ ասութիւնամբ. և որոց հաստատիցին զվարձս վարձկանի. և որ յաղթահարին զայրիս՝ և կոփին զորբս և խոտորիցին զվրաստանս պանդխտին. և որ ոչ երկնչիցին յինէն. ասէ տէր ամենակալ։ Մաղ. Գ. Ն։

(35) Եզեկիել Ի. գլուխը գրեթէ ծայրէ ի ծայր նոյն խնամքը կ'ընծայէ։

(36) Եւ ընդ անտառս Համարեցուս. և նա զմի զբաղ

ԺԸ գլխոյն մեջ կ'ասէ. «Ահա է մարդ, և մի կը ճանչէ զինքը»[57]։ Դա կը փախչեմ, Տէր իմ, թէ մեր Հայրերը Ադամ այն առաջի գաղտնեան ունկէ հեռացան և մերժանեցին, և մեք անոր հանար այս ան փախճան գերբ թէ մնանք։ առ կայն քեզ որ այլ պատահիմ։ սուտ ծոց է մի՝ թէ որ անոր յուսալը բրամք։

ԳԼՈՒԽ ԺԱ.

Ի՞րի՞ պոռի էրիրդ գալը-սպը. յորո՞մ ջրո՞ Բեամբ Մեկուէշ պիսի գաւէ։

Այս փախեամ Տէր իմ, չարքաց այն ար դար գաղտնարան բլլայ նա՝ որ իւր երբ կրտրգ գաղտնարեր հանդերձ գրբա թեանմբ սիրտ գաղտ, նա որ առաջին գաղտնի՝ փրկիչ և բարբ իրեն հաս ատացուցեալ է. վասն զի 'Խաչ իմ մարդ գարձնե կ'ասէ (Ղէ. Զ) «Ցոյց տա տ-

մաց վերոյշեալ, և վասն ուրուանեան թեանց նոցա մատ նեցան։ Էջ. Դ. 12։

(57) Էս մարդ է, և մի ծանիցէ զնա։ Էմ. ԺԱ. 9։

[illegible] . [illegible] [illegible] [illegible]

բան է որ մարմնոյն աչքերը չեն կրնար զԱստուած տեսանել։ Զհոգ սուրբ գրքերը յայտնի կը ցուցնեն մեզ՝ թէ փրկիչ բառը այն որդւոյ Աստուածն է, որոյ հանար է խօսքը, որ միայն կրնայ ճշմարտապէս Աստուած ըլլալ, որոմհետև և ոչ մի մեզք գործեց, և ոչ նենգ գտնիւեր անոր բերանին մէջ գտնուեցաւ (40)։ Ոչ Մովսէսն և ոչ սուրբ մէկ մարգարէն հանար բան եղաւ երբէք թէ փրկիչ է, որդւոյ է, ու տեսանող։ Որոմհետև, ինչպէս գիտէք Տէր իմ, Մովսէս մեզք գործեց, և բոլոր մարգարէք նոյնպէս մեղանչեցին, զատն որոյ սուրբ գիրն անուանցմէ և ոչ մին որդւոյ կ՚ասուսնէ, այլ այս անուանը միայն իւրն է հանար որոհեց։ Աշակերտութիւնն չկայ որ սուրբերը շարունակ փրկութիւն, այլ անունք միայն՝ որ նորա սուրբ գաղտուտ կը հաստատեն։ և հաստատացողները արդարութիւն չունին, որ այն

(40) Զի անարատ թիւն ոչ գործեաց։ և ոչ գտաւաւ նենգութիւն ի բերանի նորա։ Եսայ. Գ. 9։

պատճառաւ երկրորդ գարնանայն զա-
նուն ալ փրկէ, այլ արժանի են մահ-
ապատիժ։ Բայց որպէս մ՝ անունք որ Վոսկէսին
որ մեզաւոր անձն մի էր, շնորհաւոր
ցաղնեերն ու մարիկ ջնորդներդ մահուան
արժանի եղան, որչափ աւելի կրակի
մէջ այրելոյ արժանի են անունք որ չեն
հաւատար, ու կը հայհոյեն նոյն արդա-
ր, որ բնաւ մեզք մի չգործեց. ապ-
կայն թող որ այլ պատահի, մեք Ա-
ստուծոյ ենք։

ԳԼՈՒԽ ԺԲ.

Բէրիոսի համբարձման վերայ։

Տեր իմ, գրոց մէջ կը կարդամք
թէ Բրիսոս երկրէ յերկինք սիրոյ
վերանայ. վասն որոյ կը գոչամ՝ շնորհայ
թէ այս գրուածքը կատարուած ըլլայ
անոր վերայ զոր մեր հարերը ապանեն-
ցին։ Նոյն վերացման համար կ՝ըսէ
Դաւիթ մարգարէն ԻԳ գլխոյն մէջ.
"Ամ իշխանքներ, բացէք ձեր իշխանու-

թեան դռներդ, ու վերս համբարձէք յաւիտենական դռներդ, և մտանէ փառաց թագաւորդ »(41)։ Իսկ ասես, Տէր իմ, հրեշտակներն իրեն այսպէս կը պատասխանեն. « Ո՞վ է այս փառաց թագաւորդ »։ Այս այլ կ'ըսէ անոնց. « Զօրութեանց տէրդ՝ պատերազմաց մէջ հզօրդ »(42)։ Իսկ յայտնի է տէր իմ, որ այս արդարդ՝ զօրութեանց տէրդ շարաւտերազմեցաւ, բայց միայն իւր առջի գալուն։ Որովհետև գաւտրա նաւած ժամանակ, իւր շորս գին կրակ պիտի բարձրէր. և զիւր թշնամիքդ շորս կողմէ պիտի ոյրէ, և արդարներն արծաթի նման կրակով պիտի մաքրէ (43)։ Իսկ այս վերջին գալուն ոչ ոք հետը պիտի

(41) Համբարձէք իշխանք զդրուռս ձեր ի վերս. համբարձցին դրուռք յաւիտենից, և մտցէ թագաւորդ փառաց։ Սաղ. ԻԳ. 7։

(42) Տէր հզօր զօրութեամբ իւրով, տէր հզօր ի պատերազմի։ Սաղ. ԻԳ. 8։

(43) Արդարներդ չէ թէ կրակով կրճատցուին գաւտարանին օրդ. այլ ասուծոյ տեսութեանդ կը փառաւորուին։

պատերազմի. և ամենեքեան պատերազմ չարիսի պատահի։ Լսեա՛ այս արդարոյս համբարձման համար կ'ասէ Յայտի ԿԳ գլխուն մէջ. «Ո՞վ է այս որ ասենէն եր. կրէն կու գայ. կարմիր են իւր հագուստներն արեան գուեմով, ինչպէս ինքը գեղեցիկ պատմուճանով» (44)։ Յետ ինքն արդարը կը պատասխանէ ասելով. «Ես արդարութիւն խօսող եմ և փրկութեան համար ծեծկուող» (45)։ Յետ հրեշտակներն կ'ասեն ասելով. «Ո՞վ Տէր, ինչու համար կարմիր են քամիներդ խաղող կոխող պէս» (46)։ Կը պատասխանէ ա. նոնց ասելով. «Խաղող կոխեցի միա. կուկ ու հեռաս մարդ չկայր» (47)։ Տես,

---

(44) Իսկ այս ոմն է որ գիմեալ գայ յերկոսին. կարմրութիւն ձորձոց իւրոց ի քաստրայ։ գեղեցիկ պատմուճանաւ։ Եսայ. ԿԳ. 1։

(45) Եես խօսիմ զարդարութիւն և իրաւունս փրկութեան։ Ղուկ։

(46) Վասն ի՞նչ կարմիր են ձորձք քո։ և հագուստքդ իբրև հնձանատարի։ Ղուկ։

(47) Լիոյ հնձանի կոխեցի։ Հնձան հարի միայն։ և ի հեթանոսաց ոչ ոք էր ընդ իս։ Ղուկ.

Տեր իմ, որչափ յարմար են Աստուծոյ խօսքերը. և կը վախնամ որ այս արդարոյն պատասխանէր՝ մեզ և ոչ ուրիշ մէկուն կը յարմարի, երբ կ'ըսէ. "Իմ բարկութեանս գաւազանը կոխեցի, մինչև չեռ որ նոցա արիւնն իմ լամբերուս վերայ վազեցաւ, ու իմ բոլոր զգեստներս աղտոտեցուն։ Այլ վրէժխնդրութիւն օրն իմ սրտիս մէջ, և հատուցման տարին կը հասնի կուգայ" (48)։ Ի՞նչ կրնանք, Տեր իմ, այն արդարէն յուսալ, երբ գիտենք որ հրեշտակներն երկնից մէջ անոր հարցուցին մեզ համար, և ինքն անոնց յայտնեց եւ ըսաւ՝ թէ ես միայն կոխեցի խաղողը։ Աւ բարկութեանը կոխածն ինչ էր, եթէ ոչ զմեզ, որ և առջի գալուն բրած պատերազմէն յետոյ կոխեց զմեզ

(48) Կոխեցի զնոսա սրտմտութեամբ. և ճմլեցի զնոսա բարկութեամբ։ և ցողեցի յերկիր. և զամենայն հանդերձս իմ թաթաւեցի։ զի հասեալ էր ի միտս նոցա օր հատուցման։ և ամ փրկութեան եկեալ հասեալ։ Ես. ԿԳ. Յ։

որ ցարդ հազար տարի է. և զեռ վը-
րէժխնդրութիւն օրը կը մնայ իւր վերջին գալուն. և հաստատեան տարին իւր արտին մէջ։ Բրանի թէ, Տէր իմ, Աստի մարգարէն ապանեաց ժամանակներս նորա մարգարէութիւն մէջէն նախասացեալ վկայութիւնս ալ ջնջէիր, որ բնաւ մէկը չկարդայր։ Եւ ահա ինչ որ Դաւիթ պարերազ կ'անուանէ, ըսելով. «Տէր հզօր ի պատերազմի» (49), նոյնը Աստի հնչեն կ'անուանէ։ Այլ, Տէր իմ, այն քարոզութեան մեղք խանգիր, անոր համար նահատակուն ու մարգարէն Յակոբ, ինչպէս յայտնի է Օրէնքը գոց Խթ գլխոյն մէջ, այսպէս կը խօսի Յուդայի համար. «Պատմուճանը արիւնով կը լուանայ, այսինքն խաղողով (50)». ինչպէս որ պատահեցաւ մեզ Ամերիայի առջի գալուն։ Եւ անոր

(49) Տէր հզօր զօրութեամբ իւրով, տէր հզօր ի պատերազմի։ Սղ. Իգ. 8։

(50) Լուացեալ գինւովք զպատմուճան իւր, և արեամբ խաղողոյ զհանդերձս իւր։ Ծննդ. Խթ. 11։

վերջին գալուն և սիրելի պիտի գործեմք, երբ մարդիկ գառագ մարգուն զխնայ կենալու ըլլան, որու բարբարիքը պատրաստած պիտի ըլլայ կրակը, որ նորա գաղտարարածները առաջ։ Արմենուն այն ժամանակ պատերազմի ժամանակ չէ, և ոչ հնձանին մէջ խաղալ կոխելոյ. փոխն զի անկէ յետոյ ոչ ապաւինեալ թեան առաջի և ոչ ապաշխարելի ժամանակ պիտի ըլլայ, այլ արդարութիւն, այսինքն հեղգէս որ նա առանց մեղք մի գտնելոյ խաբ վերան գառնալու, այնպէս հնգին ալ պիտի գառնէ մեզաց պնեղրը։ Արմենուն կ'ըսէ. Ուստուած Սարմենի մարգարէութիւն մէջ. Ահոյ ԺԱ գլուխը, թէ "Երբ որ արդարն գառնայ գարուրլոյ, ամբարիշտն ալ մեղաց պն ուրբ պիտի ըլլայ"։ Նաև՝ "Երբէ արդարն Հայրենի թէ պիտի ապրի, ամբարիշտին Հանար այն ատեն հինգ պիտի ըլլայ"։(51)

(51) Երբէ արդարն Հայրենի կենցեն, իսկ ամբարիշտն և մեղաց պն ուրբ գառնիցին։ Ահոյ ԺԱ. 31։

ԳԼՈՒԽ ԺԴ.

Դարձեալ մարմնով համբարձման վերայ։

Շատ կը վախենամ, Տէր իմ, որ այն արդարոյն հանար մարգարէից բուած վկայութիւնները, այսինքն թէ՝ առաջկով ծախուելցաւ, ինչպէս կ'ըսէ Յովել մարգարէն. թէ՝ խաղաղ (հնձան) կոխեց, ինչպէս կ'ըսէ Նաւղի. թէ՝ պատերազմ բրաւ մեր հարերուն հետ, ինչպէս կ'ըսէ Դաւիթ. թէ՝ մատնեցաւ մեր մեղաց համար, ինչպէս կ'ըսէ Իրեմիա. թէ՝ վիրաւորեցան ձեռքերը, ինչպէս բաց Զաքարիա. եւ անոր պատմու Ճանին վերայ վիճակ ձգեցին, ինչպէս բաած է Դաւիթ. եւ թէ՝ երկինք եկաւ, ինչպէս կ'ըսէ դարձեալ նոյն մարգարէն եւ այլք։ Կը վախենամ կ'ըսեմ. որ ասոնք Յառաջագոյն թեւան չեն վայելեր, այսինքն՝ առաջուանցելէն բնութեան. որովհետեւ նոյն առաջուանցելէն բնութիւնը ոչ կը կանգնի, ոչ վեր կը բարձրանայ, ոչ կը

դատի, և ոչ կ'իջնէ։ Արեւն այս բառիս
ներքէն հարկաւորապէս կը հետեւի, որ
այն արդարն եկած է, և անոր մարմ-
նական բնութիւնն կրնայ յարմարիլ
միայն հոգեւոր խօսքերը եւ անոնց նեան
ութիւնները։ Եւ թէ որ, Տէր իմ, դը-
ժար կուգայ քեզ հաւատալ, թէ մարդ
մարմնով յերկինքն ելաւ, մարիկ ըսէ
ինչ բան գիրքերնուս մէջ միայու-
թիւններն ու օրինակները։ Այսր հա-
մար է Դաւթի մարգարէին բառը.
"Ելաւ Աստուած ի բարձրութիւն, և
գերեցին գերիները. տուաւ մարդ-
կանց պարգեւներ" (52)։ Կրկին դարձ-
եալ Յովհան Ա. գլուխը. "Զարմացիք
Աստուծոյ, ու անոր անունը փառ-
աւորեցէք. Ամէնայն տուէք անոր որ
արեւմտից կողմէն կ'ելնէ" (53)։ Դեռ

(52) Եւ ի բարձունս. և գերեաց գերեցին.
էառ ասաւ. բաշխեաց պարգեւս. և ետ մարդ-
կանց։ Սղ. ԿԷ. 19։

(53) Օրհնեցէք զԱստուած. և տարփեսս ասացէք
անուանն նորա. Հանդերձարկ արարէք այնմիկ որ դատի

Տէր իմ, Դաւիթ նոյն Սաղմոսին մէջ այս ալ ըսած է զոր սրտիդ մէջ ունիս. Հաշտակեցէք Աստուծոյ որ երկնից վերայ հեծած է դէպ ի արեւելք »(54). Ինչպէս ալ Թ. գլխուն մէջ ըսած է անոր համար. « Տէր է որ բարձր տեղերու վերայ կը շինէ իւր ամրոցը »(55). Անոր համար կ'ըսէ և Դաւիթ. « Լրա՛ Աստուած աղաղակով, ու Տէր փողի ձայնով »(56). Ասիր(57) մարգարէն եւս նորա համար ըսաց Գ. գլուխը. « Ես ասայ մարդ մի որ ծովուն արտէն կ'ելնէր, և եկաւ մինչեւ յերկինք »։ Սոսկ

ընդ արեւմուտս. և տէր է անուն նորա։ Սղմ. ԿԸ. 5։

(54) Օրհնեցէք զԱստուած, և տոքմաս տացէք տեառն. Ճանապարհս արարէք ոյնմիկ՝ որ նստի յերկինս երկնից ընդ արեւելս։ Դոյն 34։

(55) Որ շինէ յերկինս զհամբառնալ իւր։ Սղմ. Թ. 6։

(56) Համբարձաւ Աստուած օրհնութեամբ. տէր մեր ձայնիւ փողոյ։ Սղմ. ԽԶ. 7։

(57) Ասիր մարգարէն երբայեցւոց լեզուով Ասիր կը կոչուի, բայց բերած վկայութիւնն անոր գրքին մէջ չկայ։

սէս զայ Բ Օրինաց ԼԲ գլխոյն մէջ կ'ըսէ, թէ «Յերկինք վերցրեմ իմ ձեռքերս, և ասցին»։ Կ'ըսէ Դաւիթ եւս ԻԱ գլխուն մէջ. «Դրմնցիր արմնցիր Տիրոջ բազուկը»(58)։ Սամուէլի մայրն Աննան եւս նոյնս համար կ'ըսէ. «Իւր թագաւորին խլամանութիւն տայ Տէրը, և իւր օծեալը բարձրացրեմ»(59)։ Դարձեալ Դաւիթ կ'ըսէ. «Դրա Տէր հաղթերուն թեւոց վերայ»(60)։

Այս վկայութիւններս ամոր համար գոյ, որ Քրիստոսի մեջեւ յերկինք համբառնալը հաստատեմ։ Դ. ուրիշ դեռ շատ վկայութիւններ կան, զոր գաւ, Տէր իմ, լաւ կը ճանչնա։ Դ. հինգ մեր օրէնքներէն զայ մի քանի օրինակներ մէջ բերեմ, որոմկեւոնս մեր

(58) Զարմիր զարմիր երուսաղէմ, և զգէշեր զզօրութիւնն բազկի քոյ։ Եբ. ԺԱ. 9։

(59) Եւ տայ զօրութիւն թագաւորաց մերոց, և բարձրացուցանէ զեղջիւր օծելոյ իւրոյ։ Ա. Թ. Բ. 10։

(60) Եւ ելջի նա ի վերայ թեւոց հողմոց։ Սղ. ՃԳ. 3։

քով աղ անվայելուչ կ'երևեր մարմնով յերկինք երթալուն հաւատալ, և ասոր պատճառ ուրիշ բան չէ, եթէ ոչ մեր մեռած նախապաշարումը։ Այսն զի օդ յինչպէս և մարգարէից մէջ կը գտնենք որ ճշմարիտ և փառաւոր Աստուածը՝ շատ սուրբ մարդիկ և մեր Հայրերն առաւ ու յերկինք բարձրացոյց։ Նոր եթէ անոնց ունեցած սրբութիւնն և սուրբ գրոց վկայութիւնն համար չենք երկրպագիր անոնց վերայ, ուրեմն նոյն արգարոյն (Էրմասայ) մարմնաւոր և հոգեւոր համբարձմանը վերայ ինչու կ'երկրպագենք, մոռնալով և նորա սրբութիւնն՝ որոյ համար սուրբ գիրքը այն սուրբ մարդոց համար ասուած վկայութիւններին շատ աւելի վկայութիւնները կուտայ։ Ա՝ ինչպէս կ'ըսեն մարգարէները, սաստիկ պատերազմի և փորձութիւնց եւս համբերեցց աշխարհիս մէջ՝ քան ամենն ըսած սուրբ մարդիկն։ Այս եւ, Ջէր իմ, գիտես զս՝ առանց իմ մէջ բերելուս, որ

Մոխոռատպչին (61), ու Նոքին արդարնե-
ներքը, և Նոքա մարդարէն, Աստուած
զանոնք իրենց մարմնով առաւ այս աշ-
խարհէս։ Եւ Մոխէսի հանար ան-
նեմն չխոյեցէր մեզ տարակուսիլ հոգ-
ւոյ և մարմնով երկնից մէջ ելլալուն (62),
մեկնելէս կ'ըսէ Բ Օրինաց ԼԴ գլուխը.
"Բ ասաց Աստուած Մոխէսին, ելլ գէ-
շերտոնց լեռը, և հոն վախճանիր. ու
եկաւ լեռն և հոն վախճանեցաւ. և
մեռելներուն ցայտօր անոր գերեզմանը մարդ
չգիտէ մինչև (63)։ Նոր գերեզմանին երկրիս

(61) Աստուածաշնչին մէջ Մոխոռատպչի հանար
մեռաւ կ'ըսէ։ խակ յերկինք հանրատուողը կ'երևի
թէ հրէից մէջ այսպէս աւանդուած մի կայ։

(62) Հրէից կարծիքն է։ որովհետև սուրբ գրոց
մէջ չկայ ոչ մի Մոխէսի հանրատուողուն վերայ
գրուած։ և կ'երևի թէ Աստուած անոր մարմնին
անկայտ ըլլալ որ Հրեայք նորա վերայ մեծ հան-
ցուած ունենալնուն չպաշտուին զինք։

(63) Եւ վախճանեցաւ Մոխէս ծառայ տէրանց
երկրին Մոխաբու՝ ըստ բանի տէրանց։ և թաղե-
ցին զնա ի Գայայի մերձ ի տունն Փոգրորայ։ և ոչ ոք
գիտայ զգերեզման նորա մինչև ցայսօր։ Բ. Օրէն.
ԼԴ. Ի. 6։

վերայ անցայտ մնալն ինչ կը նշանակէ, եթէ ոչ՝ Աստուած (որովհետև նա քան զայլ ամենն մարգարէներդ մեծ էր և սուրբ։) յարոյց զանիկա ի մեռելոց, և հաղորդ ու մասնակից յերկինքն վերացոյց՝ ուրիշ արդարոց նման, և հոն՝ ուր ան ոնոնք կը գտնուին՝ բարձրացոյց։ Ու մեզ զարմանալ պէտք չէ, թէ այս թեմեռ ու նուրբ օդը կրնայ մարմինը վերցնել՝ որ այնքան թանձրութիւն ունի։ Վասն զի երբ Աստուած իրեն մատուցուած զոհերը կ'ընդունէր, կրակ կ'իջնէր յերկնից, և ոչ խարներուն ու կովերուն մարմիններդ վեր կը բարձրացընէր ու վերացընէր։ Ինչպէս ու Զվիա այս արդարոյն համբարձման համար մարգարէացան։ Ուստի որովհետև վերոյիշեալ արդոց մարմիններդ բարձրանալուն պէտք է մեզ որ հաւատանք, ինչու չհաւատանք նա և այն արդարոյս վերանալուն, և նորա յերկինքն ելնելը կ'ուրանամք, որոյ համար ինչպէս ըսինք՝ այնքան վկայու-

թիւնեանը կան մարդարէից գրքերուն մէջ։

Կրնայ մարդ այս ալ ըսել, այսինքն թէ՝ յայտնի է որ Աստուած ուրիշ մի բոլորովին տարբերը վերացրեալ, ուստի մարդ չտարակուսի բնաւ, թէ Աստուած մարդոց սիրտերն ալ տրամադրելոց որ այն արդարոյն Համբարձմանը հաւատան, և շերեպայնի նորա վերադառնալն։ Բայց ուրիշ պատճառ մի եւս՝ որով մերայինք իրաւունք կ'ունենան, այսինքն նորա (Քրիստոսի) առաջին գալուստը ծանուկ և կերպը անտեսոր ըլլալուն, ինչպէս կ'ըսէ Հայր. «Արդէն, և ամ կը ճանչէ զանիկայ»(64)։ Այն մարդարէն կ'ըսէ զարձեալ. «Ի հա կոյսը սիրոյ յզանայ և զաւակ բերէ»(65)։ Եւ պէտք է նշանակենք որ մարդիկոց կողմէ հայրն ամ ըլլալը կը լսէ.

---

(64) Սոյն վկայութիւնն Երեմիայինն է և ոչ Եսայիին, տես գլուխ ԺԷ. 9։

(65) Ահա կոյսն յղանայ և ծնցի որդի։ Եսայ. Է. 14։

վասն որոյ ասիցի զմի կ'ասէ. «Հաս-
տարեցարք զանիկայ» (66)։ Եւ Երեմիա
ԼԱ գլխոյն մէջ կ'ասէ. «Որ նշան գործեց
Աստուած Երկրին վերայ, կենեն
շուրջ պիտի պատէ, ևայլն» (67)։ Դարձեալ Ե գլխոյն մէջ կ'ասէ. «Որոր հաստատ ոտ Աստուած ամենից միենոյն ժամանակին յորում ծնեալսն կիրք զաւակ ծնանին» (68)։ Հարկ է նշանաւորել, որ մարգարէն ծնանող կնկան որդին ով է՝ չյիշատակէ, երբ այն արդարոյն ծնունդը կը պատմէ, որոյ նման և ոչ մէկ ծնուած կայ. նաև երբիկ մարդոյ ու կնկան մի մարմնական հեռուութիւնն չպատմէ, ինչպէս նորա հետեւորդ մարգարէացան Այսայի Թ գլխոյն մէջ. «Որդիք ցրեալք Յակոբայ տուն. Աստուած նշան պիտի տայ ձեզ, կոյսը պի-

(66) Եւ ոչ ինչ հանդարեցաւ։ Եր. Դ. Ղ. Ճ.

(67) Այն վկայութիւնը, որոյ երկրորդ հատուածը խիստ մթին է, չկայ Երեմիայի մարգարէութեան մէջ։

(68) Վասն այնորիկ տացէ զնոսա մինչեւ ի ժամանակ ծնողական։ Այն վկայութիւնը Միքիայի մէջն է. Ե. Ճ.

տի յրանայեալքն »(69)։ Եւ բոլոր բան
սուրբերս այր ոչ կիր մարդոյմէ ծնան՝
մերայս մէջ յոլի մեղաւոր, և ամենքն ալ
մերաւոր էին. նոյն իսկ Մովսէս՝ որ
քան զիւր ապրակուն մարգարէներ
սուրբ էր, իւր բերանով կը խոստովա-
նի իւր մերութիւնը։ Եւ նոյն սրբազրոյն
հաստատ բանս Եսայի ԺԳ գլխոյն մէջ,
« Ամենեւին մեղք չգործէց, և նորա
բերանին մէջ սուտ չգտանուեցաւ »(70)։
Իսկ միւս բոլոր սրբոց հաստատ Սաղ-
մոսատ Յօրոյ բերանով կ՚ըսէ ԻԵ գլխոյն
մէջ. « Որպէս ամենն սրբոց մէջ սուտնոց
անարգնութիւն մէկը չգտնուեցաւ »(71).
և Երեմիա մարգարէն ԺԷ գլխոյն մէջ
կ՚ըսէ. « Անարգոց սրտերը չարդ »(72)։

---

(69) Վասն այդորիկ տացի Տէր իշխանին նշան. ահա կոյսն յղանայի և ծնցի որդի. և կոչեսցին զանուն նորա Էմմանուէլ։ Եսայ. Է. 14։

(70) Զի անարգնութիւն ոչ գործեաց, և ոչ գտաւ նենգութիւն ի բերանս նորա։ Եսայ. ԾԳ. 9։

(71) Զի ելիցէ սրբոց ոչ հաւատոյ, և երկիրս ոչ են անարատաւորք նորա։ Ցաղ. ԺԵ. 15։

(72) Խորհեալ սիրտ քան զամենայն։ Երեմ. ԺԷ. 9։

Հրեից իւրաքեան վերայ, որոնց Քրիստոսի գալուն չհաւատային և նզովեան։

Եւ վասնզի, Տէր իմ, թէ մեր վերայ կատարուեցաւ Դատելոյ մարգարէին ձեռաք տիրոջն ասած խօսքը, թէ «Կուրութիւն ինկաւ Իսրայէլի վերայ, մինչեւ մտաւ հեթանոսաց լրումը»(73)։ Դարձեալ Զ գլխոյն մէջ կ'ըսէ. «Լսելով լսեն՝ և չիմանան, և տեսնելով տեսնեն՝ և չգիտնան. զիարդ զի այս ժողովրդիս սրտերը թանձրացաւ (74)։ Դարձեալ Նոյն գլխոյն մէջ կ'ըսէ. «Կուրացուր այս ժողովրդիս սիրտը, և խլացուր ականջը, որ չտեսին զբնաւ ոչ գէպ ինձ դառնան և բժշկեմ զանոնք։ Ի Դատելոյ ասացեալ. մինչեւ երբ Տէր՝ անապատ սիրոյ ըլլան քաղաքները, և տունը առանց բնակողի սիրոյ

(73) Զկոյս այս վկայութիւնս ապ։

(74) Լսելով լսիջիք՝ և մի իմացջիք. և տեսանելով տեսջիք՝ և մի գիտասջիք. զի թանձրացաւ՝ սիրտ ժողովրդեանդ այդորիկ։ Ե։ Զ։ 9։

մեռայ »(75)։ Դանիել բայց ԺԲ գլխոյն մէջ. « Դուք իսկոյնն ու գարարէ մարգարէներդ »(76)։ Եւ Երեմիան ԺԷ գլխոյն մէջ. « Յու գայի մեղքդ երկաթի սրեներու ու ադամանդէ գրչով քարի՝ ու վերայ գրուելցաւ, և անոնց որ սիրեն ըսյեու մէջ վերայ քնեուելցաւ »(77)։ Դարձեալ ՍԱ գլխոյն մէջ. « Զոր ձանձնեցայ իւր սատարողը, և էշն իւր տիրոջ մատրը. և իսկ ժողովուրդս զիս միտք չառաւ »(78)։ Դարձեալ Ը գլխոյն մէջ. « Ընտիսեն ու ծիծառն և արտոգիլը իւրեանց գարու ժամանակը կը ճանչնան,

(75) Եւ ակամէնք իւրեանց ծանուցան լուան. և զաչս իւրեանց կապուցին զի մի երբէք տեսանիցեն աչօք և լուիցեն ականջօք. և իմանայցեն սրտիւք. և դարձցին և բժշկեցից զնոսա։ Եւ ասեմ՝ միթէ՞ մինչև ցի՞րբ ասեր. և ասէ՝ միթէ աւերեսցին քաղաքք ի բնակչաց։ և տունք առ ի չգոյէ մարդկան։ Եսա. Զ. 10։

(76) Փակեա զբառսդ. և գրեա զգիրդ։ Դան. ԺԲ. 4։

(77) Սոյն իրաքս ալ չկայ Երեմիայի մէջ։

(78) Ծանեան երկն զտատաղիշ իւր. և երկ գմատուք տեսանն իւրոց. և Իսրայէլ զիս ոչ ծանեան. և ժողովուրդ իմ զիս ի միտս ոչ առ։ Եսա. Ա. 3։

և իմ ժողովրդս զիս չճանչեց »(79)։

Որպէս ասէք, Տէր իմ, մեր վերայ խօսուեցան. վասն զի տիրոջն նոյն աղ գարոյն գալը չճանչեցինք։ Եւ մեզ հաստատ ըսաց Տէրն ալ Իսայեայ ձեռօք Խգ գլխոյն մէջ. « Ճանչցէք կոյր ժողովրդը՝ որ աչք չունի, և խուլն՝ որ ականջ չունի, ահա ամենքն ժողովեցան »(80)։ Եւ այս խօսքերով ինչ բան աղեց մարդարէն, բայց այս միայն թէ՝ Աստուած զմեզ երբեք թողուց՝ անոր հատնար որ արդարոյն ժառանգն անմիջապէս չճանչեցինք. և թէ՝ մեր տեղը հեթանոս հաւատացեալներն բերաւ մէկտեղ ժողովեց։ վասն որոյ Դաւիթ զարմանալով ըսաց. « Այս է

(79) Արդ արտին յերկինս ծանեաւ զժամանակ իւր. տատրակ և ծիծառն և թռչունք վայրի պահեցին զժամանակս մտից իւրեանց։ և ժողովրդ իմ ոչ ծանեաւ զկրաւունս տէառն իւրոյ։ Եր. Ը. 7։

(80) Եւ հանէր զժողովրդն կոյր. և թէպէտ և աչք են, սակայն նոյնպէս կուրացեալք են. և խլացեալք են ականջք իւրեանց. ամենայն ազգ ժողովեցան ի միասին։ Եսա. Խգ. 8։

բարձր աջոյն փրփրութիւնը » (81)։ Սակայն Աստուծոյ եմք՝ այս մեզ պատուհասած բանին և անվախճան գերութիւնս մէջ, ուր հազար տարի է որ կը գտնուինք։ Բայց այսպիսի գերութիւն մեր հայրերը չկրեցին կուռք պաշտած ու մարգարէներն սպանած ժանտակներին, և օրէնքները բոլոր սրբութեանց արհամարհելուն։

ԳԼՈՒԽ ԺԵ.

Ինչ կերպով մարգարէս գուշակեցին խանութն Հրէայս անհաւատութիւն և կուռութիւն ոչոչ պէտք տան Քրիստոսի վերայ։

Կը վախնամ, Տէր իմ, որ նոյն արդարոյն չհաւատալնուս համար պատահեցաւ ու կատարեցաւ մեր վերայ Նասայեայ բերնով Աստուծոյ խօսեցածը ԺԹ. գլխոյն մէջ. « Պիտի ըլլայ մարգա-

(81) Ա. յա. Ե. Ներբողութիւն աջոյն բարձրեալ։ Սղմ. Ա. Ջ. 11։

թեութիւնը փակեալ գրքին խօսքերուն
պէս՝ որ կարդացողին որուն և ըսուն.
այս գիրքս փակեալ է, չգիտեմ ինչ կայ
անոր մէջ. և այն ասուն չգիտցողին
որուն գիրքը, և ան ալ ըսէ՝ կարդալ
չեմ գիտեր »(82). Այս ուրիշ ինչ գրքի
բանալիք կայ, Տէր իմ քան զայն մեծ
բանալին որով գոցեց Աստուած մեր
սիրտը Հազար այսքան տարիէն ի վեր
է. և չեմք կարող մարգարէից ձեռօք
մեզ աւանդուած մարգարէութեան
մի միջոցով այս արդարոյս գալուն վե-
րայօք բան մի խմանալ, որս համար
ուրիշ տեղ մի մարգարէին ձեռօք ը-
ասաց. « Աբրահամ Աղաղէմն և կոր-
ծանեմ սուրբ տունը »(83). Արձեալ

(82) Եւ եղիցին ձեզ զպատգամքս այս ամենայն իբրև զբան թղթոյ ենկեալոյ. զոր իբրեւ տայցեն ցայր մի գրագէտ՝ և ասիցեն ցնա ընթերցիր զայդ. և ասիցէ՝ ոչ կարեմ ընթերցանել զի ենկեալ է. Եւ տայցեն գիր ի ձեռս առնոյ՝ որ ոչ գիտիցէ գիր. և ասասցեն ցնա՝ ընթերցիր զայդ. և ասիցէ՝ ոչ գիտեմ գրագրութիւն. Եսայ. ԻԹ. 11.

(83) Եւ քաղաք սրբութեան քո Սիոն եղեալ ան-

կդ գլխոյն մէջ ասաց. «Զեր երկիրն աւերակ, ձեր քաղաքներն հրդեհուած. և Սիոն երեսի վերայ թողուի աւրուած այգեւոյ մէջ եղած (հիւղի) նման» (84)։ Խորհեալ ասաց Դաւիթ Ի գլխոյն մէջ. «Ցեր Աստուած քու անուանդ բարձրացնեմ, որ խառնուածի մէջ գրիր քաղաքն և շինութեան մէջ տուր, որ յաւիտեան մի՛ջրոյց» (85)։ Դ. Ա գլխոյն մէջ ասաց. «Խորտակեալ ժողովրդը փշրուած ամօթի խորտակուելու պէս, որոնց մէջ կատր

բակ. իբրեւ զանապատս եղեւ Երուսաղէմ. յանէծս մնասցեալ տուն նոցա արքութեան մերոյ։ Եր. Լթ. 10։

(84) Երկիր ձեր աւերակ. քաղաք ձեր հրձիգք. զաշխարհն ձեր առաջք կերիցեն։ աւերեալ և կործանեալ յայգոյ ցաստոյ։ Լքեալ թողցի դուստր Սիոնի իբրեւ զառագաստս յայգւոջ։ և իբրեւ զհոմանի մրգապահոց։ Եսայ. Ա. 7. 8։

(85) Տեր Աստուած իմ՝ փոխարարս արարիցես զքեզ. արդեաւ ցիս զանուն քո։ զի արարիր արանշելի իրս։ բգիտութիւնդն առաջին զանշանարիս։ Ա. յոն Տեր։ զի և զերկիր զքաղաքս ի հողաբերութիւն։ և զքաղաքս ամենայն ի կործանումն հիմանցն հողոյ։ քաղաքք ամբարշտաց յաւիտենից մի՛ շինեսցի։ Եսայ. ԽԵ. 1. 2։

մի ընեայ զոր վերան կրակ դնեա, և ոչ կամիմ մի ջուր քաշեա »(86)։ Զայս ասա Դանիէլի Թ. գլխոյն մէջ բանն զոր կատարեցաւ, Տէր իսկ, « Ոչ ասին զոգոնք Դաւթեանք յերոյ աւետարանիս ասեալն մեզ » (87)։ և նոյն աւետարանն մէջ ևս զբ հաղարդ այսպիսն տարբեր է։ Այսոյի ևս ԻԴ. գլխոյն մէջ լուսոյ. « Զոգոնս աւետարանիս քարոզարին մէջ, և ևս կիրս արեգամ ձայն հանէ մինչև յաւիտեան »(88)։ Զոյնպէս և Զրեմիան Ժ.Զ գլխոյն մէջ. « Զրհամարհեալ զոր ծանիմ կոչեցիք զանունք, ասան զի Տէր մի կիրդի Թագաւոր զանունք »(89)։ Զոր

---

(86) Եւ կործանեսուն ներսա է զիրդի իրբեւ զբեկուն խնդրելն անօգտոյ քարոյ մանր խորտակելոյ. զի մի զոր գտանիցէ ի նմանէ զրով հնար բառնայցի կամ զրով մարմնիցէ առնուլ սակաւ մի ջուր։ Եբ. Ա. 14։

(87) Մինչև ի վերջանալն ժամանակի կատարած տայցի ի վերայ աւետարանին։ Դան. Թ. 27։

(88) Ազգին քարոզք աւետարանք, և տպարանք մինչև ի ծագս երկրին։ Եբ. ԻԴ. 12։

(89) Արդարեւ խոսան կոչեցեալք զնոսա, զի խոսանոց զնոսա Տէր։ Երկ. Զ. 30։

դարձեալ Յաւոյն Դ. գլխոյն մէջ. «Յիշ-
իցաք ձեր կրակիսն ՝բուռսոյն, և բոցովք
որով այրիք ձեր մէջ» (90)։ Այս բոցե-
բուռս մէջ եմք հիանց հաղար տարիէն
ի վեր է։ Ամենս ալ բաց Ե գլխոյն
մէջ. «Իսրայելի տունն ինկիր, և զայն
վեր վերցրնող չքայ» (91)։ Յիշ ինձ կ'ե-
բեւի թէ, Տէր իմ, այն անիրաւն Այս-
ուած բերան մեր գրեալ այս արդա-
բոյն գալէն յետոյ. որպէս եղբայր ամենե-
սին և ոչ մէկ մարդասէր կայ մեր մէջ
և ոչ պիտի բլլայ, ինչպէս որ մեզ հա-
մար մարդասէրացան. որոմիեռանց ան-
հաւատութեան մէջ ինկացած եմք չհա-
ւատալով անոր, այլ եւ կ'ուրանանք
եւս զինքը։ Բայց Ովսէէ եւս գրեալ
Ա. «Երբ կիներն պոռնկեցան զեռնին
վերայ ու ծնան, բայց Այսուած.
կենդանի անուանը չարգանեցաք դիր, որով

(90) Եւ բոցով՝ որով այրիք. (բուռ Հայ Քարտու-
ղութեան. Ահաւասիկ գաւազան ամենեցին իրրեւ հաւրբ
վառեալ պատրաստութիւնք ի բոց հրոյ. Եզ. Դ. 11)։

(91) Ընկաւ տունդ իսրայելի. և ոչ եւս յաւիտեան
յառնիլ։ Ամոս. Ե. 2։

հետեւ այս մարգարէութիւն շարիսի ոգոր-
մամբ» (92)։ Իսկ թէ Աստուած մեկզի թո-
ղաց զմեզ, ասել է որ մեզ ալ շարիսի
ոգորմի, քանզի՝ ինչպէս որ փորձն առնիք հա-
զար տարիներ աւելի է, ապա ուրեմն
օրէնքը, թերեւոյթ թիւնն ու շարամիտ
պահելու մեզ ինչ օգուտ պիտի բե-
ցոյց։ «Արդի մարդուրդն հանեցէք», ը-
ստոյց Աստուծի ԽԳ. գլխուն մէջ (93)։ ինչ-
պէս որ Հազար տարիներ աւելի է որ
հանեցէք զմեզ մեր երկրին Ճշմարիտ ու
փառաւոր Աստուածը։ Այլ մարգա-
րէին բոլոր գործերուն ԽԶ գլխուն մէջ.
«Ի քեզ մարդու թիւնն անցաւ» (94)։ Ե-
ւ ինչ է հին մարդու թիւնն բուսեր, եթէ
ոչ մեր օրէնքն որ թաղաւորս թեւան,
զհին, խեղկին և տեղանոցն հետ մեկ-
տեղ հետացաւ մեզմէ։ Տեր իմ. և ան-

---

(92) Յոյցս միւսանգամ և ծնաս զուստր։ և ա-
ռն ցնա։ կոչեա զանուն նորա Շաղրմի։ զի ոչ ես
յաւելից ողորմել տանն Իսրայելի։ ՌԵ։ Ա։ 6։

(93) Հանի զմարդուրդ կոչի։ Ե։ ԽԳ։ 8։

(94) Ա յս միայն թիւնս չկայ։

կէ աւելի վատ բան մի՞նչ կրնայ մեզ պատահիլ։ Այս մի՞նչ է այս մեր քաշածը. զուցէ չէ՞ք տեսներ որ աշխարհիս շորս կողմը ցրուեր եմք. ինչպէս ասին մեզ Ասիէս, Աբեմիա և Աստի և ուրիշ մարդարէք։ Այս տակոյն Աստուծոյ եմք մեք. և անոր կը գիտեմք ամէն գէպքերու մէջ։

ԳԼՈՒԽ ԺԴ.

ԿԸՅՈՒՇԷ՝ ՀՐԷԷՑ ԷՐԵՆՑ ԱՆԿԱՊՈՒԱՆ ՀԱՄԱՐ ԱՐՀԱՄԱՐՀԻԼԸ. Ե ՀԷՐԱՆՈՍՑ ԿԱՊԱԼՆՈՒԱՆ ՀԱՄԱՐ ԸՆԿՐՈՒԻԼԸ.

Կը վախենամ, Տէր իմ, որ երբ մեք մեք մեջ զմեզ Յակոբոյ և Իսրայէլի որդիքն եմք կ'ըսեմք. Աստուծոյ բերանով Աստուծոյ լսած խօսքն կատարուած ըլլայ. զրուխ ԿԵ. "Սպանեսէ զքեզ Աստուած, ամ Իսրայէլ. և օտար աշնեռեամ կառնչէ" (95)։ Կը զգամ՝ ըլլայ որ

(95) Եբ. զանգ Տէր սատակեսցէ. և Դատաւորքն իմոյ կոչեսցի անուն նոր։ Եբ. ԿԵ. 15։

մեք ալ այն ծառաներէն ըլլամք, թեչ-
պէս ըսաց Մովսէս Ի.Ը գլխոյն մէջ.
«Հեթանոսներն գրուխ ըլլան, և ան-
հաւատ ժողովուրդն ազգին մէջ» (96):
Թեչպէս որ մեք հիմայ այնպէս (անհա-
ւատ) եմք հազար տարիէն աւելի է:
Ասոնց համար ըսաց Հայոց մարգա-
րէն Եւս ԺԱ գլխոյն մէջ. «Ի ցուր ելբ-
կիրն Աստուծոյ հաւատքին, և յոր-
դէ ծոխս ջրին պէս» (97): Ասոնց հա-
մար ըսաց Սաղմոսն Եւս Գ. ԻԱ գլխոյն մէջ. «Տէր Աստուած, երբ
այլազգին գայ քու օրհնեալ սուրբ տու-
նդդ, մոխիկ ըլլէ անոր՝ տէր Աստուած
իմ. որպէս զի բոլոր երկիրն վախնայ

---

(96) Այն մուտքի խօսքը հայերէն թարգմանութեան մէջ լաւ կը բացատրուի. «Եկին որ ի քեզ ելին, ելցեն քան զքեզ մեր ի մեր. և գոչեսցեն ի մայրէ ի մայր. Դա տայցէ քեզ փոխս. և գոչեսցեն նոքա նոցա փոխս. Նա եղիցի գլուխ. և գոչեսցեն մերոյ» ։ Բ. Օրէն. Ի.Ը. 45։

(97) Զի ի լցուն երկիր ամենայն գիտութեամբ Տեառնէ իբրեւ զջուրս բազմութեան որ ծածկեն զծովս։ Ես. ԺԱ. 9։

քու ունունէգ Իսրայէլի ժողովրդիւն ապէս» (98)։

Արեւնի ինչպէս կը պարծիմք. Տէր իմ, և ինչպէս Համար հեթանոսներն կ'արհամարհեմք, երբ Աստուծոյ մարգարէն զանոնք մեզ Աստուծոյ երկիրներն և տարբ տան մէջ հաղորդակից բրաւ, և զմեզ գուցէ իրբ անարժան գուրս ձգեց Աստուած այն տունէն, և ամենայն տուաւ նոցն տունը. որոյ Համար Մովսէս եւս բարոյ. «Յայտնի կ'ըսէ տէր Աստուած. լցուի բոլոր երկիր տիրոջ փառքովն» (99)։ Որոյ Համար և

(98) Եւ ասացուցին զի ոչ իցէ ի ժողովրդենէ քումմէ Իսրայէլի. և նա եկեալ իցէ յերկիրն հեռաւոր. ուր և լսիցէ զանուանէ քումմէ մեծէ. և զձեռանէ քումմէ հզօրէ. և զբազկէ քումմէ ձգելոյ. և եկեսցէ յաղօթս կացցէ ի տեղւոջս յայսմիկ. և դու լուիցես յերկնից ի պատրաստս բնակութենէ քումմէ. և արասցես քան ամենայնի զոր և կարգասցէ առ քեզ ասացուցին. զի ծանիցեն ամենայն ազգք երկրի զանուն քո. և երկիցեն ի քէն որպէս և ժողովուրդ քո Իսրայէլ։ Գ. Թագ. Ը. 41—43։

(99) Եւ լցին զփառս Տեառն զամենայն երկիրս։ Թուոց. ԺԴ. 21։

Իսրայելի բոլոր ԻՆ սաղմոսին մէջ. «Զան
ա գառնան զէպ յԱստուած երկրի
բոլոր ծայրերը, և հարազատ ազգերը» (100).
Ինչպէս համար բոլոր Հայոց եւս կ գրել
լոյն մէջ. «Զի Իսրայելն սուրբ տուն
նր. քոյ բոյսդ գոյ, և Աստուծոյ փառ
քը քո մէջդ ծագած է. և հեթանոսք
քոյ լուսոյդ պտղոմն, և թագաւորք
քոյ արեւելից պայծառութիւնքդ։ Վերց
ցու աչքդ քոյ բոլորտիքդ, և տես։
սոնք ամենքն ժողովեցան եկան քոյ
մերոյդ։ Որդիք քոյ ապրիսարեերդ շինեն, և նոցա իշխանքդ
քեզ ծառայեն» (101)։ Զոր պարանք են,

(100) Ցիշեսցեն և դարձցին առ Տէր ամենայն ծագք երկրի։ Երկիր պագցեն նմա ամենայն տոհմք ազգաց։ Սաղ. ԻԱ. 28։

(101) Լուսաւորեաց՝ լուսաւորեաց Երուսաղէմ։ զի հասեալ է լոյս քո։ և փառք Տեառն ի վերայ քո ծագեսցեն։ . . . Համբարձ շուրջ զքեզ զաչս քո։ և տես ժողովեալ առ քեզ զամենայն մանկունս քո։ զի եկին հասին ի հեռաստանէ որդիք քո և դստերք քո ի վերայ ուսոց նոցա բարձեալ բերիցեն։ . . . Եւ շինեսցեն որդիք այլազգեաց զպարիսպս քո։ և թագաւորք նոցա ընծայեսցեն քեզ։ Եսայ. Կ. 1. 6. 10։

Տէր իմ, այն այրագիր որդիքն որ Տէրոջ տուն են եկան, եթէ ոչ հեթանոսներն որ կուռս ծառայեցին և Աստուծոյ օտարացան։ Այս համար քաջայ թէ սուրբ տանը բուսոյ պարսին։ Լուսաւորեցաք այն ուրեմն մերժուածներն, և խաւարին մէջ մնացողներն, թեպետև որ մնացած եմք մինչև ցայսօր հաղար տարիներ ի վեր։ Դարձեալ նոյն մարգարէն գալիս բուսոյ անունս համար կենդանի մէջ. «Այգն զոր շամանեցիր՝ արմատ կոնեցաս, և հեթանոսներն՝ սունք զքեզ չուռուան, քեզ գան»(102)։ Թեպետև և գրածով կը տեսնենք այս բանս այսօր հաղար տարիներ առելի է. որովհետև մեզ տրուած օրինաց համեմատ խրկուած Քրիստոսն եկաւ, և օրէնքս շամանեցաց հեթանոսներն եկան անոր,

(102) Այգդ որ ոչ գիտիցեն, կարգացին առ քեզ, և ժողովուրդք որ զքեզ ոչ ճանաչէին ապաստան արարցին զքեզ. վասն Տեառն Աստուծոյ քո որոյ Իսրայէլի զի փառաւորեաց զքեզ։ Եսայի։ Ն։ —Աստի առաջիկ եմ, ցայգն ցայն որ գալոց եմ՝ ոչ կարդացին։ Անդ։ ԿԵ։ 1։

և նա նոր օրէնքներ տուաւ անոնց մաքրութիւն և սուրբ։ Եւ Խե գլխոյն մէջ կ՚ըսէ. «Խորհեցարուն և նոցա ինչ դատաւորութիւնքն Աստուծոյ հաստատութիւն ժողովեցարուն» (103)։

Եւ կը փափաքիմ. Տէր իմ, որ նոյն գլխոյն մէջ բաւական անոնց հանգոյ է. «Ժողովեցէք ամենեքդ ա՛ղ, և եկէք հեղիճանութիւնքդ՝ որ Աստուծոյ ձեռքն ա՛ զատեցարք, հեղիճանութիւնքէն և ժողովեցէք» (104)։ Եւ Դատաստան Կե գլխոյն մէջ բաւական. «Ինդրեցէք զիս անոնք որ ա՛ ստանչաց զիս չեմին հարցաներ, ու գտանեն զիս անոնք որ չեմին խնդրեր» (105)։ Անոնց հանգոյ կ՚ըսէ և Երեմիա Գ. գլուխ.

---

(103) Զատաստանք ասացին զնա՝ և յանն կոչցին. խորհանք՝ և երկիր պատցին նանա զանն Տեառն. զի հաստատեալ է ասելն Խորհրդոյն և որ բնակուցս երկրի։ Եբ. Խե. 7։

(104) Ժողովեցարուք և եկայք՝ խորհեցարուք ի միասին ազգեալքդ ի հեղիճանուցդ։ Եբ. Խե. 20։

(105) Յայտնի եղև ոմանցիկ որ զինեն ոչ հարցանեին. գտայ ոմանցիկ որ զիս ոչ խնդրեին։ Եբ. Կե. 1։

խոյն մէջ. « Խորհուրդն ամենեքեան ալ որ
ասեր մէջ Տէրոջ անուանքը. և իրենց
սրտին շարութիւնը շինեցան » (106). Դար-
ձեալ նոյն մարգարէին անուշ Հատոր ը-
սաց Դ. Զ գլխոյն մէջ. « Աղաղակս ծայ-
նեցէք ի բերանս գան ամենայն հեթանոսներն
ու բանան մեր հոգիներդ շատանալոյն
եթէ ոչ սուտ թէ ու անօրէնութիւն » (107).
Սոփոնիայս եւս անուշ Հատոր բուն Գ
գլխոյն մէջ. « Հեթանոսաց տրուեցաւ
որ միասին Տէրոջ անուանն փոյթ խա-
սին. և մի կամ մակ անոր ծառայեն ա-
մենայն մարդ իւր տեղէն. և հեթանոսաց
բոլոր կղզիներդ » (108). Անուշ Հատոր ը-

---

(106) Եւ ժողովեցին ամենայն ազգք յանուն Տեառն Յիսուսի. և ոչ եւս գնացին զհետ խորհրդոց սրտից իւրեանց չարաց։ Եբր. Գ. 17։

(107) Եւ քեզ հեթանոսք եկեսցին ի ծգտաց երկրի և ասասցեն. որպէս ասա զարդեալն հարքն մեր կուռս. և ոչ զոյր օգուտս ի նոցանէ։ Երեմ. ԺԶ. 19։

(108) Զի յայնժամ դարձուցից ի միրայ ժողովրդոց լեզու յազգս նոցա. ի կարգել ամենեցուն զանուն Տեառն. ի ծառայել նոցա նմին ընդ միով լեռնով։ Սոփ. Գ. 9։

ասծ է Օրորդիս եւ Բ գլխոյն մէջ. «Զոր արդեաւք Սիոն՝ ասէ. զամն զի եւ սիրոյ զամ քեզ եւ քու մէջդ բնակեցիմ այն օրն. եւ հեթանոսք խրատեց բարեմեծանալն Աստուծոյ սիրոյ ամենեքեան» (109). Այլն մարգարէն գարձեալ Ը գլխոյն մէջ կ'ասէ. «Յաղէս կ'ասէ զօրացն Տէրն. սիրոյ զան շատ հեթանոսներ շատ տեղերէ. եւ սիրոյ ասեն իւրարանցիւրք իւր ընկերին. երթանք խնդրենք Տէր Աստուծն բարեմեծանալ» (110).

Այս բառերեն. Տէր իմ. հրեայ

---

(109) Խնդա եւ ուրախ լեր դուստր Սիոնի. զի ահա ես եկիմ եւ բնակեցայց ի մէջի քում՝ ասէ Տէր. եւ ազգաբնակացին ազգք բազումք ի Տէր յաւուր յայնմիկ. եւ եղիցին նոքա ժողովուրդ. եւ բնակեցցին ի մէջի քում. եւ ծանիցես՝ թէ Տէր զամենակալ առաքեաց զիս առ քեզ։ Զաք. Բ. 10. 11.

(110) Գնայցուք ասէ Տէր զամենակալ. գարձեալ եկեսցին ժողովուրդք բազումք. եւ բնակիչք քաղաքաց բազմաց։ Եւ ժողովեսցին բնակիչք միոյ ի միւս քաղաք. եւ ասասցեն՝ երթիցուք ազաչել զերեսս Տեառն. եւ խնդրել զերեսս Աստուծոյ զամենակալի՝ երթայց եւ ես։ Զաք. Ը. 20. 21.

լուցած են, և կը լուանան մեր աչաց առջև։ Կը տեսնենք հեթանոսներն և օտար լեզու խօսողներն ինչպէս իրենց կուռքերն թողուցին, և օրինաց և քուրմ մարդարէից գիրքերն և սարքմունքներն կը կարդան. և անոնցմէ և ոչ մին ոչ Մովսէսի, ոչ Ս. Հարանի և ոչ ուրիշ մեր մարդարէից մէկուն ձեռագրն հաւատաց. և ոչ այն ժամանակ հաւատացած կուռքերէն մին մնաց, քանի որ այն արդարոյն հաւատացին. որոյ համար կ'ասէ Ս. Մբակում Գ. գլխոյն մէջ. «Զարար քու ժողովրդիդ փրկութեան քու օծելոյդ հետ միասին փրկելու»(111)։

ԳԼՈՒԽ ԺԷ.

Հրեաներուց կենդանագրծիլն և Հրէից վերադարձը. ինչպէս հեթանոս գլխոյն մէջ պիտի փնտռեմք։

Կը վախնամ, Տէր իմ, որ յաղթող

(111) Եղեր ի փրկութիւն ժողովրդեան քո՝ փրկել զօծեալս քո։ Ամբակ. Գ. 13։

ու փառաւոր Աստուած հեթանոսներ-
ը կը կենդանադրեն հաւատոց ձե-
ռօք, և զմեզ մեր անհաւատութեան
մէջ կը ապաւնեն, թեպետ մեք ուսուց
Աստուծոյ մարգարէին բերանովն պէտ գրե-
լոյն մէջ, թէ «Խնդացէք և շնորհեցէք.
այսպէս կ'ըսէ տէր Աստուած, ահա
իմ ծառաներս պիտի ուտեն և դուք
պիտի անօթեանաք. ահա իմ ծառաներս
պիտի խմեն և դուք պիտի ծարաւիք.
ահա իմ ծառաներս պիտի ուրախա-
նան որպէս ուրախութեամբ, և դուք
պիտի ամօթանաք որպէս դատ-
նութեամբ. և զքեզ պիտի ապաւնէ
Աստուած, ով Իսրայէլ, և պիտի կան-
չէ քեզ ծառայն ուրիշ անուամբ, ո-
րով օրհնեց զանունք օրհնեալն երկրի վե-
րայ. ամէն» (112)։ Ինչ կը տեսանենք որ

---

(112) Չի կոչեցի զձեզ և ոչ լուարուք. խօսեցայ և առաջնորդեցիք. և արարէք չար առաջի իմ. և զոր ոչ կամէի ընտրեցիք։ Վասն այսորիկ այսպէս ասէ Տէր. ահաւասիկ որ ծառայքն իմ կերիցին. և դուք քաղցիջիք. ահաւասիկ որ ծառայքն իմ

այն անուն ընդունելն օրհնեալ են երկրիս վերայ. և զմեզ աշխարհիս չորս կողմը ցրուեց, և այսօր հաղար տարի է որ գերի եմք. և յայտնի կ'երեւին մեր վերայ աստուածային քարկուխիանն նշանները, ոչ զմեզ խրատելու՝ այլ եղծելու համար։ Եւ այս է վերջինելն ու աւրեալը՝ որով Աստուած իսկ առաւ Խրայէլը պիտի ապաւնեմ բանիով. և այն կենդանի հեթանոսներն զոր իւրեան ժառայ կ'անուանէ, պիտի ընդունին Աստուծոյ հաւնած և ուզած անունը. այլ չէ թէ մեր առջի անուան եղծուելէն առաջ, ինչպէս կ'երեւի Հայոցայ ձեռաք Աստուծոյ ը-

---

ապրցին. և զուք ժարտաեալիք. ահաւասիկ որ ժառայնին ինձ ուրախ լիցին. և զուք ամաչիջիք. ահաւասիկ որ ժառայնին ինձ ցնծացին ուրախութեամբ սրտից. և զուք աղաղակիջիք առ ցաւս սրտից ձերոց. և առ բեկումն ոգւոց ձերոց սղբաջիք. զի թողջիք զանուն ձեր ի յաղուրդ ընտրելոց իմոց. և զձեզ Տէր սատակեսցէ։ Եւ ժառայքն իմոց կոչեսցին անուն նոր. որ օրհնեսցի ի վերայ երկրի. զի օրհնեսցին զԱստուած ճշմարիտս։ Եսայ. ԿԵ. 13-16։

սած խոսքին կարդալն և հետևանքն։ Բարին ու ծարուն ոչ զոր կը քաշեմք, հայրն և ջրոյ չէ, այլ սրտից և հոգւոյ ամբոխմանն, և Աստուծոյ խոսքին ասելն, ինչպէս որ մարգարէք կը քարոզեն Աստուծոյ բերանովն գրուածն։ Այս գրա, Տէր իմ, քանի զիս աւելի բան գիտես այս բանս։ սակայն Աստուծոյ ներքն ասենն բանին մէջ որ մեզ սրտատեսին։

ԳԼՈՒԽ ԺԸ։

ԹԷ Ի՛ՆՉ ԻԵՐՊՈՎ ՀԵՐՈՒՆՈՎ ԻՆՔԱՆԱԳՈՐԾՈՒԵԼ ԸՆԼ ՀԱՍԱՓՈՅ ՄԻՋՈՑԱՍ ՄԱՐՐՈՒԹԻՄԲ ԵՒ ՁԳՈՒՇՈՒԹԻՄԲ ՆՈՐ ՕՐԷՆՔՆ ԻԼԻԳԱՀԷՆ։

Այլ վասնզեամ, Տէր իմ, թէ հեթանոսներն Հայոց սարքին ի վեր վիճեցեալ արդարացած են, այն ժամանակին որ Յիսուս Աշխարհին մէջ մեռաւ։ Արամիանու Աստուծոյ Որդին բնաւորի և Աստուծոյ Հաստատեն առաջ և ոչ մի կարիք մի ունի։

Այլ հեթանոսներդ զաւակ այլ ձիներն և զարդարանքն է որ առաջերդ մի չառնէին, զոյգ հանար կ'բան Աստուած զամ մարդարէն Ն զ գիրքն մէջ. Աստուած ես հաստատ միջոցաւ մարդուած հեթանոսներն, ուստի բրեն զարհուրանք և զարդարանքն հանեցան մի բանեն հեթանոսներն զարդարանքն հանեցան մի բանեն զարդարանքն հանեցան մի բանեն զարդարանքն հանեցան մի բանե

Ընդ այն աշակերտութիւն մեր որդիքն էին, Խրատելի որդեացմէն, որոնք ուրիշ անուամբ՝ Աստուածք կը կոչուին։ Շատ կը վախենամ, Տէր իմ, թէ սատանք էին այն մարդիկն որոնց համար ըսաց Աստուած Դաւթի բերանով Սաղմոսի ԺԸ գլխոյն մէջ. «Ընոյց ձայնքը բոլոր աշխարհն ելաւ, և վերջին ծայրերը քիւրուեցան անոնց խօսքերը» (114)։ Չէ՞ մարդարէին բառերուն յայտնի մեզ կ'ապացուցանեն՝ թէ անոնց համար կը խօսի և ոչ մեր. որովհետև կ'ըսէ. «Զգաւառն լեզու և խօսք որ անոնց ձայնքը չլսուիր» (115)։ Դանոնց ալ մեր երբայեցական լեզուին մէջ չկրնար յայտնի՝ եթէ ոչ թարգմանչաց ազգ որ Մովսէսի և Հայրենի հրամանները կը հնազանդին, անոնք ապրեցնելու հեթանոսներն, և զանոնք իրենց բովէն

(114) Ընդ ամենայն երկիր եկ բարբառ նոցա։ մինչև ի ծագս աշխարհի են խօսք նոցա։ Սղ. ԺԸ. 4։

(115) Ոչ են բանք և ոչ են խօսք որոց ոչ լսին ձայնք նոցա։ Անդ 5։

հաստատեցին։ Ընդ հեթանոսներն այս-
օրուայ օրս Մոսկէան ու մարգարէներն
և զԱստուած կը ճանչնան, և նոր օ-
րէնքներն կը պահեն, ինչպէս որ առա-
քեալներն ուսուցին։ Սակայն Աստու-
ծոյ եմք։

ԳԼՈՒԽ ԺԹ.

Մարգարէից եւ Աստուծոյ ընդրութիւնը.

Կը վախնամ, Տէր իմ, զքեզ որ
Օգաբարիա մարգարէին ԺԳ գլխոյն
մէջ բաւածը՝ թէ «Օրհնեմ հոմիւն և
ոչխարներդ ցրուին» (116), քանզի ըլ-
լայ այն երիտասարդներուն և առաքե-
լոց հոմիւն զարկած ժամանակին։ Ա-
սին զի անկէ ի վեր մեք ոչխարքս ցիր ու
ցան եղանք աշխարհիս երեսն, և այն
մեր որդիքն՝ այսինքն առաքելներն ե-
լան մարգարէից տեղ։ Յետ այս այն ժա-

(116) Հարից զհոմիւն և ցրուեսցին խաչիներն։
Զաք. ԺԳ. 7։

մատակն ի վեր յոյսնոյ եղած է, ո՞
բոմն ամենայն ունեցեալ յեռաց ուրիշ մար-
գարէ մի չիրիցս մեզ Աստուած, և
ոչ ոեւիցէ բան մի մեզ յայտնեաց։

Կը տխրիմ, Տէր իմ, մի գուցէ
ստորագրութիւնը եղած լլլաւ այն երիտա-
սարդներուն՝ որոնց համար բաց Աստ-
ուած Յովել մարգարէին բերանով Գ-
գլխոյն մէջ. «Ձեր քահանաներուն և
բարձեալ երեցներն, և ձեր երիտասարդ-
ներուն տեսիլներ տեսանեն» (117)։ Յիրա-
ւի, Տէր իմ. քահանայք բաւական մեր
մարգարէներուն են որ հեթանոսաց հա-
ւատքն երարկցին, այն հաւատքն որ
բաւական երիտասարդներուն՝ այսինքն առա-
քեալներուն տեսան և ընդունեցին։ Ու-
նայն երիտասարդաց համար բաց Դա-
ւիթ մարգարէն ԼԴ. սաղմոսին մէջ.
«Սիրեցէք զարդեանսդ և մտիկ ընդէք ինձ, որ
Տիրոջ երկիւղն ձեզ սովորեցուցեմ» (118)։

(117) Այն վկայութիւնը Յովելեանց Գ. գլխոյն մէջ
չկայ։ այլ Բ. գլխոյն՝ 28 համարին մէջ։

(118) Եկայք զարդեանսդ իմ և լուարուք ինձ։ և զերկիւղ Տեառն ուսուցից ձեզ։ Սաղ. ԼԴ. 12։

Եւ Աստուած զանոնք (մարգարէներ-
ը) յոգեւորեալս որդիք ճանաչա-
նէր, այլ Խրատէլ անգրագէտ կը կոչէ
եղանկանապէս բան հասարակ սովորու-
թիւնն։ Եւ սաղմոսի մէջ ուրիշ տեղեր
ալ ՀՐԷՔ կ'ասուանէ այն երիտասարդ-
ներն, երբ կ'ըսէ ՃԻԵ գրոցին մէջ.
"Որդիք քո որպէս նորատունկ"։ Իսկ
Խրատէլի համար. Տէր իմ, բայց Աստ-
ուած Հայրեայ բերանով Ե գրոցին մէջ.
"Այդի Աստուծոյ տարաւոքիմ՝ Խրա-
տէլի տունն է. մնացի՝ որ գայ խաղող-
զով մի կուռոզ, և եկաւ փշերով մի կո-
ռոզ. ապա համար էս պիտի բերեմ՝
այն տունը քակոցն՝ որ ոստից կոխան
ըլայ"(119)։ Եւ նախատացեալ Աստու-
ծոյ որդւոց համար՝ որոնք Աստուած
եւս կոչուեցան, բայց Աստուած Հ-
այրեայ բերանով ԻԹ գրոցին մէջ. "Ես

(119) Այդի Տէրունն զօրութիւնց՝ տունն Խրա-
տէլի է . . . մնացի զի բերցէ խաղող և երբեր փուշ
. . . քակեցից զցանկ նորա և եղիցի ի կոխումն։ Էս.
Ե. 7. 2. 5։

մայ քու երեսդ չպիտի կարմրի Յակոբ, և չպիտի կախուի քու դէմքդ, այլ այն ժամանակ՝ երբ տեսնես քու աչաց առջեւ քու զաւկներուդ մէջ արքուածներ՝ զոր իմ ձեռքերս ստեղծեցին։» (120)։ Եւ եթէ, Տէր իմ, այն որդիքը մեր առջեւ արքուած ըլլային մեր օրինաց Ճամբով, չէր բաւեր մեզ հասնար՝ թէ պիտի կարմրինք և մեր երեսը պիտի կախուի, մանաւանդ թէ կը փառաւորուէինք և երեանիս կը պայծառանայր։ Այլ Յակոբայ երեսաց ամրնալն այս աւերութիւնն կը նշանակէ. վասն զի այն որդիքը զոր Աստուած իւր ձեռօքն ստեղծեց՝ այսինքն Աբրահամներն, մեր առջեւ արքուեցան, բայց չէ թէ մեր օրինաց համե-

---

(120) Ոչ այժմ ինչ ամաչեսցի Յակոբ, և ոչ այժմ դէմս սարսռասցի Իսրայէլ։ այլ յորժամ տեսցին որդիք նորա զգործս իմ։ վասն իմ սուրբ արասցին զանուն իմ։ և սուրբ արասցին զսուրբն Յակոբայ։ և երկիցեն զԱստուծոյն Իսրայէլի։ Եսայի։ ԻԹ։ ՀԲ։ ՀՅ։

մառ։ Վասն որոյ Աստուած ասայ որ իսմանամբ, թէ մեր օրէնքն՝ անոնց օրէնքը չէ։

Դարձեալ կ'ըսէ Աստուած Հրեայի բերանով Իսայեայ մէջ. «Այն օրն չպիտի ըսեն՝ մեր հայրերն ազատ կերան, և որդւոց ակռանեն առնուեցան»(121)։ Վասն զի Քրիստոս անհաւատութիւնն չիմացաւ և ոչ այլ կը փնտռէ Աստուծոյ հաւատոյն. անոր համար գրուած է. «Կենդանի եմ ես, կ'ըսէ Տէր, թէ այս առակս դուրս պիտի լինի Իսրայէլի մէջէն»(122)։ Որով հետեւ բնաւ եղած չէ որ Աստուածնեղէն մին (Քրիստոսի) հաւատացէն յեսոյ, կրկին դառնայ մեր հաւատոյն. վասն որոյ մեր անհաւատութիւն զօրութիւնն չեն զգար անոնք, ինչպէս

(121) Ցաւուրսն յայնոսիկ մի՛ եւս ասիցեն՝ թէ հարքն ազատ կերան, և որդւոց ատամունք առին։ Երէմ. ԼԱ. 29։

(122) Կենդանի եմ ես՝ ասէ տէրն Տէր, եթէ լինիցի առակդ այդ որ ասի ի մէջ Իսրայէլի։ Եզեկ. ԺԸ. 3։

որ մեր սատանաներն առաջադրեն մեր հարցը մեզ բերելե։ Լսեա, Տէր իմ, այնպէս որպէսզի այսմիջոցս Հաւատարիմ քոյոյ Աստուած Յայտնոյ մարգարէին բերանով. «Արդ՝ այսոքան գաղթեցեալ, եթէ ոչ իմ ժողովրդեան։ և այնպէս որպէսզի որ անհաւատս այսոքան լիներեն, Աստուած քոյոյ անուանց փրկիչ ասէ՝ զաղթականաց մէջ, և դարձեալ զանազան փրկիչ զանազանաց, և հեզաղթեալքն փրկիչ զանազանաց, և օգնականն քոյոյ երկրաւոր օրհնեալ»։ (123)։

Խնամ Ձշմարիտ է։ Տէր իմ, որ այնպէս որպիսի զանազան Հաւատարիմ է մեր խաղաղ,

---

(123) Այնպէս միայն եթէ նոր բան առ բան չկայ ասելոյ գրոց մէջ ասելոյ մի։ այլ միայն Յայտնոյ ԺԳ գլխոյն 8 և 9 համարներնին ասուածոյ մասոյ հաստատելոյն են։ «Եւ ասաց՝ եթէ ժողովրդեան իմ են որդիներն իմ։ և ոչ ստադարձողներն վրա։ և եղեւ նոցա ի փրկիչս յամենայն նեղութեան նոցա։ Ոչ դեսպանաւորն ոչ և ոչ հրեշտակն։ այլ ինքնին Տէր փրկեաց զնոսա։ վասն սիրելոյ զնոսա և խնայելոյ ինքնին փրկեաց զնոսա։ և վերացուցանէր և բարձրացուցանէր զամենայն աւուրս յաւիտենից»։

հաստատուն ունայնութեան միջոց. և այնչափ մա-
մանակէն թ մինչ որ այն արդար իմաստ-
ութիւն և անանց փարդասութեան գիրքն ա-
զատեց, բնաւ երբէք գտանէր Աստուած ձեռքէ չիմացաց։ Այլ զմիոյ
իմաստից, և անանց հետ երգս միջոց.
և այնպէս արդեաց՝ ազատիցին Յուսարեաց հա-
մար բանից խնամատարեն Հետ Իսրա-
քայ արդիւն Գ գրեցին մէջ. «Կամեաք
զրեք սիրելի արդիք. և լցեք՝ որ ասա-
ցէք. զաստն զի Աստուած զհայրենիսն արդ-
եաց միոյոյ կրս զատաւէ» (124)։ Եւ այնչ
զատաւէն որ խօսքամ ազգաց է մեզ թ
մամանակ. ահա ուրեմն կրս յայտնեմ Աստ-
ուած Մատաքիա մարգարէի բերանովն
Գ գրեցին մէջ. «Աստուած զԵղբայրն
զիրան թարգի որ մեր հայրենասէր զատեցին
արդեաց միոյոյ հաստատէ» (125)։

---

(124) Ինձ հարս բանարար արդեակք. և զայս ա-
նասնիք զի ապրեսջիք։ Զի Տէր Հաստատեաց զՀ-
հայր թ միոյոյ արդեաց. և զիրաւունս հար հաստատ-
եաց յարդիս։ Եր. Գ. 1. 2.

(125) Եւ ահա ես առաքեմ առ ձեզ զԵղիա Թեզ-

Եվ Տէր, որովհետեւ պէտք է որ այն խօսքը հաւատոյ մասին իմանամք, թէ Աստուած որդւոց սրտերն այսմինքն Աւետարանաց դէպ ի հայրերն կը դարձընէ, հիմայ այն որդիքն այսմինքն առաքեալներդ մեզ հետ այս անվախճան գերութեան մէջ պիտի ըլլան, ինչպէս որ մեր հայրերն ու մենք անոր մէջ եմք։ Այց երբ Աստուած սահմանեց որ հայրերուն սրտերը պէտք է որ դէպ ի որդիքը դառնան, ի՞նչ է այն որ՝ կը սպասեմք, Տէր իմ, և որո՞ւ կը յուսամք։ Թէ որ ուզեմք ասել՝ թէ Աւետարանները չէ, այլ ուրիշ մարդիկ պէտք է որ լինին որդիք բաածը, ապրանք այլ ըլլան այն մարդիկը, անոնց պէտք է որ մեզ նման գերութեան մէջ ըլլան, որովհետեւ այն Աքդարոյն Ճանապարհին չհետեւեցան, այլ Աւետարանները հետեւեցան նոյն Աքդա-

---

բացի, մինչեւ նկնալ է օր Տեառն մեծի և երեւելւոյ, որ պատրաստեսցէ զելիա հօր առ որդի։ Մաղ. Դ. 5. 6։

բոյն շաւղաց հաստատուն կերպով, և ուսուցին թէ այլոց եւս պէտք է որ անոր հետեւին. և ասոր համար հօր պատիւ ունին, ինչպէս որ ըսուեցաւ՝ թէ հայրերն դէպ անոնց դառնան։

Այս ուրեմն, Տէր իմ, որովհետեւ մեր որդիքը մեզմէ յառաջ Աստուծոյ հաւատքն ընդունեցին, թէ որ մեր սրտերն դէպ ի որդիք դառնալու բլլան, անոնց սրտերն եւս դէպ ի մեզ կը դառնան. և ինչպէս քարոզիչն Աստուած կ'ըսէ. «Էկ ժողովուրդ, մէկ հոգի բլլան փառաւոր և յաղթող Աստուծոմ» (126)։ Որովհետեւ այս դարձը ուրիշ կերպ պէտք չէ որ մտածենք, այլ միայն թէ անհաւատութիւնէ ի հաւատս, և ի վարդապետութիւն այն Աստուծոյն՝ որ իւրեան հաւատացողներուն փրկութիւն վարդապետ է։ Եւ ինչպէս որ Դաւիթ նորա համար կ'ըսէ. «Սիկայ նա է՝ որս քահանայ

(126) Այս վկայութիւնս չկայ։

յանձնը յանխոնարհութիւն է բան կարդալ Մելքիսեդեկին։ ինչպէս որ մանուցց զոհ հացի և գինի։ Այն Մելքիսեդեկ Աստուծոյ բարձրելոյ քահանայ էր Աբրահամն յառաջ։ Նա ասաց։ Տէր իմ։ Թէ արքայի ստորերրորդութիւն կայ Աբրահամի զոհին և այն Տիրոջն արդարոյն զոհին մէջ։ «Ասաց Տէր իմ Տիրոջս։ դուռ ես քահանայ յանխոնարհութիւն Ամէն։ ՃԹ։ և ոչ ժամանակաւոր։ ինչպէս Աբրահամ որ հարիւր քսան տարեկան մեռաւ։ Նա ասաց զոհելին միս էին։ իսկ այն Տիրոջն արդարոյն հաց ու գինի էր բան կարգին Մելքիսեդեկի։ Որ այս խօսքերովս ես մարդարէին ձեռաք յայտնի կ'ելնէ Թէ Աբրահամի զոհը վախճան կ'առնու։ երբ յանխոնարհութիւն զոհն սկսելու լինի։ և կարգն այն ժամանակ կը սկսի։ երբ հացին ու գինիին զոհը սկիզբ կ'առնու։ որ և պիտի տեւէ յանխոնարհութիւն։

Սակայն ասոր հանար ուրիշ բանի լեր ես ունիմ։ Տէր իմ։ սակայն

քանի մի խիստ յայտնի եղանեալ որ-
շումն որ գտած եմ Աստուծոյ որդիք բա-
ռանցնելուն վերայ խօսիմ։ Առանց հա-
մար լսոց Աստուած Վիճակն որդ-
ոյն բերանով Ա գլխոյն մէջ. «Տեղ
մի ելլայ, ուր լսուի թէ դուք կեն-
դանի Աստուծոյ որդիքն էք»(127)։ Իւ-
րաքանչիւր տեղը. Տէր իմ, անշուշտ եկե-
ղեցին է. իսկ Եփեսակիոյն՝ որ առաջ-
ին տեղին էր. կայր (այն ժամանակ).
և Աստուած Յոսէփն և ահարոնն և
բոլոր մարգարէից բերանով Ինքն-
նին իմ կ'ասուանէ, և զանոնք ծառայ
կը կոչէ եզակիանալէս և յոգնականա-
լէս. մինչև խոստանալիութիւն իսկ խիստ
յայտնի կերպով Աստուծոյ որդիք կ'ան-
ուանէ մարգարէն։ Իւ նոյն որդւոց
համար կ'ըսէ Աստուած Յոսէփն բե-
րանով Ի օրինաց ԼԲ գլխոյն մէջ. «Որդ-

(127) Վիճակն որդին Ոսէէ մարգարէն է. որ կ'գտ-
նի Ա գլ. 10. «Եւ եղիցի ի տեղւոջ յորում ասացաւ՝ ոչ ժողովուրդ իմ դուք. անդ կոչեսցին նոքա
որդիք Աստուծոյ կենդանւոյ»։

ուց արեան վրէժը կը խնդրուի, և իւր ժողովրդեան երկիրը կը բաւական»(128). Յե մեք. Տէր իմ, մարգարէներն քաղաքնեցիք, և Աստուած անուց հաւատար վրէժխնդիր չեղաւ՝ բայց միայն Եսայիանաւն տարի, և սպանեցիք Զաքարիան և անուց արդար վարդապետն. և Աստուած վրէժխնդիր եղաւ արդուց համար հարար տարի և այլ աւելի։ Յե անուց մեղաւան հաւատար չքաց՝ թէ Աստուած Խրիստոսի արդուց երկիրը լուաց, այլ իւր ժողովրդեան երկիրը։ Զանոնց նոյն արդուց համար բաց Խաւիթ ՃԼԷ տարմանին մէջ. «Ինչպէս զորաւորին ձեռքին մէջ նետը, այնպէս են հաւատացեալ արդիքն այլ»(129). և մարգարէն այն հաւատացեալ արդիքը նետոն կը նմանեցը-

---

(128) Զի խնդրի վրէժ արեան արդուց նորա. և խնդրեսցէ վրէժ՝ և հատուսցէ դատաստանաւ թշնամեաց. և տուսցէ հատուցանել. և արբեսցէ Տէր զերկիր ժողովրդեան իւրոյ։ Բ. Օրէ. Լ. Բ. 43։

(129) Որպէս նետք ի ձեռս հզօրի, այնպէս են արդիքն թեմեանցի։ Սաղ. ՃԻԶ. 4։

նէ, որ զօրաւորքն ձեռքէն կը նեռ-
ուին։ Այսպէս ամենակարողն Աստ-
ուած դէպ ի աշխարհիս տասուերկու
կողմերն և չորս կլիմաներն իրկէց այն
հաւատացեալ որդիքն որ օրինաց, սաղ-
մոսի և մարգարէից վարդապետութի-
ներբ քարոզեն. իսկ Մովսէսն ու Հ-
արան սուրբ տընէն դուրս ուղղ մի
չիրկեց օրինաց և մարգարէից վարդա-
պետութիւններն քարոզելու, ոչ ի
Հնդկաստան, ոչ ի Հռոմ, և ոչ ու-
րիշ տեղ, քան ի սուրբ երկրէն։ Այլ
այս հաւատացեալ որդիքն այսպէս ա-
ռաքելութեան և երթան Աստուծոյ ա-
ռաջն մեր տեղը. և Աստուած սրան-
նեց զԽարտիսն և զմեր տեղն. և այս
բանս քաւ յայտնի լինու Թուխիմ սաղ-
մոսին մէջ ասելով. «Ի Հոգերեղուդ
տեղ որդիքդ ծնան, և հաստատես զա-
նոնք թագաւորներ և իշխաններ» (130)։

---

(130) Փոխանակ հայոց քան եղիցին որդիք քո. կա-
ցուցցես զնոսա իշխանս ընդ ամենայն երկիր։ Ցաղմ.
ԽԴ. 16։

Եւ անոնց ձեռաք վերանորոգեցաւ ու առաջին օրէնքն ըստ կարգի Մելքիսեդեկին որ Աստուծոյ զոհը հացով ու գինիով սահմանեց, և ասկէ դրուեցաւ հնչակէս կ'երեւի՝ օրինաց մէջ, և Աստուծոյ բարեկամին Աբրահամին տրուեցաւ։ Անոնց սպասաւորութիւն Աստուած մեր զոհը փոխեց, հնչակէս որ փոխեց մեր անուն և մեր մարմնական օրէնքներն հոգեւորական օրէնքներու։ Եւ եթէ Աստուած մեր Մովսէսին ըսելու ըլլար՝ հնչակէս որ Դաւթի բերանով Մեսիային՝ այսինքն Քրիստոսին ըսաց. "Դու ես քահանայ յաւիտեան ըստ օրինաց Մովսէսի և Հարոնի", մեր օրէնքները կը մնայ էին. այլ ըսաց. "Դու ես քահանայ յաւիտեան ըստ կարգի Մելքիսեդեկին"։ Եւ Աստուծոյ բարեկամը հացին ու գինիին զոհէն հաղորդեցաւ և ոչ մսին զոհէն. ասոր համար կուգայ Մովսէսի խօսքն այլ որ ըսաց. "Կերէք հինեղուն հինեղը". որով կ'իմանայ

Ա՛ելբիսեդեկի զոհը։ Նա գարձեալ կ՚ասէ. «Լրջիր գարձուն, այսմիջոն երբ նոր օրինաց առջի զոհը յայտնուի, հինը մի՛կդի ի՛ զատուցէք»(131), այսինքն մեր հին զոհը։ Սակայն մեք Աստուծոյ եմք ամենն գիսպուսածոյ մի՛ջ։

ԳԼՈՒԽ Ի.

Հրէից ըմբիշ խոքանո՛ն և գրիսպոնէից ո՛ւրբ խորհրդոյն ընդրո՛ւթի՛ւնը։

Կը վախենամ, Տէր իմ, որ Աստուած իւր երեսէն հեռացուած չլլայ զմեզ և մեր զոհը, և հեթանոսաց զոհն ընդունի. ինչպէս ըսաց Մ՚ազատիայի բերանով. «Նա ձեր վերայ կամք չունիմ, կ՚ասէ Տէր, ձեր զոհը չեմ ընդունիր. վասն զի արևելքէն մինչև

---

(131) Եւ կերիջիք զհին և զհնոյ հին, և զհինն յերեսաց հնոյն հանիջիք երբայց։ Ղևտ. ԻԶ. 10։

արեւմուտք իմ անունս մեծ է հեթա-
նոսաց մէջ, որոնք իմ անուանս մաքուր
զոհեր կը նուիրեն» (132)։ Արեւին Աստ-
ուած հեթանոսաց զոհք քան զմերն ա-
ւելի սուրբ կը համարի. և ասոնց վե-
րայ Աստուած զրկեց զմեզ սուրբ զոհ
մատուցանելէն, որպէս զի քրիստոնէից
ապրիլեցնէ որ մեզմէ հեռի կենան որ
չպղծուին, ինչպէս և մեք հեթանու-
ներէն կը փախչէինք միշտ երբ մեր զո-
հը սուրբ կը համարուէր Աստուծոյ
կողմէն, և օրինաց մէջ ընդունելի էր։
Ասեւ Տէր իմ. գիտես դու թէ ինչ
բաց Աստուած մեր զոհին համար
Դաւթի մարգարէի բերանով. «Ձէք
գիտեր որ ես երբէք ցլերու միս չկե-
րայ, և ոչ նոխազներու արիւն խմե-

(132) Զի ոչ են կամք իմ ի ձեզ՝ ասէ Տէր ամենա-
կալ. և զպատարագս ոչ ընկալայց ի ձեռաց ձերոց։
Զի յարեւելից մինչև ի մուտս արեւու փառաւոր-
եալ է անուն իմ ի մէջ ազգաց. և յամենայն տեղիս
մատչին խունկք անուան իմոյ և պատարագ սուրբ։
զի մեծ է անուն իմ ի հեթանոսս՝ ասէ Տէր ամենա-
կալ։ Մաղ. Ա. 10. 11.

ցի »(133). և այս խօսքովս կը յայտնէ Աստուած թէ ինքը մեր զոհը կը պատարագուէ. և մեք Տէր իմ, որ անկէ ընդունելցիք զայն, անխաբեր և անհամատատ կը հաստատիմք հեթանոսաց հաց եւ գինեով բրած զոհը, զոր Աստուած ատեմանեց. և նոյն զոհով կը յանդգնիմք մեր զոհը այն ժամանակէն որ Մելքիսեդեկ Հայրապետն զոհին հաւատարմապէս կրգրէ. "Եւ, ասա՝ Հայրապետ, թէ ձեր քերդը սեղանին վերայ կը տարուծէ, և խաղողի արիւն և խունկ կենդանի Աստուծոյն կը բերէ, և մեր զոհը երկրին հաւատարէն, ինչպէս որ Մելքիսեդեկ Բրահամու առաջն բերաւ »(134). Դարձեալ կը վկայէ Աստուած Իսկէ մարգարէին բերանով ԺԹ գլխոյն մէջ, թէ մեք հացի զոհը մատուցիք ասելով. "Մեթէ ինձ հացի զոհ բերէք, վասն զի ձեր հացերը նեղութիւն. անոնցմէ ուտողը պիսի պղծուի »(135).

(133) Ոչ ուտեմ և ոչ զմիս զուարակաց քոց. և ոչ զարիւն ոչխարաց քոց ըմպեցեմ։ Սաղմ. ԽԹ. Ի։

(134) Ա յս պարբերութիւնս շինց ասելոյ գրոց մէջ։

(135) Զոհք նոցա իբրև զհաց ապոյ եղիցի նոցա. ամենեքեան որ ուտիցեն ի սմանէ՝ պղծեսցին։ Եզ. Դ. 4։

Լուսեան մեջ մէկ անգամ հայցէ զսէր մատուցմանէ, բայց և ոչ մէկ զսէր մեր ձեռաք մատուցուած՝ ընդունելի է զաւ Աստուծոյ։ Եւ մեր մանրէն զանհին հաճար Խմէէ մարգարէն Ամենի որդին Թ. գլխոյն մէջ կ՚ըսէ. «Աստուած բարեպաշտութիւն և ողորմութիւն կը սիրէ քան թէ մանրու զոհը» (136)։ Եւ հեթանոսաց զոհը Աստուած Սամէէի ձեռաք կը յանձնէ՝ Եւ Եւսուցուց ԻԳ. գլխոյն մէջ. «Աստուծոյ զոհ մատուցէք գեանի քաղաքներէն, և ձիրաց խաղողէն, և Աստուած զձեզ և ձեր աչ մէն պարծքերն օրհնէ» (137)։ Եւ գիտեմ, Տէր իմ, Աստուած սիրէն հրամայեց որ տիրոջն ուխտ ասպանակին առաջն հաց դնեմք և ոչ միս։ Այսու Եղեց գրքին ԻԹ. գլխուն մէջ կ՚ըսէ Սամէէին,

---

(136) Զի զողորմութիւն կամիմ։ և ոչ զզոհաստաբոց։ և զգիտութիւն Աստուծոյ քան զողջակէզս։ Ոսէ. Զ. Գ։

(137) Եւ զոհն իւր Եղիսուս ասասանեցուս Նաշէոյ զանցեալս իւրով։ զոհ Տեառն ի հաւ անուշ Տեառն և նուէր նորա շարժուցեալ մատն դ տրուակի գիւնոյ։ Ղ.Դ։ ԻԳ. 15։

որ նոխազքեր նուէրեն և ոմանց հետ ամենայն հացեր (138). և այս ամենայն հաց բաժն այլ՝ հեթանոսաց պահեր է։ Զարձեալ, Տէր իսկ, այս բանիս համար Աստուած Զեւսացոց գրքին ԻԱ գլխոյն մէջ հրամայեց Մովսէսի ձեռաք Ահարոնի՝ ասելով. «Հարանի սերմէն ելոյ մարդն որ արատ ունենայ, հացի պահ թող չմատուցանէ, և ոչ ուրիշ պահ մի» (139)։

Տես, Տէր իսկ, թէ ինչո՞ւ համար հացի պահը մէջ կը բերաւ։ Աստուած կ'ասէ Մովսէսի ձեռաք Զեւսացոց ԻԳ. գրքոյն մէջ. «Աստուծոյ պահ մատուցէք ձեր ամէն բնակութիւններէն, երկու հաց նախաստիներաւն, և հացին հետ

---

(138) Ընդեր զաւագակ մի յանդոյց. և խոցս երկաւ անարատս. և զանս բազարքս և շոթս բազարքս զանգեղոյս իւրով։ Եղեր. ԻԹ. 1. 2։

(139) Ամենայն այր յորում իցէ արատ. ի զաւակէ Հարանի քահանայի. մի մերձեսցի մատուցանել զհաց Աստուծոյ քում. զի արատ գոյ ի նմա. և զգաստարարցուն Աստուծոյ մի մատչիցի մատուցանել։ Ղեւ. ԻԱ. 21։

եօթը գառ ,, (140) ։ Տես , Տէր իմ , ա-
ռաջ հացերը կըշնեն և յետոյ մթերը .
և ուրիշ տեղեր եւս կրկարդանք , քան-
պէս որ գիտես , Տէր իմ։ Յիսուս սիրե-
լին և փառաւորն ըստոյ Իսրայէլի որ-
դւոյ . “ Այրբոր ձեր բնակութեան եր-
կիրն մտնելու ըլլաք՝ զոր տէր Աստուած
պիտի տայ ձեզ ժառանգելու , Աստու-
ծոյ զոհ հաց մատուցէք և ողջանդամ
զոհեր , նաեւ զուարակ՝ մաքուր աղիւ-
սով մէկտեղ ,, (141) ։ Ուրեմն Աստուած
հրամանն ըրաւ որ հացէ և մաքուր ա-
լիւրէ ըլլայ զոհն , և զայն ընդ ունեցին ։

Այս հեթանոսաց պատարաւն մատ-
ուցած զոհերնին այնպէս է , այսինքն
մաքուր աղիւրէ հաց ։ Դարձեալ հացին
զոհը Ա. Թագաւորութեանց ԻԱ գլուխն մէջ
եւս կըտեսնուի ։ “ Այրբ Դաւիթ եկաւ Ահիմելէք քահանայն

(140) Ի բնակութենէ ձերմէ մատուցանիցէք պատ-
նուիրի . երկուս պատս յերկուց տասանորդաց լինիցի
պատն մի . խնդրեալք ի փեսացին յառաջնոց արդեանց
քոց Տեառն ։ Ղեւտ . ԻԳ . 17 ։

(141) Այլն վկայութիւնք չկայ ։

պետքն Ի Սիրն (142), և հայց խնդրեց ա-
նարգել, պատասխանեց քահանայապե-
տին թէ՝ հոս հայց չկայ, բայց միայն ա-
ռաջնորդաց հայրը, զոր արժան չէ որ
ազգայքդ ուտեն, վասն զի սուրբ է։
Այս բանիս հայրն զոհին համար
է. և ուրիշ շատ այլ կրնամ բանել զոր
դու գիտես, Տէր իմ։

Այս որոմիտուն հեթանոսք ջուր և
կրնատնեն իրենց զոհին մէջ. այս այլ
մեզ անվայելուչ շերեւիր, վասն զի
սուրբ գրոց մէջ ջրի զոհ եւս կայ Այ-
ստուծոյ մատուցուած, և ընդունելի էր
իրեն։ Բ. Թագաւորաց ԺԶ գլ-
խոյն մէջ այլ կը գտնենք. թէ երկու
ազգայք Իսրայէլի առջեւն եղած հա-

---

(142) Սիրն անուանք հեթանոսաց մէջ Նոյեմբեր կամ
Դեկտեմբեր թարգմանուած է։ "Եւ էկն Դաւիթ ի Նոյ-
բոս ուր Ահիմելեք քահանայ . . . և ասէ ցնա. Էթէ
իցէ ի ձեռին քում հինգ նկատակ հացի՝ տուր ի պէտս
իմ։ Պատասխանէր եւ քահանայն Ասուծոյ և ասէ
ցԴաւիթ. ոչ կայ հաց պիղծ ընդ ձեռամբ իմով.
այլ հաց սրբութեան. և եթէ իցեն զգուշացեալ
մանկունքն ի կանանց՝ կերիցեն»։ Ա. Թագ. ԻԱ. 1-4։

բնէն ջուր բաշխելիս, և Դաւիթ այն
ջուրն Աստուծոյ նուիրեց։ Որովհետև
գրուածն ներհակ չէ՝ երբ հեղձամահք
ջուր կրնան տալ այսօրուայ օրս Աստու-
ծոյ մատուցուած զոհին մէջ։ Որ թէպէտ
ոչ ըսի, կը կարդամք՝ թէ Հարցան
հայրն ու գինին զոհ մատուցՍ Աստու-
ծոյ. և Դաւիթ ջրէ. և այս երկոքին մէկ
զոհ կրնայանին մարդուն՝ որչափ որ բնու-
թիւնը կ՚ընդունի և մեր միտքն որչափ
որ կրնայ գտնել զոհ մի որ գէր ու փա-
փուկ ցորեան մսի զոհին շնանին։ Ո-
զիս մարդարէն, ինչպէս որ կրպատ-
մուի գ. Թագաւորաց թեմանց գրքին
մէջ, մսի զոհին փոխանց ջուր փամեց,
և Աստուած յերկնից կրակ խրկեց և
ջրով ցանուած զոհն ընդունեց. և հր-
նեշտակի կերպարանքով Զիսայիս երկ-
նքէն հայրն նկատակ և ջուր տուաւ
ասոր. և նոյն կերպարանքոյն զօրութեամբ
քարտուղն օր Ճանիրայ գնայ մինչև
Աստուծոյ լեռան. և այս գործս այլ
բնութիւնը չիտրնար ասելը ու գրելու

հանել։ Այլ գերեցիկ և յարմար զա-
հր գիտիք և ըստ խառնուածի՝ Աղբամեն
մարդարէն կըգրէ Ամենակալ գրքին
մէջ ասելով. «Արդարեալն խնամա-
ծիւնն իւր զոհէր տուաւ, և սեզան
զարդարանաց։ Այն ժամանակ խրկեց
իւր ծառաներն ասելով. ով որ ոչոյ
մնացեալ է՝ թող գայ իմ քովս. և խնդ-
քէ պահանջներն թող ուտեն իմ հացս և
խմեն իմ գինիս ըստ խառնուածի» (145)։

---

(145) Խնամաս ծիւն . . . զեն զգենոյս իւր։ և խառ-
նեաց ի խառնելիս զգինիս իւր։ և զարդարանաց ըզ-
սեզան իւր։ Եւ առաքեաց զծառայս իւր կոչել
բարձր քարոզութիւնսն ի խառնելիս իւր։ և ասէ.
որ որ անզգամ իցէ. եկեսցէ առ իս։ և զգայնակա-
ցիսն ասէ. եկայք կերայք ի հացէ իմմէ. և արբէք
զգինի իմ զոր խառնեցի ձեզ։ Առակ. Թ. 1-5։

Ջրախառն բաժակով զարարքս մեռելոց մեր-
ոց վերայ հիշեցնակին գրածներն եմք Լաստին
մեկնարանիչին քաւելուածքն չէ։ խիստ անկարգութիւն է և
առաջ գրոց հարարգաս խնամանին գալս։ Ինչպէս
յայտնի է առաջ գրոց մեկնութեանց քիչ շատ հրամ-
ասութիւն առնելոյ բանասիրաց։ Ինչպէս և արիստոտելի
հանար «խառնեաց ի խառնելիս զգինիս իւր» քան-
ծքն։ զոր մարգմանիչն խառնել բառին մէջ զգալու-
թիւնքն ջուր կ'ենթադրէ։ իսկ Ղևրանս Լատինաբանին

Ի՞նչ է, Տէր իմ, բարձրելոյն իմանաս-
թիւնէն արարածս սերգամն եթէ
ոչ զհարատեսն։ Եւ ուրիշ ի՞նչ պիտի
ըլլայ, Տէր իմ, հայցն ու խառնած գի-
նին, եթէ ոչ հայրամ, գինիամ ու ջրամ
եղած զոյն որ զհարատեսին մէջ կը լինի։
Խելքէ արակոս եղայնեցն զոր իմաս-
տութիւն ծուռայոց ձեռաք կը կանչէ,
ուրիշ ամ են՝ եթէ ոչ հեթանոսներն
որ զԱստուած չէին ճանչնար և Աստ-
ուածոյ ձեռաք կանչուեցան։

Եւ նշանակութիւն արժանի է որ
կ'ըսէ՝ կերէք իմ հայցս և խմեցէք իմ
գինիս, որովհետև նորս (Պրիսոս-
սի) ձեռաք կը յայտնէ այն զոհին Աս-
տուծոյ հաճելի ըլլալը, և թէ այս-
քան բարձր ու հոգեւորական սերս-

որ Հառնոյ եկեղեցւոյ Ջատագով և հակառակ կը կարծուի, այսպէս կը մեկնէ խառնել բառը։ "Խառ-նեց՝ ասս հետ։ յայտ է թէ ասուելական արիւնաց խառնիմն և մարդարէից կանխագուշակ։ թեանց հետ։ վասն զի հին ու նորին գաղտնարանն մի է։ Կ'ըսէ՝ խառնեցին ու ապատարեցին իմ ու նոր։ . . . և այս-պէս հինն ու նորը իրարու հետ խառնուեցան։"

նին մեր հայրերը չկանչեց՝ որ օրինաց մէջ խնամուն էին, և օրինական զա հին սրտանց յարած. և չմոռաց մեզ ողջակիզութիւնը, այլ զրկեց զմեզ նոյն զոհէն, որ հիմաց հաստատ տարն է. և այս բանս մեզ պատահեցաւ այն Աստուծոյն զէմ մեղանչելովս հանար. ասկոյն Աստուծոյ երեք։

ԳԼՈՒԽ ԻԱ.

Թէ Աստուած Հրէից շաբաթ օրը սրբի պա հելն և անոնց շահերն Ռոզոց, ու չրիպ տանէն շահերն ընդրեց։

Խնամս կը վախենամ, Տէր իմ, այն բան նէն՝ որ հազար եւ տասաւոր Աստուած ոսոց Սաղոմոնայի բերանով Ա գլխոյն մէջ, ուր հեթանոսաց զոհերուն վերոյ այսպէս ակնարկութիւն ու ձեռնարկութիւն կ'ընէ. «Աստուծոյ մինչև յարն մեռաք հեթանոսներն իմ անուանը նրա մարդարդ զոհեր մատուցանեն» (144)։

(144) Տես երես 165, էջ Ա. վերջաբանութիւն 1։

Աստ. Տեր իմ, եւ այնպէս կը մտածեմ որ մեր զանձն ընդունելի չէր, քանզի մի այն անոր Հանար ուսնանուած տեղը, այսինքն ասոր Տան մէջ մտանելու բրդար, որ տեղայ՝ այսինքն Աստուծոյ երկիրն եւ մեր զանձն զրկեց բրդի մէջ Աստուած, ու աշխարհս շարժիր մը ցրուեց. եւ հինգ Հարար տարի եւ որ եկաւ Հաստատ մեր գրեխը, եւ կատարեցաւ Աստուծոյ մէջ Հանար բանն Դաւիթ մարգարէի բերանով եւ օրինակներով ԻՌ գլխոյն մէջ, ուր կ'ասէ. «Լեցաւ կոմիթը, եւ ասին յետոյ Հաստատուած չկայ» (145). Զատոն եկաւ կատարեցաւ մեր վերայ Սնարարիայի բերանով Աստուծոյ բանը, թէ «Իմ կամքս ձեզ հետ չէ. եւ ձեզմէ զոհ չեմ ընդունիր» (146). Այլ եւ Դաւթոյ բերան

---

(145) Այն վկայութիւնը եւ մեկնութիւնը Սարգիսեանց Խորգոմեանց մեկնութեան ԻԲ գլխոյն մէջ չկայ. այլ ԺԹ գլխոյն. 10 համարին մէջ կ'ասէ. «Եւ մի կոմեսցին գիրք ի հնձանս քո. քանզի պակասաց»։

(146) Տես յերես 135, եւ Ա. վկայութիւն 1։

նով բառն ալ մեր վերայ կատարեցաւ՝ որ Ա գլխոյն մէջ կ՚ըսէ. «Ձեր շարժմունքը. ձեր ուսումն և ձեր զոհերը չեմ ընդունիր, փառն զի դուք ամենայն ալ իմ բարկութիւնս ներքև էք» (147)։ Դարձեալ նոյն մարգարէին յիշեալ գլխոյն մէջ Աստուծոյ բառն ալ կ՚ըսէ. «Եթէ սիրեցիք ձեր այդ զոհերուն բարձրութիւնը. թեզուն կը յաճախեցնէք քանզի սխալով ու նախանձի մեջ զոհերը. ու արհամարհելի հոգիներու արիւնն և սխալով ու նախանձի միջոցը. երբ գտնուիք իմ առաջս մատաղներու լինիք, չեմ ընդունիր գտնուիք ձեզմէ։ Պարապ ուրիշ իմ մարդս բերելու մի պղծէք. զոհեր այլ մի նուիրէք, փառն զի ձեր խունկն ու շարժմունքը չեմ ընդունիր ձեզմէ. որովհետև իմ անձս ատեց գտնուիք։ Թէ որ ձեռքերնիդ թանձրացնելու լինիք, կը դարձնեմ ձեզմէ իմ երեսս. և եթէ ձեր աղաչանքներդ յաճախեցնիք. չեմ

(147) Տես գրքի հատորին մէջ։

բանք. զգաւն զի ձեւ քերթեալ արքեալ
լեալ են, եւ ձեր ամենն զոհեալն հաստատ
մարմնոյ սէր են, որ արտաքին զգաւն
բանիցն զուարթ կ'երթեալ. Այլ ով որ ցաւ
կը զոհէ իւրոյ, մարդոյ զգաւթ կորուստ
սէր է. եւ ով որ ներսագոյն զոհ կը մատ-
ուցանէ իւրոյ, մեր մատուցանելու սէր
է, եւ զ իւրոյ մատուցանողն՝ իրաւի արքա-
նաւորիրաւի սէր է։ (148). Այլ Աստուծոյ այս
զոհերէն երեւս զարձեալն ի ս-բոյ բան
չցաւցրեալ, եւ իմէ ոչ՝ մեր մարմնական ա-

(148) Զի կոյս իմ՝ եւ յանձնեալս զոհիցդ ձերոց.
ասէ Տէր. յապաւոյ եմ ողջակիզաց խոյոց ձերոց. եւ
զճարպս գառանց. եւ զարիւն ցուլց եւ նոխազաց ոչ
կամիմ. եւ ոչ իմն զայդպիսի յանդիմանս լինել լեալ։ Ով
իսկ խնդրեաց զայդ 'ի ձեռաց ձերոց. կոխել զգա-
լիսն իմ՝ մի յանձնիցէք. Եթէ մատուցանիցէք լեալ
ասելոյն զուր է. եւ խունկք ձեր պիղծ են լեալ. զգէ-
լուն նոր ամսոյ ձերոյ. զշաբաթսն. եւ զգալն մեծ ոչ ան-
դուն՝ յանձնեմ։ Զոգանս. եւ զգ-ամսոյսն իմ իւրեանս եւ զամ-
սոյսն իւրս ձեր. եւ զտաւն ձեր ատեանց ատեանս իմ։ Ցա-
գեալ եմ՝ ձեզ. ոչ եւ ունիմ ցիր մեզայ ձերոյ։ Յար-
ամ հատուցանողքդ զձեռս ձեր՝ գարձուցից զերե-
սս իմ՝ 'ի ձեռնջ. եւ եթէ յանձնիցէք յաղօթս՝ ոչ
լուայց ձեզ. զի ձեռք ձեր լի են արեամբ։ Եր. Ա.
11—15։

խաւնձրաւոյն զահին ի հոգեւորականն
և ի նոսա որ զահի փոխուելին այն սրբոյ
Տիրոջ՝ որ մեր ոչ հոգ ասհանեց, և
մեր խաւնձրա խաւնն ոչ՝ ջուր, արեան
ոչ՝ անապակ գինի, և մարդ՝ որ Աստուծոյ
կը մատուցուի հոգեւորական
և բնզուենի եզանակաս. և ոչ մեր ձեռաց
գլուսուած կենդանեաց նեան,
զոր մարդարէն հասած մարգարէութեամբ կը
նանեցնել. Խակայն մեր Աստուծոյ եմք
և ան Աստուած կը վերարանուի յա
մենայնի ինչ որ մեզ արասահերա ինի։

Բայց որոմեանս չհասանայիր,
Տեր իսկ, այն մարդարէին ձեռաց Աս
տուծոյ խոսեցածին, որ այնպան յայտնի
կը գրի մեր զահերա վերայ բանեներ,
նաև Աշրեմիայի ձեռաց այլ բանց Ա
գիրքն մեջ. «Խանչեցեք մերձաւորնե
րին ի զահ, և կերեք անոնց հետ ձեր
զահերուն մեր. փառն զի ձեր հայրերը
Աղիպտոսէն գուրս հանած օրը, զահի
հանար արասուէր չատ ի անոնց, այլ
ասի՝ իսկ՝ ձայնիս մտիկ ըրէք, և ես ձեզ

Աստուած ըլլամ, և զուք ինձ ժողովուրդ եղիք։ Եվ որ երթայք բոլոր այս բաներն գրելու՝ զոր կը պատուիրեմ ձեզ. բարի ըլլայ ձեզ։ Այլ ջանացին և ուրանալ չզլխին իմ ժողովրդիս։ (149)։ Այս զուտ։ Տէր իմ, զիտես այս բաներս. թայց Այսուհետև եմք յանձնայնել ինչպես բան որ պատահեցան մեզ։

ԳԼՈՒԽ ԻԲ.

Սինոդոսին մերժումն և եկեղեցոյն ընդունելն կ՚ապացուցանէ այն խօսքն զոր Տէր խօսեցաւ Ովսեփոսին։

Կը վստահիմ, Տէր իմ, որ Ես օրինաց գրքին Ես գլխոյն մէջ գրուած խօսքով սինոդակայն և եկեղեցին կ՚իմացուի։

---

(149) Ասոնք ասե Տէր զգուշութիւնաց Աստուած Խրայելի. զոր ինքեանք ձեր ժողովեցիք հանդերձ զգենուք ձերովք. և կենայք մինչ. զի ոչ խոսեցայ ընդ հարսն ձեր. և ոչ պատուիրեալ եմ զոսա յաւուրն յորում հանեալ զնոսա յերկրէն Եգիպտացւոց։ վասն բանին ուղղակիութեան և զանհից։ Ամ. գոյս բան պատուիրեցին նոցա։ և ասեմ. լաւագոյն ձայնին իմոյ։ և

Պրոմիսեան բառս Տէր Խաղաղոյ կրնա-
կոչուի Մելքիսեդեկեան։ «Երիս ոգիք կան
ոգեղէնից մէջ, և երիս ժողովուրդ
օրհնոյ իւրեանց զոր ստեղծանէր, և մի
ոգիս քան զմիս ոգիս օրհնոյ զերազ-
գանցն և զմեզ մարդիս օրհնոյ ծառայ-
ք։» (150)։ Տէր իսկ Մելքիսեդեկայ Հրէից և
հեթանոսաց մայրն էր։ մեծ և անեղբա-
նելի ժողովուրդն էր սիրելեալքայն աստ-
ուծոյ և խնամատարեալն մեծին Սամուէլ
օժանդակ Աստուած։ ոչինչն սիրելեալքայն
զարդարեալ։ Իսկ երկրորդականն ծը-
նունդ և փոքր ժողովուրդ Աստուծոյ
մասն հեթանոսներն էին։ որոնք իրենց
անհաւատութեան և ապիրատութեան
մէջ մնացին։

Եւ Եղէց ձեզ Աստուած։ և դուք Եղիջիք իմ ժո-
ղովուրդ։ և գնասջիք յամենայն ճանապարհս իմ
զոր պատուիրեցի ձեզ։ զի քաջալի լիցիս ձեզ։ Եւ
շ. լուան իմն։ և ոչ անուանց ուղիղն ծողա։ Երեմ. Է.
21—24։

(150) Երիս ոգիքն յարգանոցի քուժ։ և երիս
ժողովուրդք յորմէանցն քուժմէ զատցին։ և ժող-
ովուրդ գժողովրդեանէ էլ և էլ առնիցէ։ և երիցն
կրասերքն ծառայիցէ։ ՅՆՆ։ ԻԵ։ 23։

Բայց, Տէր իմ, եթէ Աստուած զԽարայէլն ապաւնեաց, թեպետ կը գրէ Նայի, այն ժամանակ իրաւ ու ճշմարտապէս գարձաւ բարբարոսնակոյն որ է մեծագոյնը, ու ծառայից հեթանոսաց՝ որ փոքրագոյնն էր, պարէս զի Աստուծոյ առ Մովսէսայ ըսուցած խօսքը կատարուի. «Մէկ ազգը միւս ազգէն գերազանցէ»։ Իսկ եկեղեցւոյն համար ևս Դաւթի բերանով կ'ըսէ Խե սաղմոսին մէջ. «Յանդիման կեցաւ թագաւորն քու աջ դիւ սակեթել զգեստներով և պէսպէս գունով զարդարուած» (151)։

Ա. յա. Տէր իմ, յանդիման կեցուցած է, բան որում հեթանոսաց եկեղեցին՝ որ թագաւորն կը կոչուի զանազան լեզուաց պատճառաւ որոնք նոյն եկեղեցւոյն կը ծառայեն. ցեղ ու ցեղ գուներու պէս զարդարուած է. վասն զի ամէն լեզուներ հանձնայնուն թեամբ և ճշմարտապէս կը մեկնեն նոյն եկե-

---

(151) Կացցէ գշխոյ ընդ աջմէ քումմէ ի հանդերձս ոսկեհուռն զարդարեալ և պատմուճանաւ։ Սաղմ. ԽԴ. 10։

գեղեցիկն մէջ օրէնքներդ, սաղմոսներդն և մարգարէից գրքերդ։ Իսկ սինագոգայն մի միայն լեզու ունէր՝ եբրայական, և իւր զարգարանքդ միայն ներկուածի պէս էր։

ԳԼՈՒԽ. ԻԳ.

Ուր Բանը Ի՞պոյ-ցանէ Անշուշտ մարգարէի Խօսքերուն։

Այս վախնամ, Տէր իմ, վերդ ասէպ մէջ բերած մարգարէական խօսքերուն վերայ. որովհետև կ՚ըսեն թէ, Աստուած սինագոգային ըսայ. «Իմ կամքս ձեր գահերուն մէջ չէ. վասն զի արեւելքէն մինչեւ յարեւմուտք մեծ է իմ անուանս հեթանոսաց մէջ, որոնք իմ անուանս մաքուր գահեր կը նուիրեն» (152)։ Ինչպէս և բնաւթեամբ խակ մաքուր է Ջուրն և գինին, և ապրուն որոնցմէ կ՚ելլայ գահը, որ մաքրուելու

(152) Տես յերես 165. էջ Ա. վերոյիշեալ։

և բաւական կարօտութիւն չունի։ Իսկ զսիրելուն միայն բաւական և զհելի կենդանեաց փոքր մարդուելու պէտք ունին. նոյնպէս և զսիրամին տեղը պէտք է որ բաւական, որ կը թափուի զսիրելուն արիւնն ու սարսափութիւնը։ Վասն զի թէ որ չբաւական լինի սարսափ կը պատճառեն զսէր կատարելուն։ Իսկ հայի և գիւղացի սիրի մէջ ասելիք բան մի չկայ։ Պատուական պատմութիւն մի է, որոյ մէջ զարմալի բան չպարունակիր, երբ մարմնապէս եւս զայն մոռնալու բարի։ Ոչ կարծեմ։ Տէր իմ, այս զսիրին համար բաց Վասուած Սարգսին ձեռաց Վասակաց ԺԵ գլխոյն մէջ, թէ «Պատուական է սիրով մէկտեղ եղած պատարը, բան թէ պատերազմ մոլ եղած արարարս հարիւրը (153)»։ Որոյ մարդուր պատարը, Տէր իմ, հեղա-

(153) Լաւ է պատարագ մի հաճոյ խաղաղութեամբ, քան զարանս լի զենդեաց և բարկութեամբ։ Առակ. ԺԵ. 1։

թիւնն է, և փոխադարձաբար յանցա-
նաց նոցա ներելն. իսկ պատերազմով պա-
տարագ հարմար ակն ընդ ականն բաժն է
և թշնամեաց ծածուկ մահն։ Բերեն.
Ցեր իմ, սիմեակիայնն զահն՝ պատերազ-
մով եղած գէր հարմն է, իսկ եկեղե-
ցւոյ զահն սիրով մեկուսի եղած պա-
տարագն է, և այս նոցն սիրոյ հաւնար կ'ասէ
Յոսեան. «Պատարագն է պա-
տարագ»։ Յս խոսան գեղեցիկ ցոյց կա-
ցոյց Յոսեան զեկեղեցին Իսրայելի
բերանով եղելիներս նմանեցնելով
զայն Յուսաց Ե գլխոյն մէջ. «Հրեիկ
սիրելագոյն է Յոսեանց մօտ քան նա-
խանձարտութիւն, որոյ ծիծերն ամեն
ժամանակ քեզ կամի կուտան, և նորա
սէրը յաւիտենապէս կ'ուրախացնէ
զքեզ (154)»։ Յս կերպով մի կրնայ յար-
մարիլ եմէ ասելս զրամի՝ սիմեակիայն

(154) Եղն սիրոյ և յաւանակ շնորհաց խօսելոյն
ընդ քեզ . . . և ընդ քեզ եղելոյն յամենայն ժամ. զի
եմիկ զնորս սիրումն գնացուցս։ բարեմասնութիւն եղելոյս։
Ես. Ե. 19։

եղեալն է. զայդ անկարելի է որ նորա
վերայ մեկնեսցի, մանաւանդ անոր հա-
մար որ սխալակայն մի նախանձաւոր
չունի այդ շատ. և իւր նախանձաւոր-
ներն էին Սոքրատ ու Հարսն, Քանի-
էլ, Զրադշտ, Զրուանա և այլ նմանք։ Ա-
ռաւոյ սիրելի եղած եղեալն եկե-
ղեցին է նորա (Աստուծոյ) նախանձա-
ւորութիւնքը. և Աստուծոյ և եկե-
ղեցւոյն համար գրուեցաւ թէ՝ «Զը-
նիկը սիրելացոյն է Աստուծոյ մեր իւր
նախանձաւորութիւնքը», որ ապիսա-
կանութիւն և շնորհաց մասին նմանք
չունի։ Եթող կ'ասեցցին. Ինչ իմ,
ասելով. «Որպա ծիծերը քեզ կամ կա-
ուան ամէն մանկ. նորա սիրուն յա-
ւելեալքս ուրախանան»։

Արդ՝ այս խօսքերով Աստուած ցոյց
կուտայ՝ թէ եկեղեցւոյ պահը (զմարդ)
կ'արդարացնէ, և Աստուած զայն մեր
կը նմանեցնէ որ իւր զաւակները կա-
թով կը սնուցանէ. և այն խօսքով որ կ'ը-
սէ թէ՝ «նորա ծիծերը կամ կուան

քեզ ։ Հոգեւոր պատկերս պիտիսի եղած խորհրդոց նշանակը կը յայտնէ. և ծիծերը կը յայտնեն՝ թէ խորհուրդն թաքուն մասերուն մէջ ցանկալի կերպարանքը և բաւական եղող խորհուրդ է։ Ու այն զոհը ուրախութեամբ կը կատարէ եկեղեցին հոգւոյ ապրիլն ի մեր է մինչեւ ցայսօր։ այն մասնաւորէն՝ որ Աստուած սիրելիայն թաքուն զոհն մատուցանելէն պակաց։

Իսկ այն նախանձաւորն որոյ եկեղեցին այնպիսի հաճելի եղած է Աստուծոյ, Պրիսոսս ամէն է. և նորա ծիծերը՝ յաւիտենական գիտի կեանն, ուստի կը ծագէ յաւիտենական ուրախութիւնը։ Զրաէլը թէ՝ մեռ և գիրս թիւն կամ արիւն կուսոյ։ որոնք սիրելիայն մատուցած զոհին բարեկացու մասունքներն են։ ուստի Աստուած պակաց զմեզ հոգւոյ ապրիլ է հիմնակ։ Սակայն մեք, Տէր իմ, Աստուծոյ եմք։

Ու սիրելիայն կը նմանէր կնոջն բաց ի Աստուծոյ ուրիշ այրեր եւ ու-

նեցող. և կորոյս իմէ զայն և իմէ առբ առնը։ Իսկ այս եկեղեցիս ենթիկն էր անապատին մէջ՝ առանց այրի։ բայց Աստուած նորա տեղը լցուց. վասն զի ոչ յոյ նոյն հրաման ու փառաւորը կ'բան Աստուծոյ ձեռաք ԿԳ գլխոյն մէջ. "Աստուած ազ ջիկներն՝ էրիկ ունեցողներէն աւելի արդարարն են" (155)։ Դարձեալ նոյն մարգարէն կ'բան. "Այս պիտի բնեմ՝ կ'բան տէր Աստուած՝ այս գիտ ու գեղեցիր որ իմ բնարեալ ժողովրդս իմէ. և դու Յակոբ չհետ զանեցող, և դու Իսրայէլ ջուրց" (156)։ Մեջարէս որ մեք եմք չհետազանեցող, ուսարանք և աչք չունեցող. որոյ համար այս գերութիւնս հասաւ մեզի։ Հապարար արդիւն լրանալը։ Այս կը վախնամ։

---

(155) ԿԳ գլխոյն մէջ չիկայ բերած վկայութիւնը. իսկ ԺԴ գլխոյն առաջին համարին ասոր համեմատ կ'բան. "Ընդարձակ են արդիք սկեղկիզ՝ ուսուցչաց զարարութեան"։

(156) Նոյն գլխոյն մէջ դարձեալ այսչափ միայն կ'բան ժողովրդեան բերանն. "Ընդարհամ ոչ գիտաց զմեզ, և Իսրայէլ ոչ ծանեաւ զմեզ"։

Տէր իմ, մեր օրինաց համար, որ սրտաբուռ ունին բարկութիւն կատարելութիւնը, և կ՚ասէ՝ ակն ընդ ակն, և այլն։ Իսկ այն եղբիկն որ մէկ նախանձաւոր միայն ունի, կ՚ասէ իւր մտաւոր սաւառապանին մէջ Ե գլուխ 39 համար Մատթէոսի. «Ով որ քեզ ապտակ տայա ըրկոյ ակ ծնօտիդ, դարձու ա՝նոր միւսն այլ»։ Եւ Իսաւիմ ԼԸ սաղմոսին մէջ կ՚ասէ. «Մ՚ենչակս մեծ ա՝ջատ է, Տէր. քա՝ քաղցրութիւնդ, զոր երկիւղածներէդ ծածկեցիր, և ըստ ցիր նոյն քաղցրութիւնը քեզ յուսացողներուն» (157)։ Եւ յայտնի է, Տէր իմ, որ սինեակցին ժողովուրդն օրինաց պատիժներէն կը վախէր. այսինքն՝ ատամին ընդ ատամն բռածէն, որովհետև նոցա կատարութիւն մօտ էր։ Իսկ եկեղեցւոյ ժողովուրդն Աստուծոյ քաղցրա-

(157) Ա՛րդէն դի բազում է ողորմութիւն քաղցրութիւնն քո, Տէր, զոր պահեցեր երկիւղածաց քոց։ Արարեր զու այնոցիկ զոր յուսացեալ են ի քեզ առաջի որդւոց մարդկան։ Սաղ. Լ. 20։

թեան կը յուսայ, որ իւր երեսին ընդունած ապաստանին փոխարէն չապրուակէր. վասն որոյ և Աստուած հեթանոսներէն եղած ժողովուրդին պատրաստեց իւր խիստ մեծ քաղցրութիւնը զոր Հրէից պահեց։ Սակայն Աստուծոյ եւթն ամէն գիտցածոյ մէջ։

ԳԼՈՒԽ ԻԴ.

ԹԷ ՀՐԷՍՊՈՆԷԷՑ ԱՄՈՒԷՐԳՈՒԹԻՆՆ ԸՆԴՈՒՆԷԼ Է ԱՍՏՈՒԾՈՅ։

Այս գոգամ. Տէր իմ, չըլլայ թէ Աստուած մեզ համար խօսեցաւ Հրայելայ բերանով. Իշ գլխոյն մէջ. "Զեր քսին այն մագարէութիւններն ըլլան կրնքուած գրքին խօսքոյ նման, զոր չկրնար բանալ կարդացողը, և ոչ գիտութիւն ունեցողը" (158)։ Իւր նախատացեալ որ գրոց վերայոյթ, որոնց համար ինչպէս ըսինք՝ քանի քանի տեղ խօսեցած է Աս-

(158) Տես Եսայի 13Շ. էջ Ա. վերատ. 1։

տուած, նոյն գլխոյն մէջ կ'ըսէ. "Զաւ նոմիսպրնեն Յակոբայ տարբն, և Իսրա յելի Աստուածն աւետարանեն, եւ ապէտք գիտութիւն տանիսն. երգե ցողք օրէնքներն խնամեան" (159).

Յայտնի կը տեսնենք, Տէր իմ, որ հարազատ տարբն է մինչեւ հիմայ՝ ապէտ ատրմանարգոյներբ մեր օրէնքներն գի տեն և կ'ուսուցանեն։ Չէ՞ մի են ապէտք բուածներն, եթէ ոչ հեթանոսներբ. և ուրիշ մի պիտի լինին ատրմանարգոյնե բրն՝ որ մեր ատրմանեն և մարգարէ ութիւններն սնոնց եկեղեցիներուն մէջ կը կարդան, եթէ ոչ քրիստոնեա նեն։ Չէ՞ այս ատրմանարգոյներուն համար կ'ըսէ Աստուած Դաւթի բե բանով Ղ Գ գլխոյն մէջ. "Տիրոջ նար երգ երգեցէք, որ սքանչելիքներ բրաւ"։

---

(159) Սարբ սրտացն զտարբն Յակոբայ. և երկիցն Աստուծոյն Իսրայէլի։ Եւ ծանիցին մար կարգք հոգւոյ զիմաստութիւն. և սրտիցդարգ ուղղն զշնորհութիւն. և լեզուք թոթովախօսք ուսցին խօսել զիմաստութիւն։ Եսայ. ԼԲ. 23. 24։

Լոյս քնոյ և նոր երդն ու հիւր. Տէր իմ. եթէ ոչ նոր կուսին ու հիւն արէնքը։ Լու եւ նոյն ապրմանութեանց հանար կ'ասէ Լուսաւորչ Հոս խիմ մարգարէին ձեռ։ ագ ԳԼ ապրմանին մէջ. «Լրդ եցէք Տէրոջ բոլոր երկիր, ապրեա բանեցէք նոր ան։ ուն» (160)։ Նոյն ասելը կ'ասէ գարձեալ. «Երգեցէք երգեն և նոր անուն ասեցէք ապրմանութիւն բոլոր երկրի» (161). և երգակին ձայնով՝ Խորհրդ։ ին ցնորը շրջէր։ Գարձեալ նոյն ապրմ։ ագայ հանար կ'ասէ Լուսաւորչ Հոս խիմ բերանով ՀԸ ապրմանին մէջ. «Լրանեն ժողովը։ գին որ գիտէ ապրարակը. նոր երգերդ նոր անին երգեցէք» (162)։ Նոյն հանար գը։ նուած է. Տէր իմ՝ ՀԸ ապրմանին մէջ։ «Երգեցէք երգ նոր խոսին ժողովուրդներին

---

(160) Օրհնեցէք զՏէր ամենայն երկիր։ օրհնեցէք զՏէր և օրհնեցէք զանուն նորա։ Ամ։ Ղ։ 1։

(161) Մատուցէք Տեառն ուսիցք ազգաց։ մատուցէք Տեառն զփառս և զպատիւ։ մատուցէք Տեառն ըզփառս անուանն նորա։ Ամ։ Ղ։ 7։

(162) Երգեցէք ժողովրդեանն որ զիտէն զարհեստիս քո Տէր։ ի լոյս երեսաց քոց գնասցեն։ Ամ։ ՀԸ։ 16։

իմ Աստուծոյ տանը մէջ »(163)։ Եւ հինգ հարիւր տարի է, քանի որ մէջ Հրեայոց սուրբ տանը մէջ ապրեցաւ չեմ խօսիր։ Կ'ըսէ զարձեալ Աստուծի նոյն ապրեցաւոյ հաստատ. « Երբեք երբ չեն Աստուծոյ տան մէջ յաւիտեան նրա »(164)։ Եւ մեզ հաստատ կ'ըսէ ՃԼԹ. ապրեցուցեալ մէջ. « Երանելի է Աստուծոյ երբ չեր երբեն տարբ երկրի մէջ »(165)։

Եւ ինչ կերպով կրնայիք յաւարտ, Տէր իմ, երկիրն ու տեսնեն տունը, այն ժամանակիս մէջ որ Աստուած Ներսէսոյ մարդարէին բերանով կ'ըսէ Զ. գիրքին մէջ. « Ահեղ Իսրայէլն և չարի տէր կանգնեմ. Իսրայէլի կոյսն ինկած է, և չարիսն բարձրանայ »(166)։ Այն մարդ գարձեր Զ. գիրքը կ'ըսէ. « Եւ սիրոյ գոյ նեղութիւնն, և տեսանելի փրաքաղը

(163) (164) Որդի երկու վկայութիւնքը չկան։

(165) Ջ խորդ արդնանցուց գարձաւ ինքնաց Ցեւաւն մի երկիր տարբ։ Ամբ. ՃԼՋ. 4։

(166) Ահեղաւ տուաց Իսրայէլի. և ոչ ևս յաւելցուս յաւանել։ Կոյսն Իսրայէլի կործանեցաւ յերկրի ինքեան՝ և չիք որ արկանցէ զնա։ Ամոս. Ե. 1. 2։

չարիսն ապրի. և եթէ Կարմիրս լինի
պատնեշս լինին, անկէ ետ զանոնք
սիրոյ գրկէ իմ ձեռքս. և եթէ ծա-
փուն խարն ինկնիս լինին, հոն ետ
սիրոյ խրկեմ միշտանելն որ խայթէն
զանոնք. և եթէ իրենց մեշտանոց ե-
լեսէն գերբեմեան երթալս լինին,
հոն սիրոյ խրկեմ սուրն որ սպանէ
զանոնք, և ոչ թող նոցա վերայ սիրոյ
գնեմ չարի և ոչ բարոյ համար ,, (167).
Այս այս բանիս Աստուած մեր վերայ
կատարեց հարար սարսուռն միջոցիս
մէջ. այն ժամանակէն մինչև ցայսօր
քանի որ ոչ երգիր և ոչ սարսուռ

(167) Մի սպանցուցի ի նոցանէն փախուցեալն. և մի գերծցի ի նոցանէ գերծեալն. Զի եթէ ծածկեցին ի գ ժոխս. անտի ձեռն իմ կորզեցուցէ զնոսա. և եթէ երկնիցն յերկիր. և անտի իջուցցից զնոսա. և եթէ հասցին ի բարձունս Կարմելոյ. և անտի յուզիցից և առից զնոսա. Եւ եթէ ընկեցուցին յաչաց իմոց ի խորս ծովու. և անդ հրամայեցից միջատին խայթել զնոսա. Եւ եթէ գնասցին ի գերութիւն առաջի թշնամեաց իւրեանց. և անդ հրամայեսցի սրոյ և սատակեսցէ զնոսա. Եւ հատուսանիցից ի վերայ նոցա զաչս իմ ի չարութիւն և ոչ ի բարութիւն. ԵՂԵՐ. Բ. 1—4.

ներն կ'երթիմք։ Սակայն Աստուծոյ եմք ամէն դէպքերու մէջ։

ԳԼՈՒԽ ԻԵ.

թէ Հրեայք անմեղաբար էր յանդիմանէն Հրէապոնէից սաղմոսերգուին։

Տէր իմ. Աստուած մեզ հանար զայս. «Մեռա՛ իմ՝ ոչ ի մարմնոյ մերոյ ի քարից և ոչ ի բարից». Թեպէտ յայտնապէս կը տեսնեմք մինչև ցայսօր հաշտար ապրիլ է։ Այլ այս ապրմունք որ զոյ հանար զայս 'Ասուծոյ բերանով. «Զմեր հեթանոսներս ծառի զարկէք, և ապրիս ըսեցէք օրհնութիւն ձայնով»(168)։ Այլ ուրիշ տեղ կ'ըսէ. «Զգաղակեցէք զէպ առ Աստուած ամէն երկիր. սիրոյ ծառայեցէք ուրախութիւնով. մինչև էք նորա դիմաց ցնծութիւնով». և կՀ Սաղմոսին մէջ. «Սաղմոս ըսեցէք

---

(168) Ծառիս հարկք ամենայն հեթանոսք. ապրեցարկեցէք առ Աստուած ի ձայն ցնծութեան։ Սաղմ. խԶ. 1.

Տէրոջ ամէն երկիր, և որ աւուր աւետս տուէք »(169)։

Կը գոչեմ, Տէր իմ, Հրեշտակի բերանով Աստուծոյ բաժնեբուն վերայ Թ. գլխոյն մէջ. «Խուսցէք ձեր որդւոց և աղջկանց կոծ և ողբ. վասն զի ձեր գրեանքն մնան երբէք »(170)։ Յան՝ որդւոց, ոչխարքն ուղիղացոց համար Աստուծոյ բաժնեբուն վերայ կը գոչեմ, զոր Դաւթի բերանով ՃԽԸ սաղմոսին մէջ. «Հրկիզի թագաւորքն և բոլոր ժողովուրդք, իշխանքն և երկրի բոլոր դատաւորքն, երիտասարդք և կուսանքն, քահանայք ոչոչոց հետ Տէրոջ անուն օրհնեն »։ Եւ ԽԹ. սաղմոսին մէջ. «Հրկ գերեալն զոհսին զիս փառաւորէ »(171). որպէս թէ յոչնոսոյէս բանիս ոչոչ՝

(169) Ազգազանքդ աստ Աստուած ամենայն երկիր. սաղմոս ասացէք անուանն նորոյ. և տուք զփառս օրհնութիւնն նորոյ։ Ս-ՂՄ. ԿԵ. 1։

(170) Ուսուցէք զանիրաւոյ ձեր ձայնս. և կին ընկերի իւրում ողբս. զի եկ մահ ընդ պատուհանս ձեր։ ԵՐԷՄ. Թ. 20։

(171) Պատարագ օրհնութիւնն փառաւորս ասասցի զիս։ Ս-ՂՄ. ԽԹ. 23։

ոչ թէ նախապէս մեռանէն զոհելը, մինչ
պէս է մեր զոհը։ . . . (172)։

Այդ այս ամենը կը մտածեմ, կ'ե-
բեւի մեզ թէ՝ օրհնութեան զոհը եւ
Աստուծոյ եկեղեցւոյն մէջ երգերով
մկեռեզ մատուցուած զոհն արհամար-
հելիմեռ՝ կը մոլորիմք. մանաւանդ Աս-
տուծոյ օրէնքի մէջ ասոր համար պա-
տուէրներ եւ օրէնքներ կը գտնեմ՝ զոր
Դաւթի տուաւ բանով. "Օրհնեցէք
զանիկոյ քնարով ու (երաժշտական)
գործիքներով. օրհնեցէք զանիկոյ մեծ
ծնծղաներով. եւ ամեն շունչ օրհնեցէք
Տէր Յիսուս Քրիստոսը" (173)։ Այս
երգը թէպէտ եւ ճգ. սաղմոսին մէջն
է, իսկ օրէնքը Բ մատաւորութեանց

(172) Հոս Եռայեկոյ մարգարէութիւնն միպոս-
թիւն կը բերէ, որոյ իմաստը շատ եւ խառն բնե-
լով զանց ըրիր մէջ բերել, որոյ իմաստն թիւնն
հոյ բնագրին մէջ եւս չկայ։

(173) Օրհնեցէք զնա սաղմոսիւք եւ օրհնու-
թիւնք . . . Օրհնեցէք զնա 'ի բոլոր քաղցրութեան,
օրհնեցէք զնա 'ի բարբառ լեզուի, օրհնեցէք զնա 'ի
ձայն օրհնութեան. ամենայն հոգի օրհնեցէք զՏէր։
Ա՞ղ։ ճգ. 3—6։

Զ գլխոյն մէջ գրուած է. ուր կը կարդամք թէ՝ Դաւիթ գլխիւաց կը ապրմամբ հանդերձ քնարով Տիրոջ սաղմոսակիներ ասէր։ Եւ իւր յանդուգն կիներ Մեղքոյ՝ իշխեց յանդիմանել զինքն, որպէս և Դաւիթ պատասխան տուաւ բանիւ. "Ով անմիտ, Տէրը զիս շնորհեցեր որ նախատուած եմ և կը սաղմոսեմ" (174)։ Իսկ Իսրայէլի որդիք փոխ կը զարնէին սաղմոսակը փոխադրելու ժամանակներին։

Եւ ով եմք մեք, Տէր իմ, կ'ապաշեմ, որ այն երաժշտական ծնեալը կը ծաղրեմք, եթէ ոչ՝ անմիտ Մեղքոյը. և

---

(174) Եւ ասէ Դաւիթ յՄեղքոյ. առաջի Տեառն կոչաւեցեալ. օրհնեալ է Տէր Աստուած, որ ընտրեաց զիս քան զհայր քո, և քան զամենայն տուն հորուս, և կացուցց զիս քան զհայր քո և քան զամենայն տուն հորուս, և կացուցց զիս առաջնորդ ի վերայ ժողովրդեան իւրոյ Իսրայէլի։ Եւ խոստացեալ և կոչեաւեցեալ առաջի Տեառն, և հրամանեցուցց այնպէս եւս քան զիւս և եղէց անարգեալ յաչս քո։ և ընդ ազախնեայսն ընդ որս ասացեր փառաւորեալ փառաւորեցուցց։ Բ. Թագ. Զ. 21. 22։

ամ են վերանելոյ, եթէ ոչ քրիստոնեա-
նելն, որոյ սաղմանելոյ կը խոստան
և կ'ուրախանան Աստուած Դաւթին
նման. ասելով որ՝ «Ամենայն հո-
գի թող օրհնէ զՏէր» կ'ըսէ. թէ որ
ստիպմամբարար և արշաւիղ ըսէր՝ «ամէն
խորհէլ», այն ատեն կրնայինք ծաղ-
րել զանոնք։ Այլեպէս հոգոր ու փառա-
ւոր Աստուածն Հայի մարդասիրին
բերանով կ'ըսէ Բ գլխոյն մէջ. «Ա-
լոր հեթանոսք նորա առջևն ոչ ինչ
են» (175)։ Այս խօսքով պէտք է հե-
թանոսներն իմանալք, որոնք Աստուծոյն
գաղտնարանին զԱստուած ճանչցողն ու-
ռաջ այլ կային, և այն ժամանակ ամ-
բարիշտ ու կռապաշտ էին. ուստի այս
բառերը չէ՞ որ պէտք է այն հեթանոսաց
համար իմանալք, որոնք գան զՏէրը
և որոնք ամէն օր մարդս զՏէրը կը մա-
տաւցանեն յարևելք ու յարևմուտք.
ինչպէս որ Մաղաքիայի բերանով ասաց,

(175) Ամենայն հեթանոսք ոչ ինչ են. և յոյսնոչ համարեցան նոսա։ Եսայ. խ. 17։

ինչպէս վերն ասինք։ Եւ յիրաւի, Տէր իմ, մեք սխալեցանք. սակայն Աստուծոյ եմք ամէն դիպուածոց մէջ որ մեզ պատահելու լինին։

ԳԼՈՒԽ Ի.Զ.

Որոյ մէջ Հրէից Աստուծմէ ապաստանելն ցոյց կուտայ։

Կը վախնամ, Տէր իմ, զի մեք ապաստանած լինիմք Աստուծմէ այն Արդարոյն առաջին գալստեան ժամանակ, որոյ համար նախասացեալ վկայութիւններն մէջ բերինք, որուն կը յարմարին պատշաճապէս մեր քսին եղած օրինաց և մարգարէից գրքերուն մէջ բոլոր գրուածները։ Եւ մեր այս ապաստանութեան համար՝ ինչպէս որ Աստուած հաւատացելոց երկար միջոց ժամանակի կուտայ, այնպէս եւ մեր այս գերութեան ժամանակն երկարելու կը թոյլատրէ. և եթէ այն Արդարէն ի զատ ուրիշ փրկողի սպասենք, մեզ օգուտ մի չուներ։ Այլ և

Բաբելոնի եօթանասնամեայ գերու-
թիւնը յայտնի ձեռնարկութիւն մի է
մեզ գէմ, թէ ժամանակին համար՝ որ
համառօտ էր, և թէ շնորհաց. ինչպէս
որ մեզ հետ գերի գնաց Դանիէլ՝ որ
Աստուծոյ բարեկամն էր. նոյն Դանիէ-
լի ձեռաք կը մխիթարուիք թէ ժամա-
նակը կը մօտենայ։ Այս և ամէն ազգա-
տոհմեր նոյն գերութեան մէջ չէին.
իսկ այս գերութիւնս արդէն հազար
տարին լցուց. Դանիէլ մեր հետ չէ,
և ամէն տոհմերը առանց և ոչ մին ի
բաց առնելոյ ցրուեցան և հեռացան
սուրբ արնէն։ Սիկայ յայտնի նշան մի
է հաստատակ մեզայ համար լինելու,
որովհետև նոյն հաստատակ մեղքը մեր
ամենուս վերայ կը մնայ, ուրեմն և Աս-
տուծոյ բարկութիւնը մեր ազգին վե-
րայ պիտի մնայ առանց ակնկալութեան
մի։ Ի վերայ այսր ամենայնի ուրիշի մի
կը սպասեմք, և այս սպասելնիս մեզ օ-
գուտ մի չունի. և եթէ ասեմք՝ թէ
այս գերութիւնս հաստատակ չէ, և թէ

աշխարհիս մէկ կողմը թագաւոր կամ իշխան ունենք, իսկոյն մեր օրինաց հաճեցուցեալ եղբայր կը յանդիմանենք, կը յաղթենք և անպատասխան կը մնանք։ Պատմեն զի թէ որ մեք Հրեայքս աշխարհիս մէկ կողմը թագաւոր կամ իշխան ունենայաք ըստ մեր, այն թագաւորը կամ իշխանը մեր ցեղէն պէտք էր լինել, այսինքն Յուդայի։ Իսկ Աստուած Յուդայի գէմ հրաման բրաւ թէ՝ Նորա այսինքն Յուդայի ցեղէն յաւիտեան թագաւոր չիտի Յուդայի վերայ։ ուստի բաց Հրեայիս մարգարէն ԺԵ գլխոյն մէջ. “Յուդայի մեղքը երկաթի գրիչներով և ադամանդեայ քարով գրուած է. նոյն մեղքերը նոցա սրտին մէջ տարրանալով” (176)։ Արեան թնդ երկրպագել կը ապատեմք մեք որ երկաթի գրիչներով և ադամանդեայ քարով գրուածը ջնջուիր։ Յաւիտեան չջնջուիր. մանաւանդ որ

(176) Մեղք Յուդայ գրեալ են գրչաւ երկաթեաւ. ադամանդեայ երեսպամբ մատեալ է խոտորուակս սրտից նոցա։ Երեմ. ԺԷ. 1։

հզօր ու փառաւոր Աստուածք խօսեցան Հայոյ մարգարէի բերանովն բանալ. «Տէր Տէր կը հանէ Հրաշաղէմն և Յուզալէն զառաւարդ, մարգարէն ու իշխանք» (177)։ Իւր մեզ համար կ'ըսէ Սոգիրոսի որդին մարգարէն իւր Գ գլխոյն մէջ. «Խրոնէլի որդիքն առանց իշխանի և առանց օրէնքի մնան» (178)։

Մեք գիտենք, Տէր իմ, որ աշխարհս սկիզբէն քանի մի մեծամեծ և առաջ մարդիկներ կային Աստուծոյ առջեւը. և ի սկզբան նոցա կեանքն երկար էր. ինչպէս էր Սամուսատցոյ, Հնոքի և այլոց կեանքը. բայց և ոչ անոնցմէ մէկին կեանքը հարար տարի

(177) Եհատորիկ Տէր Տէր զօրութիւնոց բարձել ի Հրեաստանի և Հրաշաղէմի ... զՀայոյն և զզօրութիւն և զոյր պատուիրագնոց. և զառաւարդ և զմարգարէ և զքնիչ և զծեր։ Եսայ. Գ. 1։

(178) Սոգիրոսի որդի բառն Ոմանք Մարգարէն է. զոր մերոյս Գիրքն որդի եւս անուանեց։ Այլն Մարգարէն այսպէս կ'ըսէ գրեալ Գ. 4 «Զի առաւել բազումն նոցայն որդիքն Խրոնէլի առանց իշխանաւորի, և առանց իշխանի, և առանց պատուիրագոյ, և առանց սեղանոյ, և առանց քահանայութիւնի, և առանց յայտնութիւնոյ»։

է՝ աւելի երկարեց։ Իսկ մեք մեր մի-
ջոցը կ՚ասենք՝ թէ Աստուծոյ, այսինքն
խոստացեալ Քրիստոս Բարեբանի մէջ
ծնաւ երկնաւորապէս գերութեան
ժամանակ. իսկ այս ժամանակէն մին-
չև ցայսօր հազար հինգ հարիւր տարի
է, բայց ոչ այն խստացածն և ոչ մար-
գարէութիւնը կարելի է բանով մի
հաստատել. սակայն այս առապէս
մեր սինակսարիոն մէջ կը հաստատեմք։

Բայց մանկ ըսէ հաստատակ քրիստո-
նէից վարդապետութիւնն, որ Զ-
ատրմանն վերայ հիմնուած է. «Որ-
նէ մէջ կ՚բնաւ մարդ, և մարդ ծնաւ
նորա մէջ, և նոյն մարդը նոյն Ա-
ծոր հիմնողը» (179)։ Այս խօսքերուս
մէջ. քարտքի անուանով Տիրուհի Ա-
ստուծոյ կ՚անուանէ, և կ՚ասէ թէ՝ մարդ
ծնաւ նորա մէջ, եւ չասեր թէ այս
կամ այն խորհրդեցին, որպէս զի իմա-
նան թէ՝ Աստուծոյ որդին զեռ մար-

(179) Սաղմ. ասի մայր։ և մարդ ծնաւ ի նմա։
և ինքն հիմնէնս արկ նմա բարձրեալն։ Սաղմ. ՁՁ. 5։

գու մի երանաց մէջ չկայր։ Եւ Բ թա-
գաւորութեանց Դ գլխոյն մէջ յայտնի
կ'ըսէ զայս Աստուած Դաւթին. «Երբ
որ լրանան քու օրերդ և հանգչիս դ
հետ նախնեաց քու, քու սերմդ քեզնէ
յետոյ յարուցանեմ, որ և պիտի ելնէ
քու որովայնէդ. և ես նորա հայրն
ըլլամ, նա ալ ինձ զաւակ ըլլայ» (180).
Այլ Տէր իմ, կարելի չէ երբէք որ
մէկն իւր հօր արգանդէն ելնէ. և այս
այնքան յայտնի մէջ բերաւ որ ցոյց
տայ՝ թէ Քրիստոս շպիտի յաղցուէր
կնոջմէ՝ այլ մարդոյ երանքէ եղած սեր-
մին ձեռօք, ինչպէս մնացեալ մարդիկ,
թէ անոնք որ Դաւթէ կ'ինչնեն և թէ
ուրիշ մարդոյմէ ինչնաշնեերը։ Եւ Աս-
տուած Դաւթի բերանով ճշմարտա-
սին մէջ կ'ըսէ. «Արդանդէ՝ արուսեա-
կէն յառաջ զքեզ ծնայ». որպէս թէ
ըսէր հզօր ու փառաւոր Աստուածն

(180) Եւ եղիցի եթէ լցին աւուրք քո, և ննջեսցես ընդ հարս քո, յարուցից զզաւակ քո յետ քո, որ եղիցի յարովայնէ քումմէ. և պատրաստեցից զարքայութիւն քո նմա. . . Եւ եղէց նմա ի հայր, և նա եղիցի ինձ յորդի։ Բ Թագ. 12—14։

իւր Գրիգորիոս Հաւատոյ՝ թէ Նորա կամ
քէն՝ որ է առբր Հոգին (181), ծնաւ
զանիկայ. և ոչ թէ սերմէ յառաջ բե-
բեալ զայն յարգանդէ բանալոյ. վասն զի
Գրիգոր բնական ասելոյս թենէ գուրս
ծնաւ արտաքին՝ առանց մարդոյ սերմի։
Եւ այս քրիստոնէից ճշմարիտ վարդա-
պետութիւնն է՝ որ մեր գլուխն մէջ
չմններ. և ապր Հաւատ է որ կը պա-
տահին մեզ ինչ որ կը պատահին։ Դա-
ւիթ մարգարէն կը գրէ, թէ Նոյն կերբ
պամ հանդերձեալ է լինել Գրիգորի
ծնունդն՝ բանիւ Զ. սաղմոսին մէջ.
"Երգուցէ՛ ցքաւ Տէր Դաւթին ճշմ-
ճարտութիւն, քան զարտիսդ զանազն
զանոր գնեցէ՛ քան սիրեցոյ զերկայ" (182)։
Սակայն Աստուծոյ եմք ասեն գիտնա-
ծոց մէջ՝ որ մեզ կը պատահին։

(181) Գրիգորիոս ուղղափառ եկեղեցին գՀոգին
առբր կը գաւանի մի յերից գիտնոյ կամ մի յերկուսակ
անձանց ասելոյս Երրորդութիւնն. Հանդերձեալ
կիր. անուանկարգեալիս և մշանշեալիս Հօր և Որդ-
ւոյ. և ոչ՝ կամ՝ Աստուծոյ։

(182) Երգուցաս Տէր Դաւթի ճշմարտութիւնն.
և ոչ ասեալոյ նմա. ի զարդոյ զարդեսցես զքաւ-
ղեցիս յաղթութիւն քո։ Սաղմ. ՃԼԱ. 11։

ԳԼՈՒԽ ԻԷ.

Լուսաւորչին մէջ կը բերէ Յիսուսի և նորա մօր Մարիամա համար Սուրբերոց մի քանի խօսքերը։

Տէր իմ. բա՛ւ որ քրիստոնեայք Սուրբերուց բառնելու մեր երկրին չեն զարմանար, մանաւանդ այն խօսքերն որ Աւետարանի մէջ աւանդուած են, և ա՛նոնց մեկնութիւններն, որոնք գիտեն մեզ մեր զանոնք չեմք ընդունիր, ինչպէս որ իրենք եւս չեն ընդունիր։ Այլ կրնար ըլլալ որ զանոնք եւս մեզ առաջարկէին մեզ զմեզ աշխատցնելու և մեզ հաւատացելոց հաստատելու համար, այսինքն Սուրբերուց Յիսուսի և Մարիամայ երանելոյն համար խօսածներն։ Այսն զի բոլոր Սուրբերուք կ'ասեն՝ մեզ այն էր Աստուծ այն՝ որոյ համար գուշակեցին մեզ զի մի գայ. որ և զանիկայ՝ այսինքն զոչ Աստուծոյն իրենց Ազատողն ապրարա՛նուելու համար Սա՛ համեմատէն

յառաջ կը գրեն։ Գրոմհեատեւ կը խոս-
տովանին որ Մուհամմէտին ծնողքը
կռապաշտ էին, և Հաղարու ազգին
նոյն սերմէն յառաջ եկած. և ասոր հա-
կառակ կ'ըսեն թէ Մեսիոյն Թաղակայ,
մարգարէից և արդարոց արդի էր ու-
զիղ կարգաւ՝ մինչեւ երանելի Մարիամ
կոյսն որ Մեսիային Մայրն է։ Զի
Մարիամու համար եւս այսպէս կ'ըսէ
Կուրանը. "Դարձիէլ հրեշտակն ըսաց
Մարիամին՝ որ է Զգամնայ տէրն. Ով
Մարիամ. Զատուած զքեզ ընտրեց, և
քեզ շնորհքներ տուաւ, և զքեզ քան
զամենն կանայսքն յաւիտենից՝ նախա-
պատիւ ըրաւ, եւ գրաւ զքեզ իբր
նոր միջոց մի, որ երկնաւոր մարդն և
Զատուծոյ հրեշտակներն փառիկութեան
գրախտին մէջ կ'արուշէ"։ Դարձեալ
բոլոր Արաբիներք կ'ըսեն թէ Դրախ-
տան՝ այսինքն Մեսիոյն իշխանութիւն
ունէր Զատուծմէ հրաշագործութիւն
ներ ընելու, բոլոր ախտերն ու հիւան-
դութիւնները բժշկելու, գեւերը հա-

բանելու և մեռելոցներդ յարուցանելու. և թէ՝ սրտերու մէջ եղած ամէն ծածուկներդ գիտէր. և կը հաւատայ որ Յիսուս Նազարէթի մէջ յիշուած բոլոր հրաշքներդ գործեց։ Նոյնպէս յայտնի կը վկայէ Աբրահամն վերն բուած գլխոյն մէջ՝ ուր կ'ըսէ թէ Ամենայն գիտէր և գիտէ զամէն ինչ և սրտերուն ծածուկներդ։ Նաև Մովսէս Համամ մէտին խօսքերդ. "Այն, (այսինքն Յիսուս) ամէն գիրք ու գիտութիւններն կը ճանչէր, այլև Մոհամէտ բոլոր գաղ օրէնքներն, և ինչ որ ամէն մարդ խրենց տանդ մէջ կ'ու տէին և կը խմէին, և ինչ որ անոնց գանձարանները մէջ կը գրուէր։" Դարձեալ կ'ըսեն Գրքաստան՝ այսինքն Ամենայնի համար, թէ երբ այս աշխարհիս մէջ էր, հարցուցեր անարդեց. և մէկ դի ձգեց մարմնական ցանկութիւնները. և հարձեր ևս չունէր, որոնք մեզմէ ու ամբողջ թեան արատաւոր են։ Նոյնպէս գրուած է Աբրահամի մէջ Ամատթէոսի

Ը գլխոյն 20 համարին ասեսարանական
այս խօսքը. «Զգաստացարուք բոյն ունին,
եւ երկնից թռչունքը բնակեցան
ներքոյ», և այլն։ Զի այս ամենն բան-
նեցս թէ եւ յայտնի վկայութիւնքն
են ընդդէմ անոնց՝ որոնք զանոնք մէջ
կը բերեն, սակայն մարգարէից բան-
ներուն նոյնքան համաձայն են Վեր-
այն աշխի գտնուած, ինչպէս բան-
ներէն յայտնի է։ Դարձեալ կ'ըսեն
Աբրահամն մէջ, Սայն՝ այսինքն Յիսուս
Քրիստոսն Աստուծոյ բանն (խօսքն) է,
և Աստուծոյ ամենն բանքը՝ Յիսուս
Քրիստոս է։ Զի Սարակինոսաց քով
միտքս յաստուկ անուն եղած է, բայց
ոչ որ ուրիշ անձ մի այս անունովս կը
կոչուի Յիսուս, զոր իրենք Սայ կ'ա-
նուանեն. վասն որոյ բայց Աստուած
Սային. «Զա եմ քու ինքնարուս-
թիւնդ. ես զքեզ բարձրացուցի միտ-
քս իմ մօտս, և պիտի հանեմ զքեզ
ամենայն ազգերուն մէջէն»։

Սուտ է ուրեմն, Տէր իմ, որ Հրեայ

ներքը հաղար տարիէն իսկեր քաշած գե-
բուխմեան համար հիմայ քիշուր մնա-
ցած են ուրիշ ազգայ հետ համեմա-
տելով. իսկ Պրիտանի ազգը բոլոր աշ-
խարհ լեցուց։ Այս մեք մեր Տերոջ Այ-
տուծոյ երեսէն գրուելով՝ ամեն տեղ
քիշուր մնացած եմք Իսրայելն նման՝
երբ կ'ըսէ «Ցամքիս, և այլն»։ Եւ մեք ոչ
կ'ամչիմք և ոչ կը շատնանք. իսկ ամենք
որոնց խիշեալի եմք մեք, կ'ամչին բոլոր
հեթանոսայ մեջայ։ Այս շատերուն մը-
կայուխիւնը ներհակ է մեզ միշտ, այս-
ինքն քրիստոնէից մկայուխիւնը և Այ-
սրայելացայ Աստուն ու Պրիտանի ա-
ւետարանը, որոնց ըսել և հետզհետզել
չեմք ուզեր. և խէրպէս Աստուն դա-
տաղուխիւնն ըստ ինքեանն զօրուխիւն
մի չունի, ասկայն ամեր մեկնուխիւն
մէջ եղածը կրնայ նամապուշակոր մը-
կայուխիւն բլլալ։ Իսկ քրիստոնէից օ-
րինքին համար ինչ ըսելու եմք. միան
դի երբ իրենց առաքելուս լինիմք
խէ արդեօք Պրիտանս եկան, այս ա-

ուսքարկութեան մէջ մարդարէից և նոր
ցս մարդարէութեանց ներհակ բան
մի չկայ, այլ բոլոր մարդարէութեանց
մէկ պարզաբանութիւնն է և օրինաց
մէջ բոլոր պարտականութիւնքն լը-
րումը, ինչպէս կ'ապացուցանէ քրիս-
տոնէից վարդապետութիւնը. վասն ո-
րոյ, Տէր իմ, այս երկրորդութեանցս
համար և նոյն իսկ Աստուծոյ առնը-
ած վկայութեանց վերայ տարակու-
սելով՝ քեզ կը գրեմ. և գիտեմ որ ա-
մենեւին ինչ և իցէ կերպիւ շփոթել-
ցայ, մանաւանդ որ Աստուածոյ ի-
զուն բան կը հասկնամ։ Եւ յիրաւի
նոյն Աստուածն որ նախ զիւր անձը
մարդարէ և հրեշտակ Աստուծոյ կոչեց,
Թէոդէտ և հաստատակ և անուս մարդ,
ապայն Աստուծոյ գիրքը ասէր։

ՑԱՆԿ ԳԼԽՈՑ

ՑԱՌԱՋԱԲԱՆ . . . Գ

ԳԼՈՒԽ Ա. — Հրեայք ինչու համար Աստուծոյ բարկութիւն ստացեր են 12

ԳԼՈՒԽ Բ. — Հրէից՝ օրէնքներէն պահպանելու համար կը յանդիմանեն, և թէ՝ ծանրագոյն մեղքի մի համար յրուած են . . . 16

ԳԼՈՒԽ Գ. — Թէ ի՞նչ բանով քնդուելի չէ Աստուծոյ քով Հրէից ամէն օրինական պահպանութիւնները՝ իրենց մեղաց համար . 19

ԳԼՈՒԽ Դ. — Կը ցուցնէ՝ թէ Հրեայք կոյր են 23

ԳԼՈՒԽ Ե. — Հրեայք թէ զուրիշներն և թէ գիրենք կը խաբեն 25

ԳԼՈՒԽ Զ. — Թէ ո՞րն է մեղքը՝ որոյ համար Հրեայք այն գերութիւնն մատնուած են . 32

ԳԼՈՒԽ Է. — Թէ որպարն Յիսուս քրիստոնեից Աստուածը յանիրաւի ծախուեցաւ . 35

ԳԼՈՒԽ Ը. — Թէ ի՞նչ կերպով Քրիստոսի սպանուելն յայտնի ցրուեցաւ Հրէաներն ըստ մարգարէութիւն Դանիէլի 41

ԳԼՈՒԽ Թ. — Թէ Քրիստոսի գալուստը երկու են 45

ԳԼՈՒԽ Ժ. — Քրիստոսի առաջին գալուստը 48

ԳԼՈՒԽ ԺԱ. — Քրիստոսի երկրորդ գալուստը. յորում զգուշութիւնքն մեկնուին պիտի գան 55

ԳԼՈՒԽ ԺԲ. — Քրիստոսի հանդարձանն վերայ 58

ԳԼՈՒԽ ԺԳ. — Դարձեալ մարմնով հանդարձանն վերայ 64

ԳԼՈՒԽ ԺԴ. — Հրէից կուրութիւնն վերայ. որոնք Քրիստոսի գալուն չհաւատացին և չզղջացան 74

ԳԼՈՒԽ ԺԵ. — Ի՞նչ կերպով մարգարէք գու-

շանկ ցին կանխաւ՝ թէ Հրեայք անհաւատութիւն և կուրութիւն ցոյց պիտի տան Փրկչին վերայ 77

ԳԼՈՒԽ ԺԶ. — Կը ցուցնէ՝ Հրէից անհաւատութիւնն հանար տրհանարհիրը . և հեթանոսաց հաւատացեալն հանար բնորոշիրը . 85

ԳԼՈՒԽ ԺԷ. — Հեթանոսաց կենդանութիւնն և Հրէից վերնայը . թնչպէս հեռացաց զլեռնն մէջ պիտի անանեմք 91

ԳԼՈՒԽ ԺԸ. — Թէ ինչ կերպով հեթանոսք կենդանութիւն ստանան՝ հաւատոց միջոցաւ մերձաւորութիւնք և զգուշութիւնք նոր օրէնքն կը պահեն 94

ԳԼՈՒԽ ԺԹ. — Մարգարէից ուղղ՝ Աստուծոյ բնորոշութիւնք 97

ԳԼՈՒԽ Ի. — Հրէից՝ զոհին խափանումն և քրիստոնէից սուրբ խորհրդոցն բնորոշութիւնք 111

ԳԼՈՒԽ ԻԱ. — Թէ Աստուած Հրէից շարամի օրք սուրբ պահելին և անոնց զոհերն ի՞նչ . ու քրիստոնէից զոհերն բնորոշ . 121

ԳԼՈՒԽ ԻԲ. — Պիտակոյին մերժումն և կենդանացոյցն բնորոշութիւնք կ՚ապացուցանէ այն խօսքով՝ զոր Տէր խօսեցաւ Ռեբեկային . . 126

ԳԼՈՒԽ ԻԳ. — Ինչն բանք կ՚ապացուցանէ Մարգարէին մերձարանի խոսքերն 129

ԳԼՈՒԽ ԻԴ. — Թէ քրիստոնէից սաղմոսերգութիւնն բնորոշելի է Աստուծոյ 136

ԳԼՈՒԽ ԻԵ. — Թէ Հրեայք անմտութեամբ կը յանդգնանին քրիստոնէից սաղմոսերգութիւնն 141

ԳԼՈՒԽ ԻԶ. — Երբոյ մէջ Հրէից Աստուծմէ ապստամբելն ցոյց կուտայ 146

ԳԼՈՒԽ ԻԷ. — Եգիպտացոյցներոյ մէջ կը բերի Յիսուսի խաչելու մեր Փրկչին համար Սարամիտացոյ մի քանի խոսքերն 155

ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ
ԳՐԱԴԱՐԱՆ